

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseľiuse Sõnumid

1999

6

B. G. Forseliuse Seltsi perioodiline väljaanne Forseliuse Sõnumid (nime autor prof Helmut Piirimäe) avaldab töid valdkondadest, mis on kooskõlas seltsi püüdlusega: hariduse ajalugu; haridustraditsioonid; kaasaja haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed; haridus, kool ja õpetaja arenguruumis; maakool.

Loomulikult avaldab selts ajakirjas oma kroonikat.

Toimetuskolleegium: Sirje Krikk de Mateo, Madis Linnamägi, prof Helmut Piirimäe

Trükkida antud: 08.03.99

Kirjastaja: B. G. Forseliuse Selts
tel/fax 27 420 277
mobiil 250 98 647
jaak@forsel.tartu.ee

Arvutikiri: Karmen Linnamägi, Madis Linnamägi

Arvutikonsultant: Jaak Vaas

Fotod: Arvi Ird, Madis Linnamägi, autorid ja seltsi arhiiv

Trükk: OÜ PAAR

ISSN 1406-975X

© B. G. Forseliuse Selts
Forseliuse Sõnumid 6/99
Tartu 1999

FORSELIUSE SÕNUMID 6/1999

SISUKORD

Kooli- ja hariduslugu	
<i>Madis Linnamägi</i> . Rahvakooli väärika ajaloo austamisest. Tervituskõne Eesti Rahvakooli Memoriaali juures 29. augustil 1998	3
<i>Madis Linnamägi</i> . Rootsi-aegsed (1561–1721) koolid 1998. aastal	4
Hariduskonverentsi “Eesti kool – juured ja tänapäev” kooliajaloo ja rahvusliku kasvatussektiooni soovitusel	7
Munk Nicolaus	8
<i>Tiiu Oja</i> . Koolimaade kaardid 17. sajandist	10
Värvipilte seltsi elust 1998. aastal	13
<i>Mall Hiemäe</i> . Aabitsakuke usundilisest taustast	17
<i>Milvi Hirvlaane</i> . Köster Ludwig Treffner praost J. Ph. von Rothi mantlipärijana Kanepi kihelkonna rahvakoolide koolmeistrite ettevalmistamisel	21
<i>Aarne Vinkel</i> . Eesti idee ümber koondunud elutöö. M. Kampmaa koolikirjaniku ja kirjandusloolasena ..	25
<i>Vello Paatsi</i> . Lembit Andresen 70	27
Peeter Olesk hariduse ajaloo muuseumidest (intervjuu)	29
<i>Tiiu Ojala</i> . Vastseliina Gümnaasiumi koolimuuseumist	31
<i>Harri Kübar</i> . Mõnda Sangastest	32
Pedagoogika. Hariduspoliitika	
<i>Krista Sunts</i> . Maailma avastamine algab koduõuelt	36
<i>Ene Must</i> . Majandusõpetus algklassides	37
Haridussotsioloogi veerud	
<i>Hans Dsiss</i> . Eesti koolinoor 1996–98	39
<i>Kristi Kõiv</i> . Maa- ja linnalaste hinnangud kodu ning vanemate kohta	43
<i>Jüri Ginter</i> . Regionaalareng, arengukavad ja haridus	48
<i>Indrek Kärner</i> . Järva-Jaani haridusasutuste hoolekogud tegid rühmatööd.....	53
<i>Lembit Auväärt, Paul Kenkmann</i> . Ring ümber lastekaitseaduse	56
Forseliana	
<i>Mats Traat</i> . Otepää kirikumäel	64
<i>Mats Traat</i> . Adrian Verginius ad 1706	65
Mõnda muud	
Greta Wieselgren. Nekroloog	66
B. G. Forseliuse Seltsis	
Valik kirju	67
B. G. Forseliuse Seltsi tegevus 1998. aastal. Juhatuse aruanne.....	70
Seltsi liikmeskond	73
<i>Madis Linnamägi</i> . X koduloo päev Vastseliina Gümnaasiumis	77
Seltsi aumärkide ja tunnustuskirjade laureaadid	78
Bibliographia forseliana	81
B. G. Forseliuse Seltsi reisirid	
<i>Sirje Krikk de Mateo</i> . Sügisene õpireis Hispaaniasse ehk kultuuride piire kompamas	83
B. G. Forseliuse Seltsi õpireiside korraldamise juhend	87
B. G. Forseliuse Seltsi reisileping	90

Tagakaane siseküljel: Rahvusarhiivi ajaloo-osakonna (Eesti Ajalooarhiivi) väljaanded

Tagakaanel: Forseliuse Seltsi Reisirid

K O O L I - J A H A R I D U S L U G U

Rahvakooli väärrika ajaloo austamisest Tervituskõne Eesti Rahvakooli Memoriaali juures 29. augustil 1998

Austatud peaminister!
Austatud haridusminister!
Lugupeetud Riigikogu liikmed!
Lugupeetud maavanem ja vallavanem!
Kõrgestiaustatud hariduskonverentsist osavõtjad ja kambjalased!
Kallid aatekaaslased – Rootsi-aegsete koolide saadikud!

Uue õppeaasta künnisel oleme me kogunenud siia kambjalaste pühapaika, iidse hiie keske'elle, kus praegu kõrgub tornikukega uhke ristiusu pühakoda ja tema kõrval rahvakooli sündi kehastav memoriaal. Ka memoriaali peakivi esiküljel on kuke kujutis. See on aabitsakukk, õpetaja personifikatsioon. Kuid sellele kivile on raiutud ka tegeliku õpetaja, eesti õpilaste ja õpetajate võrdkuju Ignatsi Jaagu nimi.

Kirik ja memoriaal ei paikne juhuslikult kõrvuti – kool on ju võrsunud kiriku rüpest. Ja nad on astunud sajandeid käsikäes. Me tunnistame ja austame seda koostööd. Kuid tänapäeval on hoopis koolil domineeriv roll rahva ja iga inimese elus. Meie uue ärkamisaja luuletaja Hando Runnel on valanud selle tõe kahte värsiritta:

**Kiri algab kirikust,
rahvas algab raamatust.**

Need read seisavad nüüd memoriaali kivist raamatus. Selle tõe ütlesid laulva revolutsiooni ajal korduvalt välja need koolid, kelle kroonika ulatub “vanasse heasse Rootsi aega” Esimesena tegi seda 1984. aastal Padise kool Harjumaal – Bengt Gottfried Forseliuse sünnimaal, kui pidas oma 300. aastapäeva. 12 aastat tagasi austasid oma esivanemate tööd hariduspõllul esimesed B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari kasvandikega alustanud või nende koolide järjekestvust hoidvad koolid: Kambja, Kirivere, Kolga-Jaani, Laiuse, Nõo, Otepää, Puhja, Põltsamaa, Rõngu, Sangaste ja Tartu 1. Keskkool ehk praegune Hugo Treffneri Gümnaasium. Ka nemad tähistasid oma 300aastast tegevusjuubelit. Nad trotsisid nõukogude ideoloogiaaparaadi survet ja töid uhkustundega oma pika, tõese ajaloo rahva ette. See ajalugu räägib püüdest saada emakeelse koolihariduse abil vaimu poolest rikkaks. Me teame, et sellele vaimsele rikkusele võlgneme me oma rahvuse kestmise.

Ja just seepärast oli Rootsi aeg, kus nõuti, et iga kihelkonnakiriku juures peab olema rahvakool, ümberrahvastajate silmis ebasobiv teema. Kambja kooli soov püstitada rahvakooli auks mälestusmärk ei leidnud kompartei organite heakskiitu. Sellele vaatamata tulid need kaksteist kooli, innustatuna tollase ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe Arnold Rüütli, ajaloolaste Lembit Andreseni, Endel Laulu, Helmut Piirimäe, Sulev Vahre jpt toetusest, kokku ja rajasid selle memoriaali 14. juunil 1987.

Meie ees on tulealtar. Täna me süütasime siin taas haridusleegi, mis on alalisel hoiul Kambja koolis. 12 auväärset kooli töid selle tule siia, legendaarse Ignatsi Jaagu maile, Tartust, Forseliuse pargist, kunagise koolmeistrite templi asupaigast.

12 kooli tegevus leidis laialdast vastukaja ja vallandas 300aastaste koolide liikumise. See oli uue ärkamisaja esimene iseseisev protestiliikumine, milles osales tervelt 64 Rootsi-aegsetest rahvakoolidest võrsunud kooli. Rahvakooli mälestusmärk on seepärast ka uue ärkamisaja ehk laulva revolutsiooni mälestusmärk.

Õpetajad andsid olulise panuse ka eestlaste ainukeses võidetud sõjas – Eesti Vabadussõjas. Just õpilaste ja õpetajate roodud töid oma otsustava tegevusega Vabadussõja käiku pöördi. Meenutagem, et siit kõigest 500 meetri kaugusel asus kihelkonna- ehk köstrikool, kus töötas Tartu Õpetajate Seminari kasvandik, pärastine Vabadussõja sangar Julius Kuperjanov. Ka Eesti väikese

armee talupoegadest sõdurid olid haritumad kui Vene armee omad: ühel pool rindejoont seisis kirjaoskamatud sõdurid, teisel pool kirjaoskajad sõdurid. Sõja võitis haritum rahvas.

Head ajaloolased ja kodu-uurijad! Teil on veel palju tööd arhiivides, et meie kultuuri ühte ilusamat osa – kõigi Eestimaa paikade kooli ja hariduse lugu – selgeks teha. Ma usun kindlalt, et meie järgmisel kokkutulekul, olgu see 5, 10 või 20 aasta pärast, on meie auväärsete koolide arv tunduvalt suurem. Noorel põlvkonnal on vaja oma päritolu ja juuri tunda. Miks on seda vaja? Selleks, et mitte muutuda kosmopoliitiliseks majanduspõgenikuks omaenda maal, oma riigis. Meie põlvkond suutis nõukoguliku ümberrahvastamise ära hoida tänu emakeelsele kooliharidusele, ja seda kõrgkoolini välja.

Kallid aatekaaslased! Õnnitlen teid eesti koolivõrgu 310. aastapäeva puhul! Vaimse rikkuse jagamine on üllas tegevus. Vana-aja rüütliid ei olnud alati üllad. Kuid meie kohus on jääda alati rüütellikult üllaks ka tulevikus, vaatamata kuitahes raskele majanduslikule olukorrale.

Meie kõrval seisab pühakoda, mille müüride vahelt üksteist aastat tagasi kõrgusid taeva poole kased ja paplid. Tollal me tegime ettepaneku taastada see hoone rahvakooli muuseumi ja kontsertsaalina. Täna on see hoone taastumas pühakojana, tänu Kambja Vallavalitsusele ja väsimatule vallavanemale Ivar Tedremale. Kuid rahvakooli muuseumi mõte on endiselt õhus hõljumas. Meie väärikat ajalugu on vaja eksponeerida. Ma loodan, et Rootsi-aegsed auväärse ajaloo koolid teevad kõik selleks, et see mõte kunagi ka teoks saab ja Bengt Gottfried Forseliusel on Eestimaal taaskord päris oma kodu.

Madis Linnamägi

MADIS LINNAMÄGI

B. G. Forseliuse Seltsi juhatuse liige

ROOTSI-AEGSED (1561–1721) KOOLID 1998. AASTAL

Avaldasin Forseliuse Sõnumite 5. numbris artikli “Eesti koolivõrgul on tähtpäev” koos lisadega “Eesti ala kirikukihelkonnad Rootsi ajal (1561–1721)” ja “Rootsi-aegsed (1561–1721) koolid 1998. aastal” Lisad valmisid uurimistöo “Aastapäevade tähistamine Rootsi-aegsetest rahvakoolidest võrsunud koolides” viljana, mille tulemused esitasin hariduskonverentsi “Eesti kool – juured ja tänapäev” septsioonis “Kooliajalugu ja rahvuslik kasvatus” (septsiooni ettekanded ilmuvad B. G. Forseliuse Seltsi Toimetistes nr 3).

Eesti koolivõrgu 310. aastapäeva tähistamisel osalesid 64 **rahvakoolidest** võrsunud kooli. Nende nimed on ka Rootsi-aegset Eesti ala kujutaval kaardil, mille haridusminister prof Mait Klaassen Eesti Rahvakooli Memoriaali ees koolidele kinkis. Vahepeal on paljud koolid oma juurte vastu enam huvi tundma hakanud, seepärast esitan uuesti Rootsi-aegsete juurtega koolide parandatud ja **täiendatud** nimekirja.

	Aastapäeva tähistamise lähteaasta	Asutamise aeg	Endine nimi
I Ülikool			
Tartu Ülikool	1632	30.06.1632	Academia Dorpatensis/ Academia Gustaviana Adolphina
II Gümnaasium			
Gustav Adolfi Gümnaasium F	1631	1631	Gymnasium Revaliense, Tallinna Gümnaasium, Tallinna 1. Keskkool
III Linna- (Linnarahva-) kooli järglane 1998. a			
?		Asutamise või esmamainimise aeg ja tegevuse kestus	Linnakooli asukoha nimetus enne 1721. aastat ja 1998. aastal
Saaremaa Ühisgümnaasium	15.01.1919	<1280 toomkoolina – 1830 1578	Hapsal (Haapsalu) Arensburg (Kuressaare)
?		16. sajandi lõpp – ?	Leal (Lihula)
?		1501–1843	Narva

?		1528–1806 – ?	Weissenstein (Paide)
Pärnu Ühisgümnaasium	1861	1588	Pernau (Pärnu)
Rakvere Waba Waldorfkool	1597	08.05.1594	Wesenberg (Rakvere)
?		1428 – ?	Reval (Tallinn)
?		1526–1804 ?	Dorpat (Tartu)
?		16.–17. saj. vahetusel – ?	Walk (Valga)
?		16. sajandi teine pool – ?	Fellin (Viljandi)

IV Rootsi-aegse rahvakooli järglane või kohaliku hariduselu järjekestvuse hoidja 1998. aastal		Aastapäeva tähistamise lähteasta	Koolitöö esmamainimise aeg	Rahvakooli asukohta nimetus Rootsi ajal ja 1998. aastal
Alatskivi Keskkool, J. Liivi nim	F		1693 K	Allatzkiwwi (Alatskivi)
Audru Keskkool	F		1687/88 K	Audern (Audru)
Haljala Keskkool F	F		1687 K	Haljall (Haljala)
Halliste Algkool		1874	1683	Hallist (Halliste)
Hargla Põhikool	F	1687/88	1687 K	Harjel (Hargla)
Hugo Treffneri Gümnaasium (A. H. Tammsaare nim Tartu 1. Keskkool)**	F	1804	<1589 K, 1686 K	Dorpat-St. Marien (Tartu Katariina kog., 1589. a Jaani kog; 1686. a Maarja kog) *
Hummuli Põhikool	M, F	1767	1687/88 A	Hummelshof (Hummuli)
Häädemeeste Keskkool		1874	1687/88 K, 1688	Gutmanssbach (Häädemeeste)
Juuru Keskkool, Ed. Vilde nim			1693 P, 1695	Joerden (Juuru)
Järva-Jaani Keskkool	F	1685	1685/86	St. Johannis (Järva-Jaani)
Jüri Gümnaasium		1690	< 1690	St. Jürgens (Jüri)
Kadrina Keskkool		1902	1695, 1698	St. Catharinen (Kadrina)
Kambja Ignatsi Jaagu Kool **	F	1686	~1665 A, 1683 A, 1686 K	Kamby/Camby (Kambja) *
Kanepi Gümnaasium			1688 K	Kannapäh (Kanepi)
Karksi-Nuia Gümnaasium	F	1688	1688	Karkus (Karksi-Nuia)
Keila Gümnaasium	F		1691, 1693 P	Kegel (Keila)
Kilingi-Nõmme Keskkool	F	1687	1687 K	Saara (Saarde)
Kirivere Põhikool **	F	1837	1680, 1686 K	Pillistfer (Pillistvere, Kõo v) *
Kivi-Vigala Põhikool	F	1687	1687 K	Fickel (Vigala)
Koeru Keskkool	F	1727	17. saj. lõpp, 1725 K	St. Marien Magdalenen (Koeru)
Kolga-Jaani Põhikool **	F	1686	1686 K	Klein-St. Johannis (Kolga-Jaani) *
Kose Keskkool		1923 ?	1630, 1666, 1696	Kosch (Kose)
Kostivere Põhikool			1687 K	Jegelecht (Jõelähtme)
Kullamaa Keskkool	F		1698 K	Goldenbeck (Kullamaa)
Kärstna Põhikool	M	1767	1687/88 A	Kerstenhof (Tarvastu v)
Laatre Lasteaed-Algkool		1867	1687 P	Fölk(hof) (Laatre)
Laiuse Põhikool **	F	1686	1677	Lais (Laiuse) *
Lohusuu Põhikool		1697	1697	Lohusuu (Lohusuu)
Lähte Ühisgümnaasium, Tartu v.	F	1687	1687 K	Ecks (Äksi, Tabivere v)
Lüganuse Keskkool		1694	1694 K	Luggenhusen (Lüganuse)
Lüllemäe Põhikool	F	1687	1687 K	Karolen (Karula)
Maarja Keskkool, J. V. Veski nim	F	1680	1680	St. Marien Magdalenen (Maarja-Magdaleena)
Märjamaa Gümnaasium			1693 P	Merjama (Märjamaa)
Nissi Põhikool			1687 K	Nissi
Noarootsi Gümnaasium	F		1650	Nukkö (Noarootsi)
Nõo Kool **	F	1686	1683 K, 1686 K	Nüggen (Nõo) *
Otepää Gümnaasium **	F	1907	1683 K, 1686	Odenpäh (Otepää) *
Padise Põhikool **	F	1684	1688 P	St. Matthias (Harju-Madise)
Paide Gümnaasium	F		1693 A, P	Weissenstein (Paide)
Paistu Põhikool	F		1687 K	Paistel (Paistu)
Pala Põhikool, Anna Haava nim			1687/88 K	Kodaffer (Kodavere, Pala v)
Palamuse Keskkool, Oskar Lutsu nim	F	1687	1687 K	St. Bartholomäi (Palamuse)
Puhja Gümnaasium **	F	1686	1686 K	Kawelecht (Puhja) *

Puurmani Keskkool			~1689 K, 1690 A	Kurs (Talkhof) (Kursi)
Põlva Ühisgümnaasium			1687 K	Pölwe (Põlva)
Põltsamaa Ühisgümnaasium **	F	1917	1686/87 K	Oberpahlen (Põltsamaa)*
Pärnu-Jaagupi Keskkool	F		1687 K	St. Jakobi (Pärnu-Jaagupi)
Raasiku Põhikool		1717	1717 K	St. Johannes (Harju-Jaani)
Rannu Keskkool		1689	1689 K, P	Randen (Rannu)
Risti Põhikool	F	1683	1683 P	Kreuz (Risti, Padise v)
Ruhnu Põhikool		1692	1692 K	Runö (Ruhnu)
Rõngu Keskkool **	F	1686	1686 K	Ringen (Rõngu) *
Rõuge Põhikool			1687 K	Rauge (Rõuge)
Räpina Ühisgümnaasium			1680, ~1690 A	Rappin (Räpina)
Sangaste Lasteaed-Algkool **	F	1686	1686 K	Sagnitz/Theal (Sangaste) *
Simuna Põhikool		1690	1690, 1698 K	St. Simonis (Simuna)
Suure-Jaani Gümnaasium	F	1688	1687/1688 K	Gross-St. Johannes (Suure-Jaani)
Taebla Gümnaasium	F	1848	1693 P, 1698	Poenal (St. Nicolas)/(Lääne-) Nigula, Taebla v)
Torma Põhikool, C. R. Jakobsoni nim	F	1688	1688 K	Torma
Tõstamaa Keskkool	F	1688	1688 K	Testama (Tõstamaa)
Türi Gümnaasium	F		1687/88 K	Turgel (Türi)
Unipiha Algkool (asub Kavandus)	F	1695	1695; 1701	Kawand; Unnipicht (Unipiha)
Urvaste Põhikool	F	1687	1687 K	Urbs (Urvaste)
Vara Põhikool	F		1680 K	Warrol (Vara)
Vastseliina Keskkool	F	1725	17. saj. lõpp A	Neuhausen (Vastseliina)
Viljandi Valuoja Põhikool	F	1772	1687 A	Fellin (Viljandi)
Võnnu Keskkool			1689 K, 1693 A	Wendau (Võnnu)
Väike-Maarja Gümnaasium			1698 K	Klein-St. Marien (Väike-Maarja)

Märkused:

1. Nimekiri on koostatud järgmiste teoste põhjal:

A – Lembit Andresen. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu I. Eellugu ja algus kuni Põhjasõjani. Tallinn, 1997;

K – Eesti kooli ajalugu. 1. köide. 13. sajandist 1860. aastateni. Peatoimetaja F. Eisen. Tegevtoimetaja E. Laul. Tallinn 1989;

P – Aivar Põldvee. Eestimaa konsistooriumi kooliaruanded 1691. ja 1693. aastast. – Haridus, 11, 1993; A. Põldvee kiri B. G. Forseliuse Seltsile 11.03.98.

2. J. V. Veski nim Maarja Keskkooli ajalugu on aidanud korrastada prof Sulev Vahre, Põltsamaa Gümnaasiumi ajalugu prof Helmut Piirimäe, Vastseliina Gümnaasiumi oma ajaloolane Ilje Piir jne.

3. Kool või omavalitsus **tunnustab ja kasutab** paksemas kirjas toodud aastaarve.

* koolmeistriks B. G. Forseliuse kasvandik 1686. aastal.

** 300-aastaste koolide liikumise (1986-89) tuumiku, "12 Kooli Klubi" liige praeguse nimega.

F – B. G. Forseliuse Seltsi liige.

M – mõisakool.

Rootsi riik kohustas 17 sajandil kõiki kihelkonnakirikuid koolitööd alustama. Kirjalikud andmed koolitöö ja koolimaja olemasolu kohta on aga puudulikud. Praegu ei ole järgmistes endistes kihelkonnakeskustes kooli või ei ole selge, milline kool on Rootsi-aegse kooli järglane või kohaliku hariduselu järjekestvuse hoidja:

IV Rootsi-aegse rahvakooli järglane või kohaliku hariduselu järjekestvuse hoidja 1998. aastal	Aastapäeva tähistamise lähte aasta	Koolitöö esmamainimise aeg	Rahvakooli asukohta nimetus Rootsi ajal ja 1998. aastal
Ambla Põhikool ?		1693 P	Ampel (Ambla)
?		1693 A	St. Annen (Anna, Paide v)
?		?	Awwinorm (Avinurme)
?		1691 P	Hapsal (Haapsalu)
Hageri Algkool-Lasteaed ?		1786/87 A	Haggers (Hageri, Kohila v)
Kõmsi algkool/lasteaed ?		1786/87 A	Hannehl (Hanila)
?		1693 K	Helmet (Helme)
Iisaku Gümnaasium		?	Isaak (Iisaku)
?		1706 K	St. Johannes (Jaani, Orissaare v)
		<1698 K	Jewe (Jõhvi)

Torgu Põhikool ?		17. saj. lõpus	Jamma (Jāmaja, Torgu v)
?		1687 K	St. Matthäi (Järva-Madise)
Kaarma Põhikool		?, 1814 K	Karmel (Kaarma)
?		1706	Karris (Karja, Leisi v)
Vatla Põhikool ?		?	Karusen (Karuse, Hanila v)
Kihelkonna Põhikool		1690 K, 1708	Kielkond (Kihelkonna)
?		~1695 K	Kirrefer (Kirbla, Lihula v)
?		1706 K	Arensburg (Kuressaare)
Kuusalu Keskkool	17.10.1755	?	Kusal (Kuusalu)
?		17. saj. keskel A	Kõppo (Kõpu)
?		1670 ?, 17. saj. keskel A	Keinis (Käina)
?		1814	Kergel (Kärla)
?		1691 P, <1699 K	Leal (Lihula)
Muhu Põhikool		1722	Liwa (Liiva, Muhu v)
Martna Põhikool	1836	1694 K	St. Martens (Martna)
?		1710 ?, 1724	St. Michaelis (Mihkli, Koonga v)
?		1814	Mustel (Mustjala)
?		?	Narva
Peetri Põhikool ?		1693 P	St. Petri (Peetri, Kareda v)
?		1716 K	Piersal (Piirsalu, Risti v)
?		1669 K	Pernau-St. Johannes (Pärnu Jaani kog)
?		1814 K	Peude (Pöide)
?		1698 ?	Pühhalep (Pühalepa)
?		1680 A	Wesenberg (Rakvere)
Lauka Põhikool ?		1694 K	Rappel (Rapla)
Ridala Põhikool ?		1698 A	Roicks (Reigi, Kõrgessaare v)
?		1693 P, 1698 K	Röthel (Ridala)
		1539 K, 1640 K	Reval-Spiritus Sancti (Tallinna Pühavaimu kog)
Mustla Keskkool	1843	1686 A	Tarwast (Tarvastu)
?		1693 A	Torgel (Tori)
?		?	Waiwara (Vaivara)
?		1693	Walk (Valga)
Valjala Põhikool		<1710 ?, 1780	Wolde (Valjala)
Varbla Põhikool ?		1693 P	Werpel (Varbla)
Viimsi Keskkool ?	M	1688 K	Wiems (Viimsi)
Viru-Jaagupi Põhikool ?		1698 A	St. Jakobi (Viru-Jaagupi)
Vasta Põhikool ?	1867	1693, 1698 P	Maholm/St. Nicolas (Viru-Nigula)
Vormsi Põhikool		?	Worms (Vormsi)
Vändra Gümnaasium	M 1922	1785/86	Fennern (Vändra)

HARIDUSKONVERENTSI “EESTI KOOL – JUURED JA TÄNAPÄEV” KOOLIAJALOO JA RAHVUSLIKU KASVATUSE SEKTSIOONI SOOVITUSED

29 08 1998

Kooliajaloo sektsioon, kuulanud ära ettekanded valdkondades “Ajalugu ja ajaloo õpetamine” ning “Koolimuuseumid. Arhiivitöö kogemusi” ja analüüsinud kooliajaloo uurimise, käsitlemise ja eksponeerimise seis, sedastab ja soovitab:

1. Kool ja kooliajalugu on rahvusliku kasvatuse lahutamatu osa. Kooliajalugu ja konkreetse kooli kroonika aitavad kasvatada kodanikutunnet.
2. Kooliajaloo uurimine nõuab nii teadlastelt kui koduloo-uurijatelt koordineeritud ja sihikindlat tööd. Neljakõitelise “Eesti kooli ajaloo” väljaandmise jätkamine eeldab riiklikku toetust. Nii koguteose kui ka kooliajaloo ja rahvusliku kasvatuse alase seeriaväljaande ettevalmistamiseks soovitame luua spetsiaalse stipendiumifondi.
3. Koolikroonikate koostamisel vajatakse ühtseid juhiseid ja metoodikat. Kaasajastatud juhend tuleb kinnitada haridusministeeriumis. Koostajad peaksid kroonikate materjali korrastamisel lähtuma ajalooteadusest, mitte võõrvõimude ajal koostatud juhenditest ja traditsioonidest, sh

loobuma tsaariajal alguse saanud aegunud käsitlustest. Soovitame kroonikat pidada kõigis koolides.

4. Ajaloo õpetamise ja õppimise motiveerimiseks soovitame kehtestada riigieksamite sooritamise punktikünnis, taastada toimiv ajalooõpetajate täiendõppe süsteem ning leida võimalusi kõigi kooliraamatukogude ja kodude varustamiseks ajalooalaste käsiraamatute ja õpikutega.

5. Ajaloo õpetamine vajab kaasaegseid ja kauakestvaid vahendeid: õpikuid, arhiividokumentide kogumikke, seinakaarte, arvutiprogramme ja CD-ROM-tekste (testid, skeemid, fotod).

6. Peame oluliseks rajada hariduse ajaloo muuseume, mis peaksid paiknema külastajate-kasutajate läheduses. Need võiksid olla:

6.1 regionaalsed koolimuuseumid päritolu- ja õpikeskkonna järgi kas maakooli-(rahvakooli-) muuseumid või linnakoolimuuseumid;

6.2 pedagoogikamuuseumid;

6.3 koolide muuseumid, mis ühtlasi oleksid hea näidismaterjaliga õppekabinetid;

7. Soovitame muuseumides, teadusparkides ja atraktsioonikeskustes kasutada traditsiooniliste staatiliste väljapanekute kõrval interaktiivseid ja audio-visuaalseid-mobiilseid eksponaate.

8. Konverentsil esitati kooliajaloo ja ajalooõpetuse kohta uusi ja olulisi andmeid, mis vajavad publitseerimist eraldi väljaandena.

Soovitused koostas toimkond:

Ain Esko, Inna Graužiniene, Heli Kirsi, Madis Linnamägi, prof Aleksander Loit, mag Tõnis Lukas, Marga Lvova, Märt Mõtuste, Heino Mägi, Tiiu Ojala, Peeter Olesk, doktorant Vello Paatsi, Ilje Piir, prof Helmut Piirimäe, Aivar Põldvee, Tiit Saare, Mai Schröder, Ene Tannberg, prof Sulev Vahtre.

MUNK NICOLAUS

B. G. Forseliuse Selts on oma õpireisidel sageli külastanud Norra naftapealinna Stavangerit. Kooliajalooost teame, et Stavangeris elas 12. sajandil esimene nimeliselt teadaolev eestlane munk Nicolaus (vt Sulev Vahtre, Esimesi haritud eestlasi. – Forseliuse Sõnumid 1, 1995; Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Koostanud Sulev Vahtre, 1997 jne). Viimane pidi koos paavsti poolt Eestimaa piiskopiks nimetatud Fulcoga tulema Eestimaale ristiusku levitama.

Oleme püüdnud Stavangeri arhiivist Nicolause kohta teavet saada. Allpool avaldame kirja, millele vastas prof Torstein Jørgensen. Järelepärimine võib meile uusi andmeid tuua, sest kõrgeltarenenud Norra Kuningriigis on isegi arhiivikirikud juba virtuaalse kuju saanud. Prof T. Jørgenseni soovitusel võttis Norra kodanik Bård Eirik Hallesby Norheim, kes õpib vahetusüliõpilasena Uppsalas teoloogiat ja eesti keelt, seltsiga elektronposti abil ühendust. Ta käis veebruarikuus ka ise Tartus ja vestles puhtas eesti keeles prof S. Vahtrega, leidmaks materjale uurimistöö kirjutamiseks munk Nicolause kohta. B. E. Hallesby Norheimi loal avaldame Diplomatarium Norvegicum'i dokumendi 5. septembrist [1171] ja loodame tulevikus ka tema töö meie ajakirjas avaldada.

Järgmises Forseliuse Sõnumite numbris ilmub seltsi esimese, kõige huvitavama ja tulemusrikkama Norra õpireisi kirjeldus, mis toimus 1991. aastal ja mille jooksul väisasime Stavangeri Linnavalitsuse külalistena ka Utsteini kloostrit, mis tegutses ilmselt peale Nicolaust.

Madis Linnamägi

Nicolaus – the first known Estonian educated man

Dear Sirs,

we are an Estonian society uniting school historians and old folk schools. This schools have been started in the last half of the 17th century. The nameholder of the Society is Bengt Gottfried Forselius, leader of a teachers and parish clerks training school and founder of the first Estonian folkschool net (1686).

At the same year the New Testament in Estonian language was firsttimes edited by Lutheran clergymen. Now the literate common people could read the Holy Word itself. Since the Christianity was introduced in 12th and 13th centuries in the East Baltic region, the Bible was used in Latin and German languages via priests and pastors only.

Now the B. G. Forselius Society is preparing a **Bible and Folk School Museum** near Tartu (Dorpat). The exposition would give a whole story about the early church and school life in Estonia and now we need documental information about the **monk Nicolaus**, who lived in Stavanger and who is considered as the first known Estonian educated man. There are very short descriptions about the life of Nicolaus in historical books. For instance look p. 12 in “Zur Geschichte der Deutschen in Dorpat” Universität Tartu, 1998 (added). We hope You can help us to contact or to find the information in archives of Stavanger, Utstein, Oslo or Bergen.

I have visited the beautiful Norway and Stavanger since 1991 many times as an Esperantist and tourist guide. I have friends in Stavanger, Bergen and Oslo, but we have not received archival information about the life of Nicolaus in Stavanger and Utstein (no answers).

There we issue a modest revue on school history “Forseliuse Sõnumid” (Forselius Newsletters). We would like to publish any information or articles on him too.

(allkiri)

Madis Linnamägi
Managing Chairman

Nummer: 4.

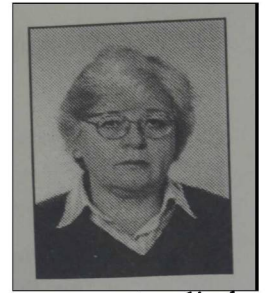
Dato: 5 Septbr. [1171.]

Sted: Tusculanum

Alexander episcopus s. s. d. Trundensi archiepiscopo et A. quondam Stauengrensi episcopo. Lex diuina et humana desiderat, et debitum caritatis exposcit, ut bono et utilitati communi debeamus intendere et ad reuocationem et conuersionem infidelium operam omnimodam et sollicitudinem adhibere. Inde est quod prudentiam vestram rogamus attentius et monemus, ut venerabili fratri nostro Fulconi Estonum episcopo, qui ad convertendam gentem illam divina gratia inspiratus ministerium prædicationis et laborem proponit assumere, Nicholaum monachum, qui de gente illa sicut accepimus est oriundus, virum religiosum atque discretum in socium concedatis: ut tantum bonum possit perficere et gentem illam ad agnitionem veri luminis et ad culturam et doctrinam Christianæ fidei, verbo prædicationis auxiliante Domino, revocare et vobis exinde valeat æternæ mercedis cumulus provenire. Datum Tusculani v. idus Septembris.

TIIU OJA

Rahvusarhiivi ajalooarhiiviosakonna teenindustalituse arhivaar

KOOLIMAADE KAARDID 17. SAJANDIST

Eesti kooli ajaloo rootsiaegset perioodi 17. sajandi lõpul on põhjalikult käsitletud paljud kooliajaloo uurijad.¹

Otto Liiv kirjutab oma uurimuses “Lisandeid Eesti rahvakooli ajaloole”: “Juba 1687. a võttis Liivimaa maapäev kindralkuberner Hastfehri² esitusel vastu otsuse, et igasse kihelkonda asutatakse koolid Oma 27. aprilli 1689. a. publikaadis “wegen der Gottes-Häuser im Lande” määrab Hastfehr mõisaomanikele ja -rentnikele tähtjaks 1689/90. a. talve, mil igäüks oma kontingendi materjale koolimaja ehitamiseks peab kohale vedama paika, kuhu hoone pidi ehitatama. ... Järgnevad uued korraldused. 1690. a Liivimaa maapäeval teeb Hastfehr esitise, et parandataks kooliolusid aadli- ja kroonumõisates.” 1693. a saab Liivimaa erilise koolikorralduse, mis oli mõeldud peamiselt linnakoolidele. 1691. a kuninga poolt antud asehaldurite instruksiooni järgi olid peale kirikuvõimu esindajate ka majandushaldurid sunnitud hoolt kandma võrsuva Eesti rahvakooli eest. Kuninga 30. septembri 1694. a resolutsioon on erilise tähendusega selles mõttes, et määrab veelkord selgelt vastse rahvakooli koolmeistri või köstri ülalpidamise peamise allika, andes neile ¼ adramaa suuruse maatüki ja pannes selle täitmise kindralkubernerile peale. Tegelikult oli juba mitmes kihelkonnas kooli tarbeks ammu enne seda, 1686. a korralduse alusel, eraldatud ¼ adramaad. Nüüd aga said sellest korraldusest kõige enam kasu köstrid, kuna kihelkondades, kus köstrite kõrval olid ka koolmeistrid, jäid viimased äärmiselt viletsasse seisukorda. Maal kujunesid rahvakooli olud Rootsi ajal suhteliselt kõige paremaks Tartu kreisis. Otto Liiv kirjutab, toetudes V. Reimani andmetele, et lõuna pool Emajõe asuvas Tartu kreisi osas oli ilma koolideta 7 kihelkonda – Rõuge, Räpina, Vastseliina, Võnnu, Kanepi ja Rannu. Kambja kihelkonnas töötas kool 1688. a ja õpetaja Andreas Verginiuse 8. juuni 1688. a kirja järgi oli seal 67 õpilast. Märgitakse, et 1693. a polnud kihelkonnas veel koolimaad ega koolimaja.³

Peeter Põld kirjutab oma raamatus “Eesti kooli ajalugu”, et juba 1698. a oli aruannete järgi Tartu-Võru praostkonnas 18 kooli, Põhja-Tartumaal 11 kooli, Pärnumaal 9 kooli ja ka mõnel pool Harju- ja Järvamaal.⁴

Eesti Ajalooarhiivis säilitavate rootsiaegsete kaartide hulgas on olemas koolimaade kaardid Kambja, Rannu ja Rõngu kihelkondadest.

Eestimaa Kubermanguvalitsuse Joonestuskoja arhiivi on koondatud kõik olemasolevad rootsiaegsed Liivimaa kubermangu Eesti osa kaardid 1681.–1704. a, kuigi ajaliselt ei peaks need sugugi seal olema.⁵ Eestimaa kubermangu rootsiaegsed kaardid aastaist 1688–1709, mida on olemas palju rohkem kui Liivimaa omi, on säilitamisel Eestimaa Rootsi-aegse Kindralkubernerile arhiivis. Eestimaa kubermangu osas koolimaade kaarte ei leidu.

Tartu lääni ühe viiendiku osa kaart “*Fempte deels Transporterad Charta öfwer Forstadeelen att Dörptz Lähn*” on koostatud 1684. a ja hõlmab Nõo, Tartu-Maarja, Kambja ja Võnnu kihelkondi⁶. Kaart on koostatud eelkõige teede kaardina, kuhu on väga täpselt märgitud asustatud punktid, kihelkondade ja mõisate piirid ning põllu-, heina- ja metsamaad. Kaart on joonestatud mõõtkavas “Scala Ulnarum Svecicarum” ehk 4,5 tollis 10 000 rootsi küünart (ca M 1:52 550). Kaardil on korralikult märgitud Kambja kirik “*Kyrka*” ja “*Pastorat*” ja nende kõrval asuva asula 15 krunti numbritega 20, 21, 22, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 31, 29, 28, 30, 9 ja 54. Kambja kiriku, pastoraadi ja asula krundid asusid

juba tollal Tartusse suunduva tee paremal küljel. Samal kaardil on ka Suure-Kambja ja Väikse-Kambja mõisate maad.

Esimene Kambja kirikumõisa kaart on "*Carta öfwer Cambyska Pastorat Mätt Anno 1692 Begindt d. 5. May och Endet d. 10. ejusdem utsass*"⁷ Selle kaardi puhul on tegemist nn töökaardiga, s.o kaardistatud ja koostatud kaardi algeksemplariga, mille alusel joonestaja koostas kaunilt kujundatud Kambja kirikumõisa kaardi "*Charta öfwer Cambyska Pastorat*"⁸, mis on aga dateerimata. Sellel kaardil on olemas graafiline mõõtkava "*Sckala Ulnarum*" ehk 1500 rootsi küünart (ca M 1:9600). Esimene kaart on võib olla isegi informatiivsem kui teine. Kirikumõisa maadel on järve kaldale joonistatud ilus kirik, mille lähedal on kirikumõisa hoone ning veidi kaugemal teede ristumiskohal kirikumõisa kõrts. Koolimaid nendel kaartidel ei ole märgitud.

Otsustades kaardi kujunduse järgi on samast ajast, s.o 1692. a, ka Kambja koolimaa kaart "*Charta öffwer Camby Skohlandh*", kui eelpool kirjeldatud Kambja kirikumõisa kaardid. Kaardil on kujutatud Kambja kirikumõisast üle järve asuv maa-ala, millest enamus on metsaga kaetud. Kaardi lõunapoolses osas on põllu- ja heinamaad ning sinna on joonistatud viis maja⁹ Kahe maja juures olevad maad (oletatavasti aiamaa ja väike põllumaa) on korralike piirjoontega märgistatud. Kahjuks ei ole võimalik kindlaks teha kumb neist oli koolimaja ja koolimaa, kuna arhiivi säilitamisele pole jõudnud ühtki Kambja mõisa ning Kambja kirikumõisa 18. ja 19. sajandi kaarti, mis annaks võrdlusvõimaluse. See on ka ainus 17. sajandist pärinev vormistatud ja eraldi pealkirjas välja toodud "*koolimaa kaart*"

Hilisematel Kambja kirikumõisa kaartidel, millest üks on koostatud 18. sajandi esimesel kümnendil ja järgmine 1808. a pole kummalgi koolimaad märgitud.¹⁰ Seoses sellega võib kindlalt väita, et esimene koolimaa asus Kambja mõisa maadel. 1860. a koostatud Kambja kirikumõisa kaardil on olemas nii vana köstrikoht kui ka uus köstrikoht, kus hiljem paiknes Kambja koolimaja.¹¹

Kaart, mis on koostatud ühiselt Rõngu ja Rannu kihelkonna koolimaade kohta "*Ringen och Randensa Skohle Länder Mätt Anno 1697 begyndet d 1 October och d 6 Dito lychstat af*"¹² on samuti tehtud mõõdistamise käigus töökaardina ja ümberjoonestatud nn puhas kaart puudub. Kaardi vasakule poolele on paigutatud Rõngu ja paremale poolele Rannu koolimaade kaart.

Rõngu kirikumõisa maid läbis toleaeagne Peterburi–Tartu–Riia postmaantee, mille kõrvale on joonistatud kaks versteposti. Neist vasakpoolsele ja suuremale on kirjutatud "*29 m v. Riga*" ja parempoolse väiksema versteposti juurde on kirjutatud "*PostensEnda*" ja "*Helnurms brücke*"

Nende kahe versteposti vahelisel alal asus kaardi järgi koolimaja ja koolimaa "*Skohlan kopgsch*", mis piirnes pastoraadi maadega. Kaardile on joonistatud ilus Rõngu kirik "*Ringsca Kyrkia*", uhke kõrts ja väike vaestemaja. Talumajadest on kaardile kantud: "*Kogre Hans*" "*Muit Hans*" "*Iwaski Mick*" "*Iwaski Hann*", "*Muste Simon*" ja "*Picke Toma Juri*"

Rannu kiriku ja pastoraadi juures asuva koolimaa "*Randens Kyrckia Skohlan*" juurde kuulus koolimaja, õue- ja põllumaa. Koolimaa ja koolimaja asusid kaardi järgi vaadates kiriku vastas üle tee Kaardile on märgitud ka ümbruskonnas asuvad talumajad: "*Unny Laur*", "*Märtte Jury*", "*Kudde Jack*" ja "*Martina Michel*" Võrtsjärve kaldale on joonistatud kaks maja, mille juurde on kirjutatud "*2en Ryska Bönder*" Ilmselt on tegemist kahe kalurikohaga, kus elasid venelased.

1684. a maamõõtja Johan Holmbergi poolt mõõdetud ja 1782. a maamõõtja Lorentz Johan Bohmi poolt kopeeritud Rõngu kirikumõisa kaardil Rannu koolimaid pole veel märgitud.¹³

Maarja-Magdaleena kihelkonna Vara mõisa kaart on mõõdistatud ja koostatud umbes 1697. a “*Dorpts Lähn Warols Håff I Maria Magdalenen Kirchspiel*”¹⁴ eksplikatsioonis on kirjutatud, et on koolimaa, aga kus, seda kahjuks kaardi pealt ei selgu. Kool oli asutatud Maarja-Magdaleena kiriku juurde juba 1680. a, nii arvan, et tegu on kiriku juures asuva koolimaaga.

17. sajandi rootsiaegsete kaartide alusel oli võimalik tõestada ainult Kambjas, Rõngus ja Rannus olevaid koolimaid.

Eestimaa kindralkuberneri arhiivis asuvas 1690. a halduse ja jurisdiktsiooni alal saadud kirjade hulgas on Järvamaa haagikohtuniku kaptan Gotthard Wilhelm von Esseni kiri 7. märtsist 1690. a kuninglikule kindralkubernerile Ambla kiriku köstrimaade ja köstrikoha hoonete kohta, kus pidi toimuma lisaks laste ristimisele ka laste õpetamine. Mainitakse, et sellel maal asuva rehe juures on üks väike kamber, kuid pikemad seletused puuduvad.¹⁵

Ka need vähesed koolimaade kaardid kõnelevad rootsiaegse kohaliku riigivõimu edumeelsest suhtumisest rahvakooli arengusse Eestis. Näha on, et mitte ainult ei räägitud ja kirjutatud koolimaade vajadusest, vaid nad olid siiski juba tollal olemas.

KASUTATUD ALLIKAD:

1. K. Ruut. Eesti rahvakooli ajalugu. Viljandi, 1921.
P. Põld. Eesti Kooli ajalugu. Tartu, 1933.
O. Liiv. Lisandeid Eesti rahvakooli ajaloole 17. sajandi lõpul. Tartu, 1934.
L. Andresen. Eesti rahvakoolide võrk 18. sajandil. Tallinn, 1975.
L. Andresen. B. G. Forselius ja koolmeistrite ettevalmistuse algus Eestis. Tallinn, 1976.
L. Andresen. Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Tallinn, 1995.
H. Piirimäe. Karl XI ja tema aeg. – Forseliuse Sõnumid 4/1997. Tartu, 1998. Lk 3–10.
A. Põldvee. Das Schulmeisterseminar von Forselius – eine unikale Schule im ganzen schwedischen Königreich? – Kirik ja kirjasõna Läänemere regioonis 17. sajandil. Tallinn, 1998. Lk 155–183.
2. Johan Jakob Hastfer (Hastfehr) * 21.12.1647 Tallinnas, † 3.01.1696 Riias. 1686.–1687 a Liivimaa kuberner, 1687.–1696. a Liivimaa kindralkuberner; 1690.–1696. a Tartu Ülikooli kantsler.
3. O. Liiv. Lisandeid Eesti rahvakooli ajaloole 17. sajandi lõpul. Tartu, 1934. Lk 3, 5, 25, 23.
4. P. Põld. Eesti kooli ajalugu. Tartu, 1933. Lk 38E.
5. Liivimaa Kubermangu Joonestuskoda asutati 1865. a ja ta oli alguses Senati Maamõõdu Departemangu alluvuses ning 24. aprillist 1870. a Justiitsministeeriumi Maamõõdu osakonna alluvuses. Kohalik alluvus oli Liivimaa Kubermanguvalitsusele. Joonestuskoda likvideeriti 1917. a. Ajalooarhiivi saabusid Liivimaa kaardid 1946. a Riia Ajalooarhiivist ja esimene korrastustöö tehti 1953. a. Alles 1963. a korrastati täiendavalt sama joonestuskoja arhiivi rootsiaegsed Liivimaa kaardid.
6. EAA, f 308, n 2, s 85.
7. EAA, f 308, n 2, s 71.
8. EAA, f 308, n 2, s 72.
9. Kahjuks pole kaardil asuvate majade juurde kirjutatud omanike nimesid, nagu eelmiste kaartide puhul – “Tatra Jan” “Kosse Höddo”, Jonas Rytter” “Krog” “Mosina Quarn” “Wirolaise Tosfer” ja “Tatter Petter”
10. EAA, f 1255, n 1, s 337, l. 1, 2.
11. Samas, l. 3, 4.
12. EAA, f 308, n 2, s 101.
13. EAA, f 308, n 2, s 85.
14. EAA, f 308, n 2, s 71.
15. EAA, f 308, n 2, s 72.

Pilte seltsi elust 1998. aastal

Tartu maavanem Jaan Õunapuu koos peaminister Mart Siimanni ja haridusminister Mait Klaasseniga süütamas tuld Eesti Rahvakooli Memoriaali tulealteril. Kambja, 29.08.98

Ivar Tedrema, Jaan Õunapuu, Mait Klaassen, Mart Siimann, Arnold Rüütel, Jüri Stepanov ja Madis Linnamägi memoriaali juures.

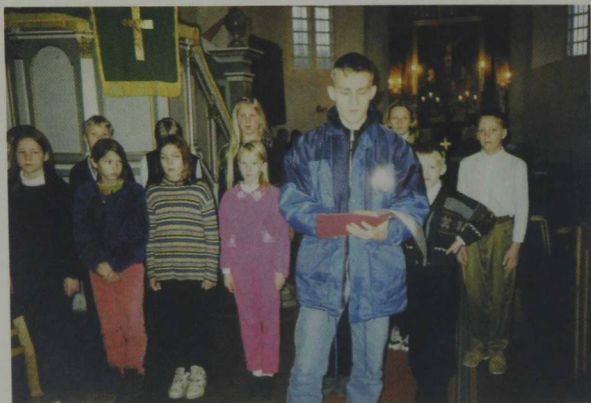
Rootsi-aegsete juurtega koolid tulid koos lipupudega.

Madis Linnamägi tervitab auväärse ajaloo koole.

Ignatsi Jaagu sümbolne sünnikoht Kavandu külas Pangodi järve lähedal.

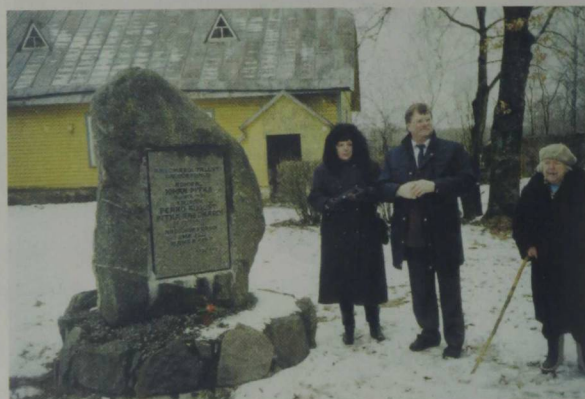
B. G. Forseliuse 310. surma-aastapäeva tähistamine Harju-Madise kirikus 08.11.98. Kõneleb Padise kooli õpilane Ivo Kiviorg.

X koduloopäev Vastseliina Gümnaasiumis. Õpetaja Tiiu Ojala ja direktor Heiki Ojala.

Hargla kool 310. Seisavad Madis Linnamägi, metsavend Alfred Käärman ja Arnold Rüütel.

IX üldkogust osavõtjad Järva-Jaani vallas admiral Johan Pitka ja kirjanik Pearo-August Pitka-Ansomardi sünnitalus: Tiiu Palmaru, Raul Eenpuu ja majaperenaine.

X Suvekool Järvamaal. Rabamatk Albu vallas Vargamäel 07.08.98.

Suure-Jaani Gümnaasiumi 310. aastapäev. Lippu hoiab direktor Peeter Sadam

Salamanca Ülikooli peahoone fassaad
(asut. 1214, Hispaania)

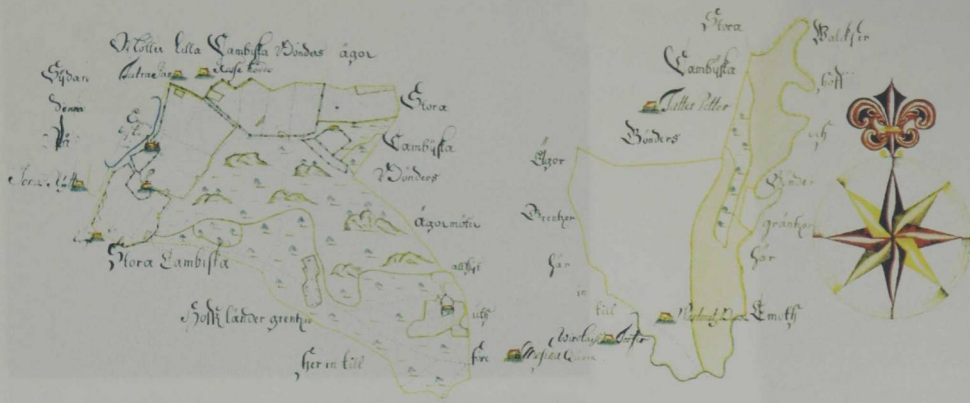
Salamanca dominiiklaste nunnaklooster

Toledo vaade. Esiplaanil Sirge Mateo ja Herminie
Catty

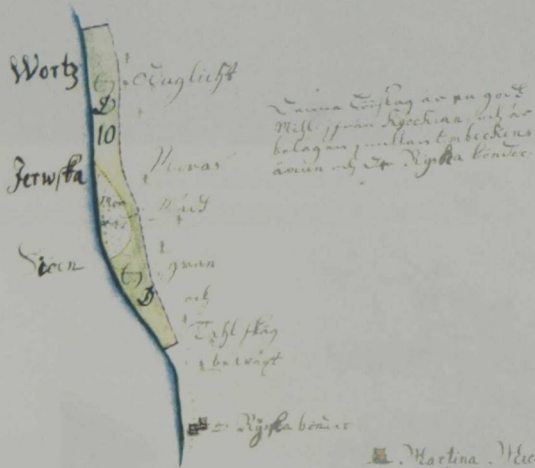
Väikelinn Madridi lähedal. Linna peaväljak

Kambja kirikumõisa kaart /1692. a./
 "Charta öfver Cambyska Pastorat"

Kambja kihelkonna koolimaa kaart /1692. a./
 "Charta öffer Camby Skoblandh" /Anno 1692/

Rõngu kihelkonna koolimaa ...

... ja Rannu kihelkonna koolimaa kaart /1697. a./
 "Ringens och Randensa Skoble Länders Mätt Anno 1697 begyndet d 1 October och d 6 Dito lyhstat af"

AABITSAKUKKE USUNDILISEST TAUSTAST

Bengt Gottfried Forseliuse Seltsi sümboolika loomisel ei olnud sobivate elementide leidmisega vististi probleeme. Statuudi järgi on seltsi sümboolika põhikomponendiks krihvliga aabitsakukk raamatupakil, kuke stiliseeritud kujutist saab kasutada vapil, pitsatil, kirjaplangil jne (*Forseliuse Sõnumid* 1997, 4, 75). Kunstnik Endla Tuutma 1987. aastal kavandatud Väikese Ignatsi Jaagu medali tagaküljel on aabitsakukk ja kiri "Kõik algab koolist". Selle medali pälvinute seas on mitmeid haridustöötajaid – õpetajaid, kodu-uurijaid, kultuurharidustöö initsiaatoreid. Aabitsakukke on kunstnik Tuutma kujutanud ka õlimaalil (1995), millel võib näha B. G. Forseliust koos eesti talupojasoost kasvandikega 1686. aastal Stockholmi saabumas. Harju-Madise kirikust veidi Paldiski poole seisab paenõlval rahvakoolide rajaja mälestuskivi, pronksbareljeef sellel on skulptor Aulin Rimmi kujundatud. Loodusteadlane Jaan Eilart meenutab: "B. G. Forseliuse nägu oli ajastule omaselt portreeterimata. Tahtmata mälestuskivil piirduda üksnes tekstiga, otsisin raamatukunsti teeneka uurija, looduskaitse seltsi tegevliikme Hans Treumanni üllitiste hulgast välja ühe vana aabitsakuke ning B. G. Forseliuse surma-aastal koolide aruande alla kirjutatud autograafi. Need saidki pronksi valatuna sünnikohamälestise peamisteks kujunduselementideks" (Eilart 1998, 107). Aabitsakaanelt tuttavat kukke pidas vajalikuks modelleerida samuti skulptor Endel Taniloo. Algul oli kavatsus bareljeefil kujutada avatud aabitsat. Töö käigus osutus sobivamaks monumendi esiküljele paigutada pronksi valatud aabitsakukk ja tagaküljele tähed ABD (Taniloo 1998, 109–110).

B. G. Forseliuse Seltsi logol hoiab kukk käes pikka krihvlit (seda võiks ka stiiluseks või taktikepiks pidada) ning seisab raamatupakil. Ajalooliselt on viimatimainitud osis markeeritud kuuenurkset kirikutorni soklit. Soklil seisvana trükiti aabitsakukke Saksamaal tõenäoliselt juba 16. sajandi lõpul. Aabitsas seisab rühikas kukk aastasadu, olgu vasak või parem külg vaataja poole, kolmekordse paelaga ümber kaela või ilma, munakorvi, tibupoegade või õpilaste manulusega. 17. sajandi teisel poolel (teadaolevalt 1688. aastal) ilmus aabitsakukk ka Tallinnas trükitud kooliraamatu kaanele (Aarma 1991, 30-32).

Aabitsakukk kirikutorni soklil

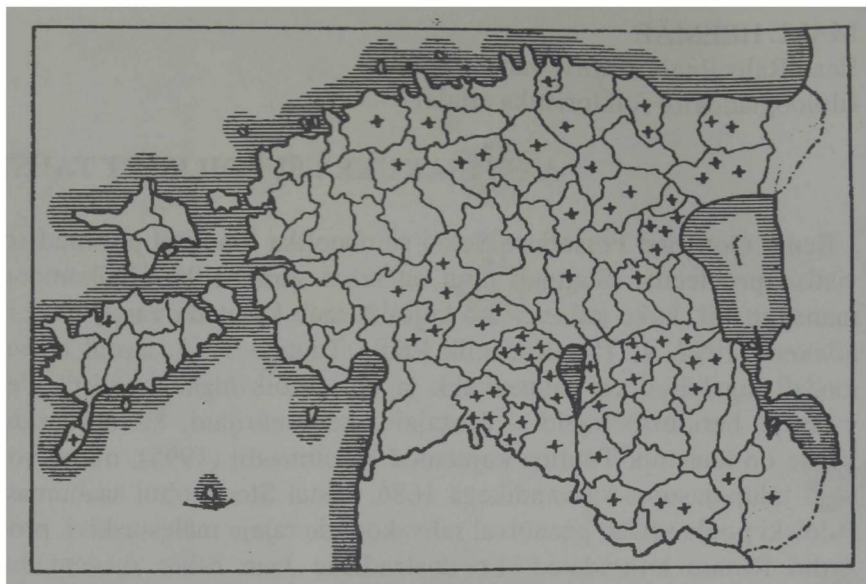
Kukk kirikutorni otsas on valvsuse sümbol (vrd Ferguson 1990, 2464). Teoloog ja rahvaluuleuurija Mattias Johann Eisen (1926, 351–358) juhib tähelepanu asjaolule, et vene-õigeusu, s.o kreeka-katoliku usu kirikute torni otsa kukekuju ei panda, samuti pole araablase mošeede torni otsas kukk, vaid kuusirp. Miks nimetavad ühed usklikud teisi pilkavalt kukekummardajaks (vene k *petuhopoklonniki*)? Eisen esitab küsimuse, kas pole kukel koguni tuulelipu funktsioon ja toob muuhulgas näiteid Soomest: samahästi kui kukk, võib tuulelipuks olla lohemadu (paganliku kurjuse sümbol), või siis on koos tuulelipp, selle otsas rist ning risti peal veel kukk, kusjuures tuulesuunda näitavad nii tuulelipp kui kuke saba (Eisen 1926, 354–355).

Lõunaslaavi rahvaste ristiusueelsest usundist on teada, et kukk on valvesümboliks mistahes torni otsas, kaitstes kõige kurja, sealhulgas välgu ja tormi vastu. Germaani rahvastel leidub õige mitmeid uskumusi, mis eesti rahvausundis on võõrad: kuke minek üle tee kuulutab neil õnnetust; kui noorpaari laulatuseesõidul nähakse kahte kukke, on õnnetut abielu oodata; kui kukk aknast sisse laulab, tuleb peagi külaline; uude majja kolimisel lastakse kõigepealt uksest sisse kukk (vrd. *Handwörterbuch* III, 1325 jj). Eestlastega ühine on uskumus, et kui kukk (või: kana) läheb üle õue, õlekõrs järel, tähendab see kellegi surma. Lõunaslaavi rahvastel ja Ungaris on kuke kujutisel oma koht abiellumisteremoonias. Kukk oma südikusega sümboliseerib maskuliinset alget. Meie vanem põlvkond teab tänini, et eesti talutares toodi aastalõpul kukk oraakellinnuna tüdrukute ette poetatud teri nokkima, et teada, kes neist mehele saab. Tulevikutõlgitsus võis olla ka teistsugune: "Kelle terahunniku kukk laiali siblib ja ise veel seejuures laalab, siis sureb sie inimene sel aastal ära." (H II 37. 734 (5) < Jõhvi khk (1888)). Läti usundis märgib õhtune kukelaul, nagu meilgi, ilmamuutust;

köögiuksel laulmine tähendab külalist, hommi-kune või lõunaajal laulmine halba, tulekahju, õnnetust jne (Šmits 1940, 474 jj).

Eesti kuradi esinemiskujusid uurinud rahvaluuleteadlase Ülo Valgu hinnangul on kuradi ornitomorfsetest ilmumiskujudest eesti pärimuses kõige sagedasem kukk. Ta toob pildi Umberto Eco romaani "Roosi nimi" (eesti keeles 1997, 101) 14. sajandi olustikust, kus mööndakse, et kukk on kõige ebausaldusväärsem olend, kuna võib sümboliseerida nii kuradi kui Kristust (Valk 1998, 145). Kuradit on kujutatud ka musta kuke seljas sõitvana.

Pilguheit Euroopa rahvaste sünkretistlikule usundile veenab meid selles, et tegemist on dualistliku sümbolkujuga. Ilmumise eelduseks aabitsa kaanele või esilehele oli mõistagi varemsaavutatud "kõrge koht" kirikutorni otsas ning ehk ka kasutamine ikonograafias (koos pühak Vitusega, Peetruse või Jeesusega). Ehk annavad need asjaolud omamoodi õigustuse Forseliuse Seltsi logol kirikusokli asendamiseks raamatupaki kujutisega, pealegi on tornikuke tähendus meile tänapäeval juba võõras. Juba Eisengi kirjutas: "Kristianiseeritud kujul on muistne paganuse sümbol kirikutornide krooniks saanud, uuemal ajal ometi taganedes kristluse pärisümboli - risti eest, mis niihästi meie kodumaal kui mujalgi ikka sagedamini on pääsnud kirikutorne ehtima." (Eisen 1926, 358).

Arhiiviteadete levik kihelkonniti. Kukel on kõrs järel, laulab, kuristab või siputab jalga - näeb surma.

Kolm paela kuke kaelas

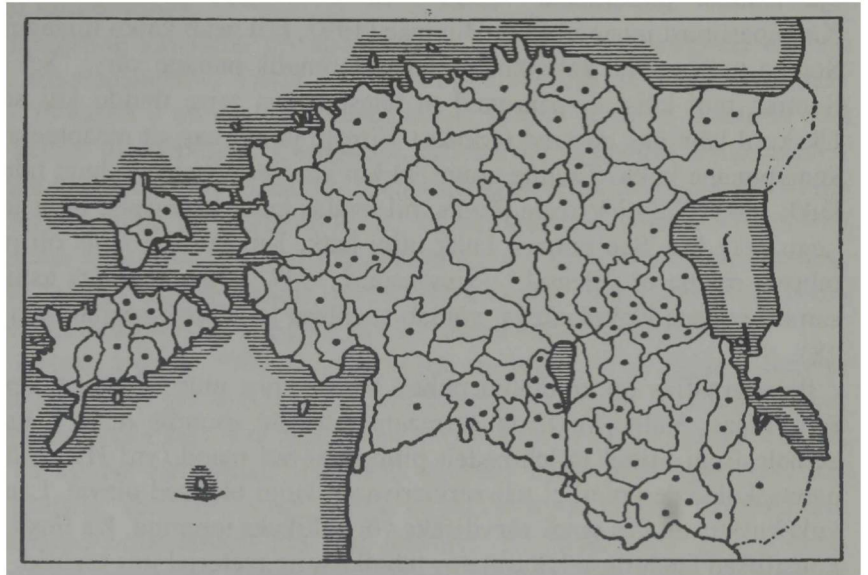
Väikese Ignatsi Jaagu medalil on kukel ümber kaela vastavalt traditsioonilisele kujutamiseviisile kolmekordne pael. See on tõlgendatav vihjena Piibli kirjakohtadele. Forseliuse Seltsi logo kukel kolmekordset paela pole, selle asemel on kuke tiiva kohal kolm kaldjoont. Muinasjuttudes on lausa seaduspärane, et mingi tegevus korduks kolmel korral, rahvausundis on kolmarv vägagi populaarne, samuti kõrgreligioonides. Kirjakoht Markuse evangeeliumist kõlab: "Enne kui kukk on kaks korda laulnud, salgad sina mind kolm korda!" (Mk. 14, 30). Need Jeesuse sõnad Peetrusele leiduvad samuti ka teistes evangeeliumides (Mt. 26, 34; Lk. 22, 34; Jh. 13, 38). Rõhutatud pole siin mitte ainult seda, et ärasalgamine toimub öösel enne kui koidab päev; kontekstist võime üksiti välja lugeda, et ärasalgamisega oli Peetrusel rutt. Vaidlustamata väidet, et kolmekordne pael aabitsakuke kaela ümber vihjab osundatud piiblistseenile, tuleb siiski möönda, et Jeesus sureliku inimesena oma rahva seas viibides kasutas omaaegseid teada-tuntud ja mõistetavaid kujundlikke ütlusi. Kukk on Idamaade püha lind, temaga seotud uskumused on india, iraani, pärsia kultuurimõjustustena ulatunud kaugele, need olid tuntud juba aegadel enne Kristust ja neid võib kohata nii muistse antiik-kreeka kui ka 20. sajandi eesti usundis. Omakorda on Piibel üsna tugevasti mõjutanud rahvapärimust. Siinkohal tuleb märkida kolmekordse kukelaulu kujundi sagedast kasutamist folklooris.

Koidukuulutaja kuraditõrjes

Enne kui poest ostetud kell ajanäitajaks sai, arvati öist aega tähtkujude asetuse ja kukelaulu järgi: "Esimest korda kukk laulab, siis oli varane aeg veel. Teist korda, siis juba üiti tiimees üles ja kolmat korda pidid juba minemas olema, akkas valge tulema, koidu ots." (KKI, WS < Emmaste khk, Viiterna k (1931)).

Vanad kreeklased pühendasid kuke päikesejumal Heliosele, sest kukk tõuseb koos päikesega. On loomulik, et koidukuulutajale sai osaks seos pimeduse varjus tegutsevate jõududega, olgu nende vastase või hoopis kaaslasena. Järgmise teksti puhul võib aimata, et kukelaul polnud ainuüksi ajaorientiir, vaid otsekui märk halbade jõudude taandumisest: "Kui kukk teist korda laulab, tuleb üles tõusta. Kui jõululauba oli, taheti, et kel [kolde]suits kõikse enne [tarest] välja tuleb, see on viks. Siis käidi kukke torkimas, et see rutem laulma akkaks, enne ei tohtinud tõusta. Mõnikord kukk laulis ka valesti. Ühed olla ükskord tõusnud ju õhta kella 10 ajal, mõtelnd, et on ommik. Talve ju üks pime puha." (RKM II 25, 323/4 (149) < Keila khk. (1949)).

Euroopa rahvaste folkloorist võib leida üpris palju näiteid selle kohta, et kukk tunnetab kurjade olendite lähedust ja sellest märku annab. Kui kukk teeb öisel ajal õrrel kurisevat häält, näeb ta kodukäijat, kuradit, vanapaganat, tonti, kurja vaimu, mardust vm surmahaldjat. Kukelaul öösel tähendab sedasama, ühtlasi on jälgitud häälitsemise aega. Nii on ka lätlaste rahvapärimuses: kui kukk laulab õhtul pärast päikse loojumist, läheb *kuri* üle katuse või

Arhiiviteadete levik kihelkonniti. Kukk laulab või kuristab - näeb kurja vaimu.

tuleb tulekahju; kui kuriseb lõuna ajal, kõnnib kurat ümber maja jne. Kuke häälitus, olgu kiremine või kurisev hoiatus, annab märku, et läheduses on varas liikumas või keegi metsa eksinud, ootamas on mingi õnnetus või äpardus (Šmits 1940, 481–483). Kukelaulu peale katkeb deemonliku olendi tegevus, näiteks silla, tammi või maja ehitamine. Maapõuest välja ilmunud varandused vajuvad taas maa sisse, järve põhjast pinnale tõusnud linn jälle vette tagasi jne. Sellekohaseid näiteid leidub ka eesti folklooris piisavalt. "Paatsalu vallas Pendi-Jaani põllul on suur kivi. Rahvasuu räägib, et selle kivi olla vanapagan maha pillanud, kui ta tahtnud kivi viia Äila sohu, et sinna kõva teed teha. Jõudnud kivi praegusele asukohale, kirenud aga äkki Kaera talu kukk ja suure rutuga põgenema hakanud vanapaganal lennanud kivi sülest maha. Praegu on olemas sääl lähedal ka Kaera talud, kuskohas vanarahva jutu järele kirenud kuked." (ERA II 227, 627/9 (11) < Karuse khk, Paatsalu v, Vatla as (1939)).

Deemonliku hiu tegutsemise katkestab kukelaul samuti saksa mütoloogias: "Walsburgi juures Saale jõe ääres elas Eichrückil, mitte kaugel Ziegenrückist, vanal ajal kurat oma kaaskonnaga. Kes selle paiga lähedale sattus, seda püüdis kurat kavalusega oma võimusesse saada. Ükskord tuli sinna üks müürsepp. Temaga vedas kurat kihla, et ehitab otse müürsepa silme all kesköö ja kukelaulu vahel tammi üle jõe kõige kärestikulisema koha. Müürsepp oli päri ja ronis lähedal asuva puu otsa, et asja pealt vaadata. Ehmatusega nägi ta, kuidas kurat suuri kaljumürakaid mägedest välja murdis, Saale jökke viskas ja jalgadega kinni trampis. Töö oli juba peaaegu valmis, kui müürsepp puu otsast kõige suuremas kitsikuses valju häälega hõikas: "Kikerikii! Kikerikii! Kikerikii!" (Bechstein 1966, 435-436).

Kukke on eesti folklooris ka otsesõnu pühaks linnuks nimetatud: "Kukk olla puha lind. Kukke äi vei lüüa. Kes kukke lööb, see saab paiseid ümber. Kes kukke irmutab, see jääb jalust aigeks." (ERA II 281, 88 (38) < Karja khk, Pärnamaa v, Pamma k (1940)).

Must kukk on murdja

Oluliseks on peetud kuke värvust. Punane kukk katusel on tuledeemon, fraseoloogias tänini hoonepõlengu sünonüüm. Saksa rahvausundis on must kukk kurjade jõudude kehastus, musta kuke

kujul tavatsevad ilmuda kummitavad surnud ja kuratki võib teinekord kübaral kanda kukesulge. Seevastu on valget kukke peetud eriti heaks maja kaitsjaks igasuguse nõiduse eest.

Eesti usundis on teisiti. Enamasti on määratluse aluseks sõnaalguliste häälikute kordus nagu regivärsis: "Valge kukk on vanakuradi vader, must on ta murdja, punane on ta poolvenda, kirju on tema kiskja." (H II 12, 163 (1) < Väike-Maarja khk. (1890).

Eesti põhjaranniku muistendites võib kukk ühtaegu kehastada nii vaenulikke kui inimsõbralikke vaimolendit: "Mustaia oja ääres rielnud kaks musta kukke ja hüppinud vastastikku. Need olnud katk ja haldjas. Haldjas ei ole lasknud katku üle oja tulla, sellepärast jäänud ka rahvas teiselpool oja katkust puutumata." (EÜS VIII 2476 (25) < Kuusalu khk, Tapurla k (1911–1912). Katkupärimust uurinud Reet Hiiemäe (1997. 60) peab katku niisugust ilmutuskuju soome laenuks. Soome muistendite katkukukele on iseloomulik punane värv: "Sel maailma ajal, kui punane katk Soomet pidi käis, ei pääsenud ta ühest külast teise muidu kui sel kombel, et keegi teda viis. Ükskord käis üks eit teed Oripääst Virrole ja märkas, et maanteekraavis magab lausa poolsurnud kena punane kukk. Teeline arutas, et kui viia see Virrole kuhugi talusse, saab seal õhtust süüa, kui kukk anda. Niikui Virrole jõudis, nii lendas kukk lähemasse tallu ja samal päeval suri sealt talust kogu pere ära. See punane kukk oligi katk. Kui kusagil talus oli punane kukk, siis katk sellesse talusse minna ei julenud." (Simonsuuri 1947. 458). Juttudes astub punane kodukukk võitlusse samuti punase katkukukega, võidab vaenlase ja hüppab seejärel aia peale laulma (Waronen 1898, 18).

Ikonograafias on kujutatud pühak Vitust koos musta kukega, Jeesuslast aga valge kuke seljas ratsutamas. Valge kukk on germaani rahvaste usundis maja kaitsja, peletades oma kiremisega eemale isegi hiired ja lehmadel piima imevad maod (vrd Handwörterbuch III, 1330). Saksamaa aabitsakukgede puhul ei näi värvierisused kuigi olulised olevat. Lausa musta näib olevat välditud, kukekujutis on kas veidi värviliseks või hallikaks toonitud. Ka Eesti aabitsakuke värvuse määravad kunstilised kaalutlused, kasutatav tehnika ning materjal jms tegurid. Väikesel Ignatsi Jaagu medalil ja E. Tuutma 1995. a õlimaalil näeme valget aabitsakukke, valge kukk on ka B. G. Forseliuse sünnipaika tähistava mälestuskivi pronksbareljeefi ja Padise kooli lipu (1984) kujunduselementideks. Kooliõpiku kaanelt võime leida uhke kirjusulise kuke, toretsevalt kirev on 1998. a lõpul ilmunud võrukeelse "ABC kiräoppuse" kaanekikas. B. G. Forseliuse Seltsi embleemil kasutatakse sümbolika põhielementidena sinist ja kuldset värvi (*Forseliuse Sõnumid*, 1997, 4, 75), kopeerimisel ka musta. Kui arvesse võtta, et eesti rahvausundis peetakse musta kukke kurjade olendite murdjaks, leiaks ka musta värvi eelistus õigustuse.

KASUTATUD KIRJANDUS:

Aarma, Liivi 1991. Kukki kirikutornis ja aabitsas. *Horisont* 1991, lk 30–32.

Eilart, Jaan 1998. B. G. Forseliuse sünnipaiga jäädvustamisest. *Forseliuse Sõnumid*, nr 5, lk 106–107

Eisen, Mattias Johann 1926. Kukki kirikutorni otsas. *Eesti Kirjandus*, XX, 7, lk 351–358.

Ferguson, George 1990. Märgid ja sümbolid kristlikus usundis. *Akadeemia*, nr 11, lk 2451–2477.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens III, 1930/1931, Berlin und Leipzig, vg 1325–1347.

Hiiemäe, Reet 1997. Eesti katkupärimus. *Monumenta Estoniae Antiquae* II. Eesti muistendid.

Mütoloogilised haigused I.

Simonsuuri, Lauri 1947. Myyttillisiä tarinoita. Toim. Lauri Simonsuuri. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 229. osa, Helsinki.

Šmits, Pēter. 1940. Latviešu tautas ticējumi I. *Latviešu Folkloras Krātuves Materiali* A. 6. Rīga.

Taniloo, Endel E. 1998. Eesti koolihariduse ja kultuurielu arengut tähistavate mälestusmärkide loomisest. *Forseliuse Sõnumid*, nr 5, lk 108–111.

Valk, Ülo 1998. Allilma isand: kuradi ilmutuskujud eesti rahvausus. *Eesti Rahva Muuseumi sari* I. Tartu.

Waronen, Matti 1898. Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia*, 87. osa, Helsinki.

KÄSIKIRJAD

Eesti Keele Instituudi murdekogu (EKI, WS).

Eesti Rahvaluule Arhiivi kogud Eesti Kirjandusmuuseumis.

MILVI HIRVLAANE
ajaloolane, ajalookandidaat

KÖSTER LUDWIG TREFFNER PRAOST J. Ph. von ROTH MANTLIPÄRIJANA KANEPi KIHELKONNA RAHVAKOOLIDE KOOLMEISTRITE KOOLITAMISEL

Praost Rothi järel Kanepi kihelkonnas

Põlvamaa 1999. aasta tähtpäevade kalendris on aprillikuu 9. päeva peale märgitud Kanepi köstri Ludwig Treffneri 190. sünniaastapäev. Tema Kanepi kiriku köstrina ja kihelkonnakooli koolmeistrina töötamise aeg – 56 aastat – on seni ületamatu olnud. Ometi tuntakse enamasti küll rohkem tema poegi: vanade keelte ülemõpetajat Corneliust, rahvusliku liikumise silmapaistvat tegelast ja koolimeest Hugot ja kauaaegset Tartu Ülikooli üliõpilasasjade sekretäri Gustavit. Kõige kuulsam on muidugi Hugo Treffner, seda mitte ainult A. H. Tammsaare poolt härra Maurusena kirjandusklassikasse jäädvustatuna ja temanimelise gümnaasiumi kaudu igavesti elavana hoituna, vaid ka paljude tema isiksuse teiste tahkude kaudu, millest kirjutatakse põhiliselt teaduslikes väljaannetes. Kanepi kihelkonna kultuuriloos on see pere aga tervikuna olnud särav täht.

Sageli on toonitatud, et praost Johann Philipp von Rothi surmaga 1818 lõppes Kanepi kultuuriloo hiilgeaeg ja pärast praosti ei ole enam ühtegi nii kandvat persooni seal tegutsenud. Pealiskaudne vaateleja võib niimoodi väita küll. Kui aga loeme kasvõi koolmeistrite Martin Varese, Ado ja August Trummi või ka kuulsa rahvusliku liikumise tegelase Märt Miti mälestusi, siis leiame sealt kindlasti köster Ludwig Treffneri nime. Tema kirjavahetusest paljude tolleaegsete kultuuritegelastega on Eesti Kirjandusmuuseumis üht-teist säilinud. Treffneri pojad olid Kanepi kihelkonnast kahtlemata esimesed eestisoost ülikooliharidusega mehed, kes oma vaimujõust osakese andsid ka sünnipaiga Kanepi edendamiseks, kuigi mitte kohapeal töötades ja elades. Treffnerite kodu oli tähtsamaks kokkusaamispaigaks kõigile kihelkonna koolmeistritele ja rahvusliku liikumise tegelastele. Seal räägiti sirgeks paljud olulised ettevõtmised, aga ka koolikonvendi seisukohad, millise aabitsa või lugemisraamatu järgi õpetada.

Treffnerite algkodu oli Sangastes

Treffneri nimi peaks igale vanema põlvkonna eestlasele päris hästi teada olema, nooremale inimesele seostub see ikka ainult Treffneri Gümnaasiumi ja treffooniaga – nii on nimetatud Hugo Treffneri Gümnaasiumi tema 110. juubeli puhul ilmunud “Treffoonia ajaloo” XIX sajandi Kanepi kihelkonnas vanal Võrumaal, Liivimaal ja väljaspool Eestimaa piiregi teati ilmselt ühe hingetõmbega nimetada tunduvalt enam nimekaid Treffnere kui tänapäeva ajaloo sõelale on jäänud. Kooliajaloo uurija Allan Liim – kauaaegne eelmainitud kooli direktor – on “Treffoonia” raamatus kirjutanud lisandusi Treffnerite perekonnaloole, mis on aidanud ka allakirjutanul pisut selgust luua selle suure perekonna põlvnemispuus.

Allan Liim on 1782. aasta hingeloenduse materjalidele toetudes otsinud üles Treffnerite algkodu Sangaste kihelkonnas Kuigatsi mõisas Tõnu ja Õlatu külas. Niisiis on Hugo Treffneri esivanemad, kui neil ei olnud veel perekonnanime, Pärsimona Jaan ja Annkatre. Perekonnanimed anti Sangaste kihelkonnas 1821 (Kanepis 1810) ja sellest ajast sai Kuigatsi mõisa keldrimehe pere endale liignimeks Treffner. Nende kolmest pojast põlvnevaid liine loendas Allan Liim kokku kümne ringis. Kanepi kihelkonna kiriku meetrikaraamatutesse on neist hiljem sisse kantud vähemalt viis sugupuud. Need on kahe venna – Pärsimona Jaani noorima poja, kauaaegse Kanepi kiriku köstri ja kihelkonnakooliõpetaja Ludwig Treffneri (Hugo isa) pere ja tema keskmise venna Pauli pojad. Arvata võib, et esimesena tuli Kanepi kihelkonda köstriks Ludwig, tema venna Pauli 12 lapsest siirdusid neli Kanepi kihelkonda hiljem, nähtavasti onu kutsel.

Kanepi kihelkonna ühest nimekamast köstrist ja kihelkonna koolmeistrist Ludwig Treffnerist (9.04.1809 Sangastes – 11.01.1892 Kanepis) teati omal ajal palju. Kanepisse on ta köstriks tulnud 1836. aastal, laulatatud Kanepi kirikus Eleanore Charlotte Jürgenson(n)iga (1820–1917), kes oskas saksa keelt ja oli “peenemate” kommetega (keldrimeistri Gustavi ja Restu mõisa toatüdruku Anne

tütar Kuigatsist). Enne Kanepit oli Ludwig Treffner töötanud A. Liimi andmetel Pringi mõisas ja Sangaste kihelkonnakoolis. Ludwig Treffner tuli Kanepisse sealsele kirikule kehval ajal – 23. mail 1831 olid kiriku puuosad välgust põlema süttinud ja alles 1841. aastaks suudeti Kanepi kirik taastada. Köstrile hädavajalik instrument – orel – paigaldati alles 1844.

Ludwig Treffneri peres oli viis last. Esimene oli poeg Friedrich Gustav Cornelius (9.07.1839 Kanepis – 9.08.1917 Tartus), kes õppis Tartu Kubermangugümnaasiumis ja 1859–1865 Tartu Ülikooli usuteaduskonnas. Seejärel töötas ta 50 aastat sama gümnaasiumi, hilisema Aleksandri Gümnaasiumi usuõpetuse ja vanade keelte ülemõpetajana, andis tunde ka oma venna Hugo eraõppeasutuses ning oli aastatel 1887–1891 kubermangugümnaasiumi inspektori abi ja inspektor. 1871. aastast toimetas ta Tartu õpperingkonna aastaraamatut Baltischer Schul-Almanach, valdas eesti, saksa ja vene keele kõrval ka inglise, prantsuse, itaalia, heebrea, kreeka ja ladina keelt. Abielust Adelheid Emmy Henriette Luigega oli neil kaks last: poeg Wolfgang Otto Sergius (14.10.1867–7.05.1895) õppis Tartu Ülikoolis matemaatikat ja astronoomiat, tütar Elsbet (23.10.1869–19.02.1915) oli abielus Tartu Ülikooli professori Karl Dehioga. Viimane oli 1917. aastal matnud Tartu Uue-Jaani kalmistule oma abikaasa 97aastase vanaema Eleanora Treffneri ja tolle enam-vähem samal ajal surnud poja, Dehio 78aastase äia Cornelius Treffneri ning avaldanud 12. ja 25. augusti Postimehes vastavad leinateated.

Köster Ludwig Treffneri teine laps oli tütar Emilie Helene Anna (sünd 21.04.1841 Kanepis), kes abiellus 1862 Kanepi kihelkonna koolmeistri ja köstri abi, sel ajal juba Helme köstri, Valga Zimse seminari kasvandiku Andreas Erlemanniga, ühega Kanepis koolmeistrite ja muusikameestena tuntud vendadest Erlemannidest. Köstripere kolmas laps oli kümneaastasena surnud Moritz Carl Ferdinand (12.05.1843 Kanepis 18.06.1853 Kanepis).

Neljas laps Hermann Hugo Fürchtgott Treffner, nimekaim köstri lastest, sündis 5. juulil 1845 Kanepis. Eesti biograafilises leksikonis on märgitud tema kohta: koolimees, noorema ärkamisaja rahvuslik tegelane. Hugo sai algõpetuse Kanepis, tema kodukoolmeistriks oli pärastine õemees, kihelkonnakoolmeister Andreas Erlemann. Keskhariiduse sai ta Tartu Kubermangugümnaasiumis ja Võrus F. Sintenise I järgu poeglastekoolis, sooritas seejärel eksternina küpsuseksamid, õppis Tartu Ülikoolis 1868. aastast filoloogiat, 1872 läks üle usuteaduskonda ja lõpetas ülikooli 1880. Asutas 1883. aastal Tartus 3klassilise II järgu poeglastekooli, millest 1890 sai gümnaasiumikursusega I järgu õppeasutus ja 1907. aastal täieõiguslik eragümnaasium. 1870.–1880ndail osales Hugo Treffner aktiivselt Eesti Üliõpilaste Seltsi, Eesti Kirjameeste Seltsi (president 1887–1889) ja Eesti Aleksandrikooli Peakomitee tegevuses ning 1879. aasta üldlaulupeo korraldamisel. Samal 1879. aastal abiellus ta Elsa Ermasega. Hugo Treffner suri Tartus 29. veebruaril 1912 ja maeti Tartu Uue-Jaani kalmistule. Kirjandusteadlane Ülo Tonts pealkirjastas oma Hugo Treffneri 150. sünniaastapäevale pühendatud artikli Postimehes – “Mees, kes asutas kooli ja inspireeris Tammsaaret” Seal avaldatud rahvarõivais Hugo pildi on ta allkirjastanud: “Hugo Treffneri kogu isiksus ja laad ei paindunud ühe kindla mõõdupuu alla” Tema tähtsusest Kanepi kultuuriloos tuleb juttu hiljem.

Kanepi köstri viies laps, Gustav Bernhard Gottlob Treffner (sünd 3.10.1848 Kanepis), õppis 1860–1866 Tartu Kubermangugümnaasiumis ja 1867–1873 Tartu Ülikoolis juurat, oli Eesti Üliõpilaste Seltsi asutajate hulgas, töötas 1874–1876 üliõpilasajade sekretärina ja seejärel kuni oma surmani (22. 05.1907 Tartus) ülikooli nõukogu sekretärina. Oli 1875. aastast abielus Aurora Anna Julie Bartelsiga. Neil oli neli last. Viimastest poeg Fritz (28.03.1876–6.12.1965 Karlsruhe), kes lõpetas ülikooli usuteaduskonna, oli 1903. aastast pastor Lätis ja alates 1928ndast Saksamaal, abielust Ella Bernhardiga neli last: tütar Ellinor (10.07.1877 Tartu–16.02.1964 Uslar), poeg Artur (7.10.1878–...).

Mõnikord ei osata Treffnerite sugupuus õigele kohale paigutada teist tunnustatud koolimeest – Konstantin Treffnerit (1.10.1885 Helme khk – 9.12.1978 Loksa). See haridustegelane – Eesti Vabariigi haridusminister 1919–20, H. Treffneri Gümnaasiumi direktor 1917–1949 – oli köster Ludwig Treffneri keskmise venna Pauli järeltulija 4. põlvest. Konstantini vanaisa Karl oli Halliste köster ja kihelkonnakooliõpetaja, hiljem Taagepera mõlder. Konstantin aga oli tema poja, Wilhelm Theodori, kõrtsmiku- ja tislერიამეტი pidanud mehe poeg. Üks Konstantini vendadest kandis samuti kuulsa sugulase Hugo nime. Niipalju perekonnaloost.

Köster Ludwig Treffneri pere Kanepi vaimuelu keskmes

1836. aastast kuni oma surmani, seega 56 aastat, oli Ludwig Treffner Kanepi vaimuelu tsentrumis. Töötada tuli tal nelja kirikuõpetaja (Carl Eisenschmidt, Moritz Kauzmann, Georg von Holst ja Johannes von Falk) alluvuses, kes järgnesid praost Rothile, kelle mõju ja mälestused olid kihelkonnas veel värsked. Neist neljast ei saanud ühestki enam Rothi-moodi ilmaliku mõju ja vaimuliku võimuga isikut. Vastupidi, kaks viimast jätsid rahva mälestustesse jälje kui vaimuelu pidurid ja olid sellepoolest tuntud kaugemalgi, isegi väljaspool Võrumaad. Samal ajal võib Ludwig Treffnerit Rothi järel pidada kõige enam kihelkonna vaimuelu mõjustanud persooniks. Tema peres leidsid esimese vastuvõtu kõik kihelkonna ja külakoolide koolmeistrid veel enne, kui nad oma tööpostile nimetati või valiti. Ludwig Treffner oli ka kihelkonnakooli õpetaja ja kuulus kihelkonna koolivalitsusse, kus esimest viiulit mängisid pastor ja mõisnik.

Rahvusliku ärkamise ühest keskusest – Tarvastust – tulnud ja Viljandis vallakooliõpetaja eksami sooritanud Martin (Mart) Vares kirjutab oma mälestustes Kanepi kihelkonna Tamme valla koolmeistriks valimise eelsest külaskäigust köster Treffneri juurde järgmist: “*Mu esimene käik viis mind Kanapääl köstri majasse, kus ma juba tuntud olin. Seal kõneldi minu asi kümnest küllest läbi ja kirjeldadi õpetajat Holsti ja ta omadusi pealaest jalatallani – viimse peensuseni...*” Seda läks ka vaja, sest Holst huvitus põhiliselt Varese suhtumisest (Kanepi meeste poolt jäagitud toetatud ja

Holsti poolt samapalju vihatud rahvusliku liikumise juhti) C. R. Jakobsoni ja tema meelsusesse. Karid said tänu nõuandeile välditud. “Köstri pool lõunalaua pidin oma jutulolekut õpetaja juures sõnasõnalt kopeerima. Vana köster Treffner soovis mulle pisarsilmil õnne, ta poeg stud .theol. Hugo kaisutas ja suudles mind. Nii olin Kanapää seltskonda enne vastu võetud ennegu Kanapäässe saingi.” Edasi kirjutab M. Vares veel Kanepi koolmeistrite konverentsist, mida peeti köstri juures. “Ametivennalik kokkukõla ja ühistunne kooliõpetajate vahel, mis Helmes täieste puudus, oli Kanapääs nii välja arenenud, et väha soovida jäi...Nii püüdsivad kooliõpetajad kokku tegusid sünnitada, mille mõjuvõimuga rehkendama pidi...Mujal toleaeagsed kooliõpetajad oma naabrimeestest palju välja ei paistnud. Ehk haridusliselt küll kõrgemal aga seltskondlises läbikäimises oli kooliõpetaja sama alapinnale muljutud, mis iga teinegi külaelanik. Kanapääs oli see teisiti. Kooliõpetajad olid seltskondlise vilumusega mitu aega teistest ametivendadest ees. Perekondline läbikäimine tolle aja maa parema kihiga, nagu mõisavalitsejatega ja mõisapidajatega, aga kõige ees köster Treffneri perega, kelle kogu maja üleüldse sisemist vaimulist tõuget kooliõpetajale jagas, oli Kanapääs hariline, millest Helmes undki ei võinud näha. Nii oli ta üleüldistes ettevõtetes eestvõtja, perekondlises läbikäimises viisis hea kombe määraja...” Köster Treffneri kaitset leidsid nad alati ka kõige keerulisemates vastuoludes mõisnikega või teiste võimuesindajatega.

1886. aastal tehtud pildil on köster Treffneri viiekümnenda ametijuubeli ja 75. sünnipäeva puhul teda tervitama tulnud Kanepi meeskoor 14 koolmeistriga, tema juubelipäeva teade jookseb läbi paljudest ajalehtedest. M. Vares päevikust loeme selle kohta: “Heinakuu 9. päev 1886 peaks küll kuldtähtedega Kanapää kihelkonna kroonikas jäädvustatud olema. Mälestas ju vana hallpea Ludwig Treffner sel päeval oma 50.ameti(aasta) algust. Kus ta nii kaua ühe koha peal armastuse ja ustavusega töötanud, seal ei või külvatud seeme suure õnnistuseta jääda. Kui laialt ja missuguse võimsa viljakusega jubilaril vaimlised püüdlused ta kasvandikkude südames vastukõla leidnud, peegeldas ennast kõige paremini ta aupäeval. Ligidalt ja kaugelt tõttasivad vaesed ja rikkad, talunikud ja mõisnikud, ametivennad ja ülemad kärmete kõnede ja sadade soovidega tõendama, kuidas headuse külvist armastust lõikad. Pidu peeti kõige soojema südamlikkusega, kus pidulaud peale saja osalise vaimustatud kokkukõlas ühendas ja kõned koorilaulu ja näitemäng hingelist elevust veel märksa tõstsivad. Kõnedes avanes, kuidas vana Treffner Kanapää vaimlise ja seltskondlise arenemise isa ja ta maja selle keskoht olnud, kust ta kõrgestiharitud poegade ja nende akadeemiliste sõprade läbi, nii köstremajas sisse ja välja käivad hariduse kiired kui mitte otsekohe, aga seda enam kaudselt kogu kihelkonda laiali tungivad. Iseäralise agiteeriva hoole ja armastuse küllusega olla keskmine poeg teoloog Hugo kõike kaunist ja kõrget head ja suurt noorte seas edendada ja kasvatada püüdnud...” Hinnates Kanepi kihelkonna kohta tolle aja rahvusliku liikumise ettevõtmistes, sh rahakogumises Eesti Aleksandrikooli heaks, märgib koolmeister M. Vares järgmist: “...Oli ju tolle aja Kanapää ümbruse öö ärkamisest piiratud, kui veike koidu valgust paistev saareke omapärase koos ärkanud kihava eluga, mille keskkohaks köstremaja Treffneri perega kui tulesammas noori ekslikke rändajaid teatmatuse tumeduses kalju rahnude eest hoiatades õigele teele juhatas ja nagu Kanapää kiriku torni otsas valguse sümbolina kujutatud päike (aotäht) oma elustava hiilguse saadab maa peale...”

Selline oli vaimne õhkkond köstrimajas, mis oli koduks mitte ainult Ludwig ja Eleanora Treffneri viiele lapsele ja arvukatele lapselastele, vaid ka sugulastele, poegade ja ta enda sõpradele ning aatekaaslastele. Nii köstrit kui ka tema abikaasat võib pidada kõrgealasteks (Ludwig elas 83 ja Eleanora 97 aastat).

Ludwig Treffner külakoolmeistrite harijana

Ludwig Treffneri kohta tuleb lisada veel tema tegevus rahvakoolide koolmeistrite ettevalmistamisel. Eriti ilmekalt tuleb see välja Õpetatud Eesti Seltsi 1863. a rahvakoolide ankeedi vastustest Kanepi kihelkonnas. Kaheksandale küsimusele koolmeistri ettevalmistuse kohta märkisid 14 koolmeistrit vähemalt 11, et nad on Kanepi köstri Treffneri juures ettevalmistuse saanud. Need olid Koigera külakoolmeister Gustav Tiisler, Tamme valla koolmeister Jacob Astel, Kooraste vallakooli koolmeister Jaan Flink, kes nimetab ka kirikuõpetaja Holsti juhatusel saksa keele õppimist, Hurmi vallakooli koolmeister Johan Sibbul, Vastse-Piigandi (Hesri) külakooli koolmeister Jaak Haarma. Jõksi külakooli 20aastase staažiga koolmeister Hinno Viin märgib ka, et

on kaks nädalat Kanepi *köstre man oppnu*. Kaagrimõisa külakooli koolmeister Jürri Kann (kuulsa tenori Hans Kanni vend) osundab, et ta on 8 kuud Kanepi *köstre man koolin olnu*. Karstemõisa koolmeister Johann Märkinson on oma 37 eluaastast 17 aastat ühes koolis töötanud ja samuti Kanepi köstri Treffneri juures kirjutuse koolis olnud, samuti oma isa juures, kes 25 aastat enne teda on seda ametit pidanud. Samuti on Põlgaste koolmeister Karel Härnik Kanepi köstri Treffneri juures ametit õppinud. Ka Krootuse koolmeister Danile Suits on Kanepi köstri poolt ettevalmistatud. Karaski koolmeister Hendrik Undritz on ÕES-ile eraldi pika kirja lisanud, kuid tema vastusest ei saa täpselt aru, kas selle “kana viisi terakeste kogumise” all on ta ka Kanepi köstri juures õppimist mõelnud. Samas märgib ta lüüriiliselt, et ta oma kodukoolmeistrite käest kapi riitulil (raamatutest) pidevalt *oppust* saab. Mõni koolmeister on jätnud vastuse täpsustamata või viidanud lihtsalt Kanepi kihelkonnakoolile, kus õpetas ka köster Treffner.

Kust tuli hüüdnimi “Eesti Hugo”?

“Eesti biograafilises leksikonis” on Hugo Treffnerit nimetatud koolimeheks ja noorema ärkamisaja rahvuslikuks tegelaseks. Paljudes autoriteetsetes kirjutistes on tema hüüdnime seostatud tema teenetega Tartu haridus- ja seltskondlikus elus. Kanepi rahvas pidas vanasti “Eesti Hugo” hüüdnime aga puhtalt Kanepiga seotuks, ja seda veel enne, kui ta oma hinnatud koolitegevust üldse alustas. “Eesti Hugo” nimega tituleeritud pildidel on ta Kanepi meeskoori laulukuuks. Tegelikult võis hüüdnimi “Eesti Hugo” ja tema tegevus selle nime teenimiseks olla isegi üheks komistuskiviks, miks Hugo Treffneri erakooli loasaamine niimoodi viibis. Eesti Üliõpilaste Seltsi IV albumis kirjutab H. Masik: “...mäletan ise väikese poisikesena Võrus “Kandle” aias seltsi peol olles, missugust vaimustust Kanepi lauljad oma isamaaliste lauludega rahva südames äratasid ja missugust mõju Hugo Treffneri isamaaline kõne avaldas. Kanepi, Kanepi lauljad ja “Eesti Hugo” olid tol ajal kõikidel suus. Kanepist jooksid rahvusliste püüete kiired igalepoole ja Kanepist läks äratus Eesti ettevõtetest-osavõtmistest ka teistesse kihelkondadesse välja. Kanepilased rändasid mööda Eestimaad, andsid kontserte Aleksandrikooli hääks, pidasid kõnesid ja elustasid rahvast – neid tunti igalpool eestlaste seas...”

Arvestame, et Hugo Treffneri koolitee viis teda Tartusse kroonugümnaasiumi 1860. aastal, tema vanem vend Cornelius õppis sellal juba ülikoolis. Kolm venda Treffnereid aga olid ülikooliga seotud 1860ndast kuni 1917. aastani. On ilmne, et rahvusliku liikumise päevasündmused jõudsid nende kaudu Tartust Kanepisse ja levisid Treffnerite kodust koolmeistrite kaudu kogu kihelkonnas. Seetõttu ei ole ka erandlik Kanepi Laulu Seltsi asutamine “Vanemuise” Seltsi eeskujul, Eesti Aleksandrikooli abikomiteede aktiivne tegevus ja tulemusrikas rahakogumine selle heaks, Kanepi meeskoori võit II üldlaulupeo võistulaulumisel ja nende kontsertreisid. Samuti Kanepi koolmeistrite aktiivne osalemine Tartus tegutsevates seltsides, isegi Eesti Kirjameeste Seltsi liikmetena. Teadmised ja julgustus kõigeiks selleks tuli Treffnerite kodust.

Nõnda kulges vaimselt rikka Treffnerite pere elu. Oma sünnipaika ei unustanud ükski lastest, kui kõrgele nende haridustee ka ei viinud või milline ametikoht neil ka ei olnud. Tänapäeval minnakse sünnikohast kaugele ja sageli rohtub see kodutee üsna ruttu, eriti kui kodus enam kedagi ootamas ei ole, rääkimata tahtest oma vaimuvarast midagi sünnikohale tagasi anda või õlga alla panna sealse elu edasiviimiseks.

Kasutatud allikad:

- 1 Allan Liim. Lisandusi Treffnerite perekonnaloole ning Treffoonia ajaloole. – Treffoonia 110. Hugo Treffneri Gümnaasiumi väljaanne, lk 30–43.
- 2 Põlvamaa tähtpäevade kalender 1999, lk 17
- 3 Martin Vares. Katkendeid minu mälestustest. Eesti Kirjandusmuuseum (EKM KO), F 116, l 106–19 jj.
- 4 Ado Trummi elulugu tema enese kirjutatud. EKM KO.
- 5 Õpetatud Eesti Seltsi 1863. aasta rahvakoolide ankeedid Kanepi kihelkonna koolide kohta. – Eesti Ajalooarhiiv, F 2569, nim 1, s 78, l. 338–359.
- 6 Eesti Üliõpilaste Seltsi Album IV
- 7 Milvi Hirvlaane. Koduarhiiv. Väljakirjutised arhiividest 1965–1998.

AARNE VINKEL
kirjandusteadlane

EESTI IDEE ÜMBER KOONDUNUD ELUTÖÖ M. Kampmaa koolikirjaniku ja kirjandusloolasena

Eesti ühiskondlikku mõtet tabas raskesti 1880ndate aastate teisel poolel alanud venestus. Samal ajal aga alarmeeris tsaristlik rõhumine eestlasi oma rahvust säilitama. Seetõttu on sajandite vahetust nimetatud ka teiseks ärkamisajaks. Selle liikumise eesotsas seisid Jaan Tõnisson (1868–?) ja Villem Reiman (1881–1917). Üheks rahvusliku vaimsure praktikasse viijaks oli nende mõttekaaslane Mihkel Kampmann (1936. aastast Kampmaa).

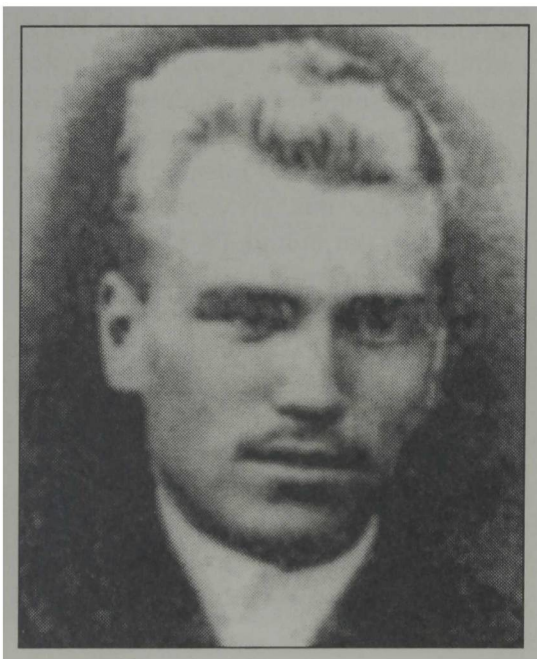
M. Kampmaa sündis 28. märtsil 1867. a Pärnumaal Sauga vallas kehva kaluri pojana. Põhilise hariduse sai ta 1884.–1888. a Valgas Cimse seminaris, kus ta omandas nähtavasti ka oma kristlik konservatiivse kallakuga maailmavaate. Varases nooruses loetud C. R. Jakobsoni “Kolm isamaa kõnet” (1870) andis tõuke mõtlemiseks ning teotsemiseks rahvuslikus vaimus. Seda joont süvendasid sidemed Postimehe kultuuripoliitikaga. Pärast esialgseid tööaastaid maal ja väikelinnades sai Kampmaa 1907. a Tartusse Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Gümnaasiumi kodumaiste ainete õpetajaks. Eesti Vabariigi ajal töötas ta 1933. aastani Tartu Õpetajate Seminari eesti keele ja koduloo õppejõuna. Koolimees suri 30. septembril 1943. aastal.

M. Kampmaa oli oma pika pedagoogitöö jooksul tõeline rahvalugustaja, kelle huvid hargnesid esialgu üpris laiali. Nõnda kuuluvad tema toodangusse ka niisugused teosed, nagu “Hoolas lüpsiline” (1894), “Kirjad põllutööst” I–V (1894–1898) ja luuletuskogu “Kandle hääled” (1896). Kuid peagi koondus kirjamehe tähelepanu noorsoo õpetamise probleemidele, haarates nii eri õppeainete (koduõpetus, eesti keel, kodulugu, geograafia, usuõpetus, ajalugu) sisu kui ka metoodikat.

Epohhiloov tähendus meie emakeeleõpetuse ajaloos on Kampmaa koolilugemikel; “Kooli Lugemiseraamat” I (1905) ja II (1907) valmisid tsariaegseid õppimistingimusi silmas pidades. Esimene vastas vallakooli programmile, teine oli määratud kihelkonnakooli ning ministeeriumikoolide neljandale ja viiendale õppeaastale. Nagu eelkäänud C. R. Jakobsoni “Kooli Lugemise raamat” (1867–1876), sisaldavad ka Kampmaa lugemikud ilukirjanduse kõrval mitmesuguseid kirjutisi Eesti maa ja selle ajaloo, aga ka loodusteaduse, tehnika jt aladelt, kuna nende ainete kohta muudes distsipliinides tsariaegse kooli õpilastele teadmisi ei jagatud. Lugemispalade valikul ja süstematiseerimisel lähtub autor põhimõttest: oma kodu, oma kodumaa, oma rahva elu olgu meile kõige lähemal. Sellise ainejaotuse kasvatuslikuks eesmärgiks oli õhutada laste kodu- ja isamaa-armastust.

Tagasi vaadates oma 25aastasele kirjamehetegevusele leiab Kampmaa, et tema teostest “üks ainus ühendav mõte punase lõngana läbi käib: nad on Eesti idee ümber koondatud ja selle täheks kannavad tiitellehel Eesti nimetust” (1).

M. Kampmaa lugemikke kasutati rahvakoolis kuni 1930ndate aastate teise pooleni, kusjuures autor on neid uuteks trükkideks vastavalt õppekavade muutumisele ümber töötanud, koondades hilisemal perioodil rohkem tähelepanu õpilaste esteetilistele kasvatamisele ning kirjandusajaloolisele õpetamisele ilukirjanduse kaudu. Kuna Eesti Vabariigi koolide õppekavas olid kodulugu, loodusõpetus jt ained omaette distsipliinideks saanud, siis osutus nende käsitlemine emakeelelugemikus tarbetuks. 6klassilise koolikohustuse ajal oli “Eesti lugemik” viieosaline (II–VI kl). Esimese klassi jaoks koostas Kampmaa neljas trükkis ilmunud “Uue aabitsa” (1929). M.

Mihkel Kampmaa

Kampmaa surma puhul kirjutas J. Roos: "Ei ole tõesti koolis käinud eestlast, kes Kampmaa nime ei tunneks. Ta on eestlaste seas populaarsemaid nimesid, tänu oma lugemikkudele" (2).

Teine Kampmaa huviala oli eesti kirjanduslugu. Juba 1908. aastal ilmus temalt materjalikogu "Eesti vanem ilukirjandus" Süstemaatiline ülevaade eesti sõnakunsti ajaloost valmis neljaosalise "Eesti kirjandusloo peajoonte" näol aastail 1912.–1936. Kahest esimesest jaost avaldas uurija veel ümbertöötatud kordustrukke. Kui mitte arvestada K. A. Hermann'i ebakriitilist ja metodoloogiliselt küündimatut "Eesti kirjanduse ajalugu" (1898), on Kampmaa seeria (viimaste trükkide arvestuses 1083 lehekülge) esimene terviklik ülevaade eesti sõnakunsti arengust. Raamatus on rakendatud kultuuriloolist vaatlusviisi, 1930ndate aastate väljaannetes on püütud arvestada koguni saksa moodsa kirjandusteaduse meetodeid. Eeltööde puudumise ja autori enesekindla autodidaktiloomuse tõttu on ülevaade mõneti eklektiline, oma hinnangutes sageli teistele autoriteetidele toetuv; selles leidub kohati ebatäpsusi. Teiselt poolt kogus uurija andmeid kirjanike endi käest, mis on eesti sõnakunsti historiograafias esmakordselt kasutatuna aegumatu väärtusega. Kõige õnnestunum on ärkamisaega käsitlev II köide (1913; III trükk 1933), kuna selle ajalõigu kirjandus vastas enim autori rahvuslikule meelsusele. Seevastu realismiperioodile pühendatud kolmandas jaos (1923) astub materialismi ja sotsialismi eitav Kampmaa oma käsitlusobjektidega poleemikasse, mis ei võimalda näiteks E. Vilde kunstilisi saavutusi igakülgsest esile tuua. Pensionieas kirjutatud IV köide "Noor-Eesti" ja "Siuru" autoritest näitab uurija seisukohtade moderniseerumist ning avardamist. "Eesti kirjandusloo peajooned" oli keskkooliõpikuna kasutusel kuni 1930. aastate esimese pooleni.

M. Kampmaa aastakümnetepikkusele tegevusele tagasi vaadates näeme, et meil on tegu tööka kirjamehega, kelle raamatute hulk on suur. Oma põhialadel – eesti kirjanduse historiograafias ja koolilugemike koostamisel – saavutas ta põhjanevaid tulemusi. Nii osutuvad C. R. Jakobson ja M. Kampmaa kaheks tugisambaks eesti emakeeleõpetuse ülesehitamisel. Tema neljaköiteline kirjanduslugu pole ühe autori tööna siia maani nii ulatuslikku järglast leidnud.

24. märtsil 1997 toimus koolimehe 130. sünniaastapäeva puhul Eesti Kirjandusmuuseumis Tartus M. Kampmaa päev ning avati vastav näitus. Tema osa kohta eesti kultuuriloos on kaasmaalane – Pärnu õpetaja Vaike Birk – koostanud koguteose, mille ilmumist takistavad rahalised raskused.

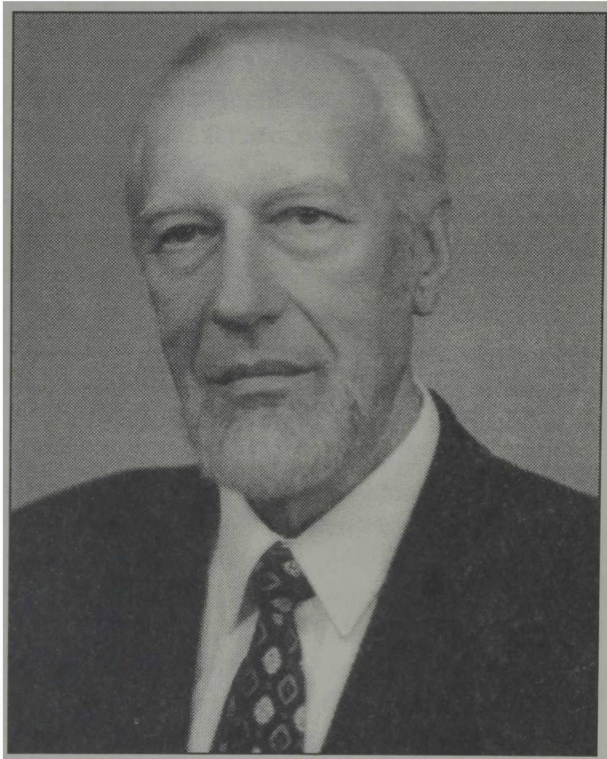
KASUTATUD ALLIKAD:

1. Eesti Kirjandusmuuseum, f 194, M 16:39, l. 1/1.
2. J. Roos. Mihkel Kampmaa elutöö. Postimees, 4.X 1943, nr 228.

LEMBIT ANDRESEN 70

Tänavu möödub 70 aastat Tallinna Pedagoogikaülikooli pedagoogikaajaloo õppetooli professori ja tunnustatud eesti pedagoogilise mõtte ning kooliajaloo uurija Lembit Andreseni sünnist, mis annab põhjust teha põgus tagasivaade juubilaril elukäigule.

L. Andresen nägi ilmavalgust 22. aprillil 1929 Virumaal Kunda töölisasulas. Tema isa Anton pärines Haljala ja ema Elviine Väike-Maarja kihelkonnast. Isa oli osalenud kahurväelasena Vabadussõja võitlustes Narva all ja Landeswehriiga sõides jõudnud Riiga. Pärast Vabadussõja lõppu asus isa tööle sepana Kunda tsemenditehasesse, ema oli kodune nagu tollal tavaline. Juubilaril lapsepõlvemaajääbki Kundasse ja selle ümbrusse. Kunda mõis ja Lammasmägi õhutavad poisi ajalohuvi nagu ka omakandimehe Jüri Parijõe raamatud. Kundas alustab ta 1937. aastal kohalikus kuueklassilises algkoolis koolipoisiteed. Algkooli lõpetamine (1943) ja samal sügisel sisseastumiseksamid Rakvere I Gümnaasiumi (nõukogude okupatsiooni alguses nimetatakse ümber Rakvere Keskkooliks) langevad suure sõja heitluste lõppu ja sellele järgnenud keerulistele aegadele. Kui 1945. aasta märtsis alustab Virumaa pealinnas taas tööd Rakvere Õpetajate Seminar, viib uue kooli avamine 15aastase poisi mõtted tulevase elukutse

Prof Lembit Andresen

valikule. Sellele aitas omajagu kaasa lell Nigol Andreseni eeskuju, kes oli õppinud tsaariajal seminaris. Otsus küps ja sisseastumiskatsed sooritatud, saabki L. Andresenist seminarist. Järgnevad aastad ongi nooruki elus määravad. Need annavad edaspidiseks tööks vajalikud põhioskused, aga ka kindla eesmärgi – saada pedagoogiks. Pärast seminari jätkub juubilaril haridustee Tallinna Õpetajate Instituudis (1948–1950). Neli aastat (1950–1954) teenib L. Andresen Nõukogude armees Lätis. Naasnud sõjaväest, kuluvad kolm järgmist aastat (1954–1957) kõrghariduse omandamisele Tallinna Pedagoogilises Instituudis. L. Andresen lõpetab õppeasutuse *cum laude* ajaloo erialal. Juubilar alustab oma pikka koolmeistriteed Tallinna 21. Keskkooli ajaloo- ja kehalise kasvatuse õpetajana, mis on üsna omapärane kombinatsioon. Viimase eriala oli ta omandanud Tallinna Õpetajate Instituudis. Tegelemine jalgpalli, maahoki, alpinismiga (sealhulgas tõus 5642 m kõrgusele Elbrusele) ja karsked eluviisid ongi juubilaril hoidnud heas vaimses ja füüsilises vormis. Tõsine meestelauluhuvi on teda sidunud mitmete kooridega. Tahtmine ja huvi teaduse vastu toob L. Andreseni Tallinna Pedagoogilise Instituudi pedagoogika ja psühholoogia õppejõudude perre, alates 1958. aastast tunnitavalisena ja järgmisest aastast juba korralise pedagoogika ajaloo õppejõuna. Siit alates jääbki juubilar seotuks pedagoogikaülikooliga neljakümneks aastaks. 1971. aastal valitakse L. Andresen dotsendi ametikohale, aastast 1977 kuni tänaseni jätkub töö professorina. Aastail 1969–1971 ja 1975–1976 juhib juubilar pedagoogika ja psühholoogia kateedri tööd. See polnud just tollal väga tavaline, et parteitu juhtis taolist kollektiivi. Alates 1991. aastast juhatab ta pedagoogika ajaloo õppetooli. Sellest ajast peale on pedagoogika ajaloo studium seatud uutele alustele, kus põhiorhk on asetatud klassikalise pedagoogika tundmaõppimisele. Oluline koht on läbi aegade olnud eesti kooli- ja pedagoogika ajaloo kursusel. Rõõmustama peaks seegi tõik, et Tallinna Pedagoogikaülikool on üks vähesid terves Põhja-Euroopas, mille koosseisu kuulub pedagoogika ajaloo professor. Samas leidub meilgi kõrgkooli, mis valmistavad ette küll õpetajaid, ent pedagoogika ajalugu nende õppekavades

ei leidu. L. Andreseni loenguid on kuulanud, seminarides osalenud ja talle eksameid sooritanud ligi 9000 pedagoogikaülikooli tudengit. Professorit tuntakse üliõpilaste seas range, ent heatahtliku õppejõuna, kellel ei puudu naljasongi. Tema isik on lisanud nii mõnegi muheda seiga tudengi-folkloori. L. Andreseni loengud ja seminarid paistavad silma range ülesehituse, sisukuse ja mõtteintensiivsusega. Professori laialdased teadmised, sihvakas kuju ja hea füüsiline vorm, korrektne riietus, vahetu suhtlemine sisendavad usku, et sedagi, et eksamile ei maksa minna õnne proovima. Pedagoogile iseloomulik selge ja kõvahäälnelne jutt sunnib mõndagi tudengit koridoris loengu vaheaegadel tähelepanu teritama. Professor Andresen hoiab ja kannab veel juba hääbuva vana professorite põlvkonna traditsioone.

Kõrgkoolitööst on sündinud probleem, kuidas saaksid üliõpilased kiiremini lülituda õppeprotsessi ja nobedasti omandaksid oskuse õppida. Sellel teemal on professor Andresen oma rikkalikud pedagoogikogemused sünteesinud raamatuks "Kuidas õppida kõrgkoolis?" (1978, kordustrükk 1984, 1987), mis on üks väheseid selleteemalisi käsitlusi Eestis. Ta on juhendanud ja juhendab paljusid kursuse, diplomi-, magistri- ja doktoritöid, lisaks pidanud loenguid ning ettekandeid paljudel konverentsidel, koolides ja raadios. L. Andresenile kuulub ka koolide ajaloolümpiaadide idee. Tema loodud on Tallinna Pedagoogikaülikooli muuseum, mis avati õppeasutuse kolmveerandsajandi juubeliks (1994). Aastate vältel on tema õlul lasunud kogu Üliõpilaste Teadusliku Ühingu tegevuse organiseerimine pedagoogikaülikoolis, mis on andnud paljudele esimesed kogemused teaduspõllul.

Juba noore õppejõuna alustab L. Andresen paralleelselt loengute ettevalmistamisega eesti kooliajaloo ja pedagoogilise mõtte süvauuringutega. Ta tõstab aukohale algallikate tundmise ja uurimise, eriti arhiivitöö ning seisukohtade fundamenteerimise, millele eelkäijad pöörasid suhteliselt vähe tähelepanu. Prof Andresen tõusebki esile just väga hea ja laialdase arhiiviainese tundjana, mis on võimaldanud tal teaduskäibesse tuua rohkesti senitundmatuid allikaid, täpsustada olemasolevaid seisukohti, luua sellega senisest tunduvalt täielikum ning teaberikkam tervikpilt meie kooli ja hariduse ajaloost. Tema teadustööde allikaviited on väga paljudele olnud teejuhiks Eesti haridusloo probleemidesse süvenemisel, üksikkoolide ajalugude koostamisel ja nende asutamisaegade selgitamisel. Õpetades ja ise pidevalt õppides jõuab juubilar 1969. aastal kandidaadikraadi kaitsmiseni Moskvas, mis käsitleb meie 19. sajandi rahvakoolide ajalugu. Taas järgneb intensiivne uurimistöö, mis vormub kahe olulise raamatuna "Eesti rahvakoolide seadused 18. ja 19. sajandil" (1973, teine trükk 1988) ja "Eesti rahvakoolid 19. sajandil kuni 1880-ndate aastate koolireformini" (1974). 1975. aastal toob L. Andresenile Vilniuse Ülikoolis kaitsitud väitekirja "Eesti rahvakooli kujunemine ja areng" pedagoogikadoktori kraadi. Eriti hea ja põhjalik on 1980. aastal ilmunud venekeelne eesti kooliajaloo käsitus, mis teeb juubilari laiemalt tuntuks ka väljaspool eesti keeleroumi. Teadustegevus jätkub tõusvas joones. Juba noore mehena huvitab teda Lääne-Euroopa pedagoogiliste ideede levik ja mõju Baltimaade hariduselule. L. Andresen kujunebki silmapaistvaks tšehhi pedagoogi ja humanisti J. A. Komensky (Comeniuse) ideede leviku uurijaks mitte ainult Baltimail, vaid kogu Põhjalas. Seda tööd ja huvi väärustab J. A. Comeniuse medal (1992). Ideede levikuga haakub ka üks olulisemaid juubilari uurimissuundi – B. G. Forseliuse isiku ja eesti rahvakooli algusega seotud probleemistik. Sellest vallast väärrib erilist tähelepanu "B. G. Forselius ja eesti rahvakooli algus" (1981), eriti aga monograafia "Kirjamees ja rahvavalgustaja B. G. Forselius" (1991), mis võtab kokku kõik tolleks hetkeks teadaoleva ja teeb faksiimile kättesaadavaks tolleaegse küsimust puudutava allikmaterjali. Veel on prof Andresenit köitnud J. H. Pestalozzi, F. A. W. Diesterwegi jt silmapaistvate pedagoogikateadlaste ideed ja nende jõudmine Eestisse ning mõjud meie koolielule. Et rahvakool ja raamat on väga tihedalt seotud, ei ole juubilar saanud sellestki teemast mööda. Seda huvi näitavad raamatud "Eestikeelse kooliraamatu vanemast ajaloost" (1986), iseäranis aga rahvakooli tähtsamate raamatute – aabitsate – fundamentaalne uurimus "Eesti aabits. Reformatsioonist iseseisvusajani" (1993). Olulisel kohal kultuuriloos on uurimused eesti rahvakoolide võrgu väljaselgitamiseks 17., 18. ja 19. sajandil, samuti artiklid ja brošüürid koolmeistrite ettevalmistamisest seminarides alates Atastest ja lõpetades Tallinna Õpetajate Seminariga. Prof Andresenit iseloomustab just liikumine üksikküsimuste süvauurimiselt laiematele üldistustele. See ongi võimalikuks teinud viimasel kümnendil hakata avaldama eesti kooli üldkäsitlusi: "Eesti rahvakooli vanem ajalugu" (1991), "Eesti kooli ajalugu" (1995) ja 1996. aastal ilmavalgust näinud "Eesti rahvakooli ja pedagoogika

ajalugu I" (1996), mis on planeeritud neljaköitelisena. Taoline ühe mehe kapitaalne uurimus mõjub meie keeleruumis sajandi lõpul üsna tavatuna, ent meeldivald üllatavana. L. Andreseni teadustegevuses tõuseb eriliselt esile just viimane aastakümme – nii küsimuste käsitlemise laiahaardelisuse, sügavuse kui ka avaldatud lehekülgede arvult ja raamatute unikaalselt pildimaterjalilt. Juubilari sulest on ilmunud kokku ligi kakssada artiklit kodu- ja välismaa ajakirjades, mis annavad tähelepanud panuse eesti kooliajaloo ja pedagoogika uurimisse.

L. Andreseni tegevus pole piirdunud kitsalt õppe- ja teadustööga. Ta on kooliajaloo uurimise vajaduse mõtte põhjendaja, selle kandja pedagoogide ja kodu-uurijate sekka, nende juhendaja ning ridade koondaja sõjajärgses Eestis. 1959. aastal luuakse juubilari eestvõttel pedagoogika ja psühholoogia kateedri õppejõududest ja üliõpilastest kooliajaloo uurimisrühm. 1967 aastal kogunevad L. Andreseni juhendamise alla uurimiskursustele kooliajaloo huvitatud õpetajad, kes seavad eesmärgiks eesti rahvakooli ja pedagoogika ajaloo süstemaatilise läbitöötamise. Kolme aasta jooksul korraldatakse uurimisrühma kokkutulekuid Otepääl, Alatskivil, Paistus, Viljandis ja Tartus. Esimesed kokkuvõtted tööst tehakse haridusajaloo konverentsil Tallinnas (1970). Ettekanded ilmuvad samal aastal juubilari toimetamisel kogumikuna "Eesti rahvakoolid 19. sajandil". Samal sügisel laieneb uurimisväli veelgi. L. Andreseni ümber koonduvad kooliajaloo uurimisrühma pedagoogikaülikooli õppejõud. Juba järgmisel aastal peetakse kooliajaloo konverents, mille kokkuvõtted leiavad avaldamist juubilari toimetatud kogumikus "Rahvaharidus Eestis 19. sajandil" (1971). 1973. aastal laieneb haridusajaloo uurimise haare veelgi. Ühised huvid toovad kokku Eesti, Läti ja Leedu pedagoogikaajaloolased. Pannakse alus ühistele uurimisuundadele, korraldatakse konverentse (esimene 1973. aastal Tallinna Pedagoogikaülikoolis), publitseeritakse uurimistulemusi. Üks ühistööle alusepanija ja Eesti-poolne juht ning suunaja on Lembit Andresen. Kokku on peetud kümme konverentsi, neist kolm Tallinna Pedagoogikaülikoolis. Tulemas on üheteistkümmes Riias. Koostöö viljana on valminud mitmeid monograafiaid ja väitekirju, kaasa arvatud juubilari doktoritöö. L. Andresen on meie koole ja pedagooge ühendava B. G. Forseliuse Seltsi (1989) asutajaliige ja nõunik.

L. Andreseni panust Tallinna Pedagoogikaülikooli arengusse on hinnatud E. Vilde medaliga (1987), kooliajaloolised uurimused on toonud talle Suure Ignatsi Jaagu (1989) ja J. A. Comeniuse medali (1992), Arthur Puksovi Fondi auhinna (1993) ja Eesti Vabariigi Valgetähe V klassi ordeni (1997).

Lembit ja Tiiu (sünd. Tarmel) Andreseni peres on tütar Eve-Liis ja poeg Andres. Magister ja Tartu Ülikooli doktorant Andres Andresen on valinud isa eeskujul ajaloolase elukutse.

Jaksu ja tervist uuteks kümnenditeks eesti haridusloo maastike uurimisel.

PEETER OLESK HARIDUSE AJALOO MUUSEUMIDEST

B. G. Forseliuse Seltsi üks programmilisi tegevussuundi on taotleda eesti haridusloo terviklikku eksponeerimist Eesti Haridusmuuseumis ning aidata kaasa haridusloolise ainese kogumisele ja säilitamisele. Seltsi tütarühing Sihtasutus B. G. Forseliuse Fond ongi asutatud vahendite kogumiseks Eesti Rahvakooli Muuseumi, Bengt Gottfried Forseliuse Muuseumi (sünni- ja lapsepõlvkodu Harju-Madisel) ja nende filiaalide rajamiseks.

Hr Peeter Olesk soostus seltsi nõunikuna väljendama oma mõtteid hariduse ajaloo kajastamise kohta.

Augustis tähistati Eesti koolivõrgu 310. aastapäeva, õnnitleti ja tänati 64 Rootsi-aegsete juurtega kooli. Nende arv on aga kindlasti suurem, sest haridusloo varasem osa on veel vähe uuritud. Mida Te arvate tervikliku Eesti Haridusmuuseumi ideest?

Hariduse ajalugu kajastavad muuseumid peaksid paiknema regionaalselt, sest pedagoogika on regionaliseeritud, ühest muuseumist ei piisa. Materjalid peavad olema külastajate-kasutajate läheduses. See ei välista keskse(te) haridusmuuseumi(de) olemasolu.

Palun selgitage regionaalsuse põhimõtet lähemalt.

Sajandite vältel on laste päritolu- ja õpikeskkonnad on olnud erinevad, seepärast tulevad kõne alla erinevad koolimuseumide tüübid: maakooli-(rahvakooli-)muuseum ja linnakoolimuseum. Eraldi peaksid olema veel pedagoogikamuuseumid.

Kuidas võiks maakoolimuseumide regionaalsuse põhimõtte rakendamine välja näha?

Need võiksid olla näiteks Palamusel, Kambjas, Põltsamaal-Kaarlimõisas ja Otepääl. Palamuse Kihelkonnakoolimuseum on rohkem "Kevade"-teemaline. Kui lahendatakse hoidlate küsimus, siis võib seal hea regionaalse koolimuseumi luua. Põltsamaal Kaarlimõisas on ekspositsiooni aluseks Aleksandrikooli aineestik. Siin on head eeldused kujundada välja oma piirkonna hariduse ajaloo keskus. Otepää Gümnaasiumis on tehtud suurt koduloo-uurimuslikku tööd, väikesest koolimuseumist saaks arendada II astme kihelkonnakooli muuseumi. Kambjas on eriti head väljavaated muuseumi loomiseks, sest seal on juhtunud peale kooliajalooliste tähtsündmuste teisigi Eestimaale olulisi sündmusi.

Aga linnakoolimuseumide osas?

Eelkõige tuleks sellele mõelda Tallinnas, sest Gustav Adolfi Gümnaasium on vanim järjepanuu tegutsenud kool. Samas kvartalis töötas mõnda aega Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum, koht on soliidne, tuleks tööle hakata.

Järva-Jaanis likvideeriti kutsekool, mitu tühja maja ja töökorras puldiga juhitavad õppevahendid on alles. Samal ajal vaevleb Tallinnas ruumipuuduses Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum, mis kogub ja talletab, nagu nimigi ütleb, peamiselt trükiseid ja dokumente. Kas poleks õigem viia Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum Tallinnast välja, näiteks Järva-Jaani või Palamusele, arendades välja ka rahvakooli ajalugu kajastava osa?

Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi säilikute kasutamine muutuks tallinlastele tülikamaks. Kuid see on otsustajate küsimus. Arenguruumi on Järva-Jaanis küllaldaselt, rohkem kui Tabasalus, kuhu samuti taheti arhiivmuuseumi üle viia.

Kas ka Tartus võiks pedagoogikamuuseum olla?

Tartu on pedagoogide ettevalmistamise keskus. Pedagoogikamuuseum on vajalik ja probleem tuleks lahendada koos pedagoogide ettevalmistamise küsimusega ülikoolis.

Selts oli nõukogude okupatsiooniaja lõpul väga lähedal Eesti Rahvakooli Muuseumi mõtte elluviimisele, sest Eesti Raadio Valges saalis toetas laiapõhjaline nõupidamine 20. mail 1987 oma otsusega "12 Kooli Klubi" algatust asutada muuseum Kambjas, B. G. Forseliuse andekaima õpilase Ignatsi Jaagu elu- ja töökohas. Riigi kaasalöömine ei olnud siis probleem. Mida arvate Eesti Rahvakooli Muuseumi loomise praeguse tegevuskava kohta?

Soovitan rajada Eesti Rahvakooli Muuseum iseseisva muuseumina, mida esialgu võiks teha mõne tegutseva muuseumi filiaalina. Toimemehhanismina võiks kasutada sihtasutusi, kodumaiseid ja rahvusvahelisi projekte. Sihtasutuse või projekti nõukogusse on mõttekas kaasata pädevaid ja otsustusvõimelisi riigiametnikke.

Küsitles Madis Linnamägi

VASTSELIINA GÜMNAASIUMI KOOLIMUUSEUMIST

Vastseliinas algas koolitarkuse jagamine XVIII sajandi esimesest veerandist, kuid keskharidust on olnud võimalik omandada alates 1947. aastast. Kool on aastate jooksul olnud ümbruskonnale hariduse lätteks, kus noorsugu on saanud vaimujanu kustutada. Tänapäevaks on Vastseliinas keskhariduse omandanud 1205 noort inimest.

Kooli ajaloo talletamiseks rajati endise direktori ja ajalooõpetaja Jüri Naaritsa eestvõtmisel 1983. aastal Vastseliina Keskkooli ajaloomuuseum. Eesmärgiks oli anda ülevaade kooli ajaloost ja koondada kooli tegevust kajastavad materjalid. Seoses Eesti taasiseseisvumisega tuli teha korrektiivse muuseumi ülesehituses ja jäädvustada ka 1983. aastast tänaseni tehtu.

1996/97. õppeaastal uuendati kooli muuseumi ja täiendati uute stendidega. Tänu Eesti Vabariigi Kultuuriministeriumi rahalisele toetusele, Vastseliina Vallavalitsusele ja sponsoritele sai koolimuuseum täiesti uue näo. Muuseumis on võimalik tutvuda järgmiste stendidega:

Eesti koolivõrk (2 stendi): 18. ja 19. sajand.	1980–1997.
Vastseliina 6kl Algkool 1920–1944.	Kooliuuendus.
Keskkooli kujunemine. 1951–1960.	Kooli traditsioonid.
1961–1975.	Keskkool 40, 45.
Klassiväline töö.	Sõprusuhted.
Aeg esitab oma nõudeid.	Tublimad lõpetajad.
Uue maja süünd.	Kodu-uurimine.
"250" – 28. märts 1981.	B. G. Forseliuse Selts.

Stendidele lisandusid koolis koostatud arvukad kodu-uurimuslikud tööd. Praeguseks ongi koolimuuseumi tegevuse põhieesmärgiks anda ülevaade kooli ajaloost ja talletada õpilaste poolt kogutud kodulooliste materjalide põhjal koostatud kodu-uurimuslikke töid. Seega on koolimuuseum muutunud ajaloo õppimise ja õpetamise lahutamatuks koostisosaks. 1990. aastast tänaseni on valminud 170 kodu-uurimuslikku tööd.

Tekib küsimus, kuidas on kirjutatud nii palju töid?

Kuni uuele ajaloo ainekavale üleminekuni õpiti 11. klassis Eesti ajalugu. Samuti kehtis süsteem, kus õpilastel tuli sooritada üleminekuarvestusi. Nii kujuneski Vastseliinas tavaks, et 11. klass teeb arvestuse ajaloos ja selleks on kodu-uurimuslik töö. Asume Eestimaa kagunurgas, kust raamatukokku pääsemiseks on võimalused väikesed. Seega ainult kirjanduse põhjal ajaloo- alaste referaatide koostamine ei tuleks kõne alla. Isegi tööks arhiivis tuleb õpilasel koolist puududa.

On saanud tavaks, et kodu-uurimusliku töö teema valib õpilane ise. Töö peab valmima 1. veebruariks, sest traditsiooniliselt toimub kooli kodu-uurimispäev Eesti Vabariigi aastapäeva eel. Ettekannetega esinevad kõik õpilased. Lisaks sellele on retsensendid abiturientide hulgast ja ka väljastpoolt kooli. Parimatele on sponsorid välja pannud rahalised preemiad.

Sisukamad tööd kantakse ette maakondlikul kodu-uurimiskonverentsil ja tavaliselt on igal aastal jõudnud Vastseliina Gümnaasiumi õpilaste tööd ka üle-eestilisele koolinoorte kodu-uurimispäevale. Mitme õpilase tööd on avaldatud kogumikus "Õpilaste kodu-uurimistöid"

Meie kool on B. G. Forseliuse Seltsi liige. Seega osaleme alati ka B. G. Forseliuse Seltsi suvekoolides, kus mitmed meie õpilased on tutvustanud oma kodu-uurimuslikke töid. B. G. Forseliuse Seltsi kõrgeima õpilasaustasuga on autasustatud:

Veronika Nagel	1995	Tarmo Toomsalu	1998
Urmo Uibolet	1996	Erki Ragul	1999.
Klaarika Tammi	1997		

Eesti Vabariigi 80. aastapäevaks anti välja Vastseliina Keskkooli kodulooline almanahh "80 aastat Vastseliinamail" Mõte tekkis sellest, et 1998. aastani valminud töödest tervelt 61 tööd puudutas kodukanti – Vastseliinat. Moodustasime õpilastest töögrupid, kelle ülesandeks jäi varasematel aastatel kirjutatud kodu-uurimuslike tööde alusel kokku panna kodukohta käsitlev

kodulooline almanahh. Eesmärgiks seadsime, et almanahhi lugejal tekiks ettekujutus Vastseliinast, sinse rahva eluolust ja meie lähiümbrusest.

Meie koolis ollakse seisukohal, et kodu-uurimusliku töö kirjutamisel on oluline osa noore inimese kasvatamisel ja maailmavaate kujundamisel, oma rahva kultuuripärandi ja saatuse tundmaõppimisel. Lisaks sellele on koolimuuseumis koolielu puudutavad fotod, helisalvestused ja videofilmid.

Arvame, et koolimuuseum peakski kajastama koolielu, sest vanu asju ja esemeid on võimalik näha ka ümbruskonna koduloomuuseumides. Koolimuuseumi tarbeks on kaks ruumi, mis on omavahel ühendatud. Teises ruumis on eksponeeritud parimad õpilastööd (kunstiõpetus, käsitöö). Edaspidi tuleb ilmselt muuseumiekspositsiooni alla võtta ilmselt ka teine ruum, sest praegune pind on sootuks kitsaks jäänud. Lisaks muuseumiruumidele jätkub ekspositsioon ka III korruse koridorides, mille temaatikat pidevalt vahetatakse. Praeguse koridoriekspositsiooni teemaks on "80 aastat Vastseliinamail" Materjal on eksponeeritud järgmiselt:

Võrumaa kihelkonnad (1 stend).

Vastseliina ajaloo (2 stendi).

Vastseliina vald 1918–1940 (2 stendi).

Vastseliina (1940–1991) (2 stendi).

Vastseliina valla tänapäev (2 stendi).

Me oleme leidnud, et meie tänase päeva juured on minevikus, sajandite taga. Me tahame, et meil oleks sild minevikku jälle leitud" Nii ütles B. G. Forseliuse Seltsi lipu õnnistamisel Otepää kirikus 14. juulil 1990 oma jutluses pastor Villu Jürjo. Arvame, et need mõtted sobivad ka Vastseliina koolimuuseumi tegevusega.

HARRI KÜBAR

AS Estiko majandusnõunik

MÕNDA SANGASTEST

Koolielust minevikus Sangaste kihelkonnas

Sangaste kohta on palju kirjutatud ja arvatavasti kirjutatakse veelgi, sest selle maakoha ajalugu, Sangaste kihelkonnaga ja praeguse vallaga seotud inimeste elu ning tegevus on väärt, et seda uuritaks ning sellest kirjutataks. Sangaste on andnud ärksaid kultuuri- ja kirikutegelasi, teadlasi, kunstnikke ja kirjanikke, kuulsaid põllumehi, sordiaretajaid ja aednikke. Sangaste-mailt on saanud alguse mitmed uued ideed ja ettevõtmised, mis Eesti Vabariigi põllumajandusel, teadusel ja kultuuril on võimaldanud tõusta tänasele tasemele.

Juba sajandeid tagasi kujunes Sangaste kant üheks kultuurikeskuseks. Sangaste vanimaks kirjameheks peetakse Joachim Rossihniust (1600–1646), kes 1630. aastal asus Sangastesse ja täitis ka Laatre ning Karula kirikuõpetaja ülesandeid. J. Rossihniuse (ka Rossinius) sulest ilmusid Riias trükituna esimesed lõunaestikeelsed protestantlikud raamatud, millest esimesest on säilinud üks eksemplar (86 lk), teisest kaks (198 lk). J. Rossihnius oli Sangastes 1642. aastani. 1641. aastast on teada tema osavõtt nn nõiaprotsessist, kus Sangaste kiriku juures häbipostis piinati surnuks üks nõidumises süüdistatud talunaine.

Esimesi andmeid koolidest võib leida 17 sajandi algusest, kui Valga linn oli Sangaste maavalduses. 1638. aasta maarevisjoni andmetel tegutses siin üks koolmeister. 1646. a visitatsioonimaterjalidest selgub, et Sangaste mõisnikud olid kiriku heaks määranud trahvi Meieisapalve õppimata jätmise eest. 1686. aastast oli esimeseks õpetajaks Sangaste nn Kõrtsikoolis Bengt Adamson, kes sai ettevalmistuse Tartus Bengt Gottfried Forseliuse (1660–1688) seminaris ja oli ainult veidi üle 15ne aasta vana, kui Forselius saatis ta oma sõbra C. Rauscherti juurde ametisse. 1688. a oli Sangastes juba 2 kooli kokku 66 õpilasega. Teine kool asus arvatavasti Laatres sealse abikiriku juures.

1687/88. aasta talvel oli Sangastes 2 talurahvakooli kokku 60 õpilasega.

Lõuna-Tartumaal kujutas endast omalaadset hariduskeskust just Sangaste, kus kool tegutses 1686.–1702. aastani ja 1714. aastast uuesti. Siit võrsus 18. sajandi alguseks vähemalt neli

kohalikus koolis õppinud koolmeistrit või köster-koolmeistrit. Kirikukirjanduse ja aabitsate varud olid koondatud Sangastesse Lõuna-Tartumaa praosti C. Rauscherti hoole alla, kes neid levitas eskäht oma praostkonnas ja lõunaeesi murdealal.

Koolivisitatsioonikomisjon märkis 1785. a, et rahule võib jääda Sangaste koolimajaga, mis on valge, soe ja ruumikas. Eelnimetatud Chilian Rauschert (1652–1717) oli Koburgist pärit kirikutegelane, kes 1685. a asus Sangaste-Laatre kirikuõpetajaks ja asutas Sangastesse rahvakooli. Ta jätkas B. G. Forseliuse tööd ja varustas lõunapoolseid kihelkondi köstrite ning kooliõpetajatega. Põhjasõja ajal 1703 küüditati ta Moskvasse, kust ta tuli Sangastesse tagasi 1714. a ja jätkas oma tegevust koolide alal kuni oma surmani. Chilian Rauscherti populaarsusest talurahva hulgas annab tunnistust see, et peale tema surma pandi mitmele poisslapsele Sangaste kihelkonnas eesnimiks Kilian.

1717. aastal loendati Sangastes nimepidi juba 253 koolilast. 1813/1814. õppeaastal oli Sangastes mõisa- ja külakooli koguni 11, õpilasi oleks neis pidanud tollal õppima 175. Tegelikult käis koolis tunduvalt vähem õpilasi (129). Vanematele määrati rahalisi trahve, kui lapsed jäid kooli saatmata. Ümbruskonna mõisnikud ei toetanud hariduse andmist talupoegade lastele ja seetõttu olid õppimistingimused viletsad. Koolilastel tuli ööbida kirikuõpetaja rehetas. Oli puudus vajaliku ettevalmistusega koolmeistritest. Veel mõned andmed koolidest: 1830. a oli Sangaste kihelkonnas 8 kooli 71 õpilasega, 1840. a 12 kooli 126 õpilasega (koolikohuslasi oli aga üle kolmesaja).

Teine Sangaste pastor, Gottfried Friedrich Rauschert, eelmise poeg, läks kultuurilukku sellega, et koos Kambja kirikuõpetaja Albrecht Sutoriga (1691–1758) andis 1727. aastal Riias välja lõunaeesi keelse Wastse Testamendi teise trüki.

Kirikukoolid asutati 1800. a paiku ja nimelt Sangaste kiriku juures, Mäekülas, Endul, Sangaste külas ja hiljem ka Laukülas. Apostliku õigeusu kool oli Laukülas 1855–1861. Õpetaja- koolmeistri aastapalk oli 4 vakka rukist ja 2,5 vakka otri.

Bergidele kuulunud mõisates (lossides) on koolid olnud peale 1920. a võõrandamist pikemat aega või on seda tänini. Näiteks Hummulis Valgamaal ja Belavas (Kortenhof) Lätimaal Gulbene rajoonis.

Sangaste loss ja kammivabrik

Fr. Bergi poolt aastal 1881 ehitatud loss elas üle mitmed sõjad ja okupatsioonid, ka 1905. ja 1917. aasta. 1945. aastast on lossis pesitsenud mitu asutust. Arvatakse, et lossile tegi kõige rohkem kahju see periood, kui sealses nn filtratsioonilaagris hoiti mõnda aega neid inimesi (peamiselt ingerlasi), keda sakslased olid Saksamaale tööteenistusse viinud. Lühikest aega oli lossis masina-traktorijaam, edasi üliõpilased TRÜst ja EPast. Lõpuks leiti, et lossist saaks üleliidulise tähtsusega turismibaas ja hoone antigi ENSV Ametiühingute Nõukogule. Läks lahti suureks ümberehituseks, millest annab tunnistust praeguse katlamaja massiivne korpus.

1962. a sügisel Sangaste lossist juhuslikult mööda sõitnud Nõukogude Liidu raketivägede inspeksioon keelas aga turismibaasi edasise ehitamise päevapealt. Loss jäi paljudeks aastateks (1962–69) ilma ja inimeste rüüstata. Mitmed ukse ja aknad olid eest ära, katus jooksis läbi. Oli alustatud unikaalsete ahjude lõhkumist, sest lossi oli projekteeritud keskküttesüsteem. Parkett ja osa sein- ja laepaneeli oli ahjudes ära köetud juba pärastsõja-aastatel. Mingisuguse balti paruni eluaseme vastu ei tundud tollal mingit respekti ei Valga rajoonis ega mujal.

1965. a oli Eesti NSV majanduses uus ümberorganiseerimine. Senine Rahvamajanduse Nõukogu süsteem reorganiseeriti põhjalikult: moodustati Ministrite Nõukogu ja sellele alluvad ministriumid ning komiteed. Ametiühingute reorganiseerimisega tekkisid vabariiklikud komiteed. Eriti suureks paisus ENSV Kohaliku Tööstuse ja Elukondliku Teeninduse Ettevõtete Vabariiklik Komitee. millele allusid väga paljud asutused, vabrikud, tööstus- ja teeninduskombinaadid, isegi täitevkomiteed. Ametiühingute üks ülesanne oli laste suvepuhkuse veetmise organiseerimine, lühidalt pioneerilaagrid. Selles süsteemis olid suuremad laagrid Kose-Lükatil, Valgemetsas, Metsapooles, kasutati ka väiksemaid maakooli.

Vabariikliku komitee esimees G. Životnikov püüdis leida pioneerilaagriks mõnda suuremat mõisahoonet. Selle jutuga pöördus ta tookordse Kohaliku Tööstuse ministri asetäitja Leonhard Tammevälja poole, kes oli pärit Valgamaalt (Karjatnurmest). Tammeväli teadis, et Sangaste loss on peremeheta ja kutsus mind Tallinna. Ta tegi ettepaneku võtta loss kammivabriku bilanssi ja

organiseerida seal pioneerilaager 500 lapsele. Mina (tollal kammivabriku peainsener) hakkasin vastu, et miks üks tööstusettevõtte peaks selliste asjadega tegelema. Sõnelesime tükk aega. Mulle anti käsk Tartu tagasi sõita, ehitusspetsialistidega Sangastes käia ja siis olukorrast Tallinnasse ette kanda. Tammevälja kohta võib ainult kiitvat öelda, sest kõik remondimaterjalid, seadmed katlamajale ja kööki, tööjõud jne saadeti õigeaegselt ning täielikult vastavalt nõudmistele. Kogu süsteem tõmmati kaasa, töölisi saadeti Sangastesse ettevõtetest üle vabariigi. Materjalid (väärspuit, klaas, katuseplekk) olid tollal ju defitsiitsed.

Oli korraldus lõpetada tööd aastaga. See täideti, kuigi kvaliteet ei olnud kõrge. Lossi restaureerimine sajandivahetuse miljööle vastavalt ei tulnud kõne allagi, ei saadud ka 500 pioneerikohta. Mul olid sidemed loodus- ja arhitektuurikaitsega, seetõttu "ei saadud nõusolekut" lossile tagavaratreppide ehitamiseks, pioneerilaagri võrkaiaga piiramiseks jne. Kohtade arvuks lubati ainult 121 (120 juures tõusid laagripersonali palgatariifid).

Lossi remontimine oli suur ja keerukas töö. Algul püüti töid juhtida Tartust, kuid tööliste distsipliinirikumised ja materjalide vargused näitasid, et kaugjuhtimine ei kõlba. Vahetusid töödejuhatajad, kuni õnnestus kammivabrikusse tööle meelitada Erich Tammisaar.

Vähe on olnud neid töökaaslasi, kes on mällu jäänud kuldaväärt iseloomuga ja ennastsalgava tööga. Üks nendest oligi vana ehitusmeister Tammisaar. See mees oli pärast sõjaaegne Tartus tuntud ehitaja, kes taastas palju sõjas purustatud või põletatud hooneid. Kammivabrikusse paluti mees siis, kui oldi hädas Sangaste lossiga. Kui Erich tuli, läks ta sügisel Sangastesse ja kevadel oligi loss valmis lapsi vastu võtma. Milline titaanlik töö see oli, mäletavad ainult need, kes nägid, milline oli loss enne kammivabrikule üleandmist.

Erich oli äärmiselt kohusetruu ja vastutulelik kõigile. Tol ajal oli moes aianduskooperatiivide, suvemajade, saun-suvilate ehitamine, vanade talumajade ostmine ning renoveerimine. Igaüks palus abi Tammisaarelt ja mees lippas kui orav rattal. Veel praegu on silme ees tema pikk kõhetu kuju ja alati naerata nägu.

Mehe isiklik elu ja kodused mured jäid tahaplaanile. Kunagi juhuslikult nägin tema lõpuni ehitamata elamut Raadi surnuaia taga Kruusamäe tänavas. Veidi häbistasin teda ("ise tuntud ehitusmees, aga omal maja lõpetamata!") ja pakkusin abi metsamaterjali muretsemisel. Ühel õhtupoolikul sõitsimegi Pikasilla metskonda minu sõbrast metsaülema juurde ja peagi oli ehitusmaterjal maja juures virnas. E. Tammisaar suri 1973. aasta augustis. E. Tammisaare mälestuseks sai paigaldatud Sangaste lossi fuajeesse mustast lihvitud graniidist mälestusplaat tekstiga: "Sangaste loss restaureeriti aastail 1969–70 Tartu Plastmasstoodete Katsetehase vanemtöödejuhataja Erich Tammisaare (1916–1973) juhtimisel."

Muide, Sangaste loss ei olnud veel ametlikult üle antud Otepää firmale "Real Reisid" (22. detsember 1993), kui juba oli mälestustahvel lossi fuajeest kõrvaldatud. Samal ajal võeti fuajeest maha ka lossi ehitaja Fr. Bergi vaskpannoo. Mida see näitab?

Suviti (kolm kuud) oli loss pioneeride valduses, muul ajal peeti siin õppe- ja spordilaagreid, kokkutulekuid, puhkeõhtuid, pidusid ja balle. Valga rajoonilt ürituste eest üüri ei võetud, kõik oli tasuta.

Peagi avaldas rajooni juhtkond mõtet, et loss võiks olla rajooni käsutuses. Niikaua, kui rajooni eesotsas olid allakirjutanu koolivennad, tõsisemaid konflikte ei tekkinud. Sangaste lossi ennistamise ajal oli täitevkomitee esimeheks klassivend Kalju Rogenbaum, kellega olid head suhted ja koostöö laabus. Ka aasta hiljem keskkoolis õppinud parteikomitee I sekretär Uno Veeperv eriti ei ülbitsenud (vahel purjuspäi oli küll lubanud lossi rajoonile tagasi võtta). Rajooni külastanud vabariigi juhte (A. Vader, I. Käbin, A. Müürisepp, A. Rüütel jt) viidi ikka Sangaste lossi ja kostitati kaminasaalis, kuid jutud lossi rajoonile andmiseks jäid juttudeks.

Asi muutus veidi tõsisemaks, kui hakati rajoonis pikemat aega kõrgetel kohtadel olnud inimesi välja vahetama. Peale Rogenbaumi vahetusid täitevkomitee esimehed sageli, ka esimesed sekretärid.

Rajooni remondi-ehitusvalitsuse töölised tegid lossis igal talvel sanitaarremonti. Uued rajooni juhid üritasid küll vahel seda ära keelata, kuid võit jäi ikka kammivabrikule. Valga linnas oli küllalt remonti vajavaid hooneid, rajoonis nii mitugi käest lastud mõisat. Lossis olid alati olemas materjalid, kammivabrik maksis remonditöölistele hästi.

Teravaid konflikte tekkis siis, kui parteikomitee I sekretäriks sai võimukas ja meestemaias Mai Kolossova, keda kohapeal peagi hakati nimetama "Katariinaks" Kolossova teatas avalikult ja korduvalt, et Sangaste loss tuleb rajoonile tagasi anda. Meil oli kord lossis töövõistluse õppus, kui Mai sisse vuhises ja ruumid läbi jooksis. Kui vastu läksin ja viisakalt pärisin tema soovi, siis teatas ta uhkelt, et on rajooni perenaine ja kavatseb lossi üle võtta. Muigasin selle peale ja ütlesin, et ma ei näe ühtegi inimest, kellele lossi võtmed üle anda. Tuletasin talle meelde, et rajoonis on palju hooneid, mida nad võiksid korda teha. Ütlesin, et hiljuti kukkus Valga linnas sisse katoliku kiriku lagi, katsuge see ilus hoone taastada. "Kuidas teie julgete mulle selliseid asju ette heita?"

"Julgen sellepärast, et tunnen põhjalikult Valga linna ja rajooni olukorda."

Varsti järgneski kättemaks. Ühel suvepäeval olin Soomest külla tulnud Bergidega ekskursioonilt tagasi jõudnud Sangaste lossi, kui lossi ette kihutas Kolossova must "Volga" kaasas saatjaskond. Mind kohata nad ei lootnud, aga polnud parata. Kolossova hakkas kohe Bergidega vestlema, üks ajakirjanik (Sovetskaja Estonija Tartu korrespondent Borissova) tahtis minuga vestelda. Hiljem Bergidelt kuulsin, kuidas Kolossova oli mind laimanud: "Kübar on väga halb inimene, ei taha lossi rajoonile tagasi anda."

Sovetskaja Estonija kaastöölise oli Kolossova kaasa võtnud, et lasta sellel kirjutada kriitiline artikkel kammivabriku ja Kübara kohta, kes ei oska lossi heaperemehelikult hooldada. Kuna Kolossoval oli vaja Bergidele külge kleepida, siis sain mina tegelda ajakirjanikuga. Näitasin lossi, rääkisin töödest-tegemistest ja lossi ajaloost. Vestlusest selgus, et ajalehele oli Sangastest saadetud kaebekiri, kus räägiti lossi hävimisohust ja hooldamatuses. Soovisin seda kaebekirja näha, öeldi olevat Kolossova käes ja saan näha hiljem. Leppisin ajakirjanikuga kokku, et kohtume uuesti Tartus. Siis selgus, et kaebekiri oli hoopis Sangaste alevis paikneva kirikumõisa kohta. Et ajakirjanik oli asjatundmatu ja ei teinud vahet, siis Kolossova kavatses seda ära kasutada. Kirikumõisa peahoone lastigi lõpuks kokku kukkuda.

Meenub üks Kolossova poolt tellitud telesaade Sangaste lossist (reporter Ragnar Kond), kus sel ajal, kui räägiti, et loss on kammivabriku majandada, näidati räämas ja sissevajanud katustega hooneid, mis olid hoopis kolhoosi või aretuspunkti hooldada. Hiljem oli seda saadet vaadanud tuttavatele raske selgeks teha, miks kammivabrik on Sangaste mõisa nii käest ära lasknud.

M. Kolossovaga nägid vatti nii toredad mehed nagu rajooni täitevkomitee esimees Uno Heinla kui ka linna täitevkomitee esimees Gvidolf Oja. Viimane rääkiski loo, kuidas Valga linna 400. aastapäeva eel oli tellitud videofilmi tegemine. Kuupäev ja kellaaeg oli kokku lepitud, filmibrigaad Tallinnast kohal, Kolossovat aga ei ole kuskil. Oja lubas filmi ära teha ja operaatorid sõitsid Tallinna tagasi. Kui siis teisel päeval Kolossova välja ilmus, oli skandaal käes: kuidas võis ilma sekretärita filmi teha! Brigaad telliti uuesti Tallinnast välja, palju see linnale maksma läks ei puutunud Kolossovasse.

ALLIKAD:

1. Bergid ja Sangaste. Tartu, 1994.
2. Forseliuse Sõnumid, nr 5, 1998.

KRISTA SUNTS

Otepää Gümnaasiumi algklasside õppealajuhataja

MAAILMA AVASTAMINE ALGAB KODUÕUULT

Uues õppekavas tuuakse algklasside loodusõpetuse tundidesse teaduse alused, kuid endisest vähem pööratakse tähelepanu oma kodule, kodukohale, Eestimaale. Kuid just algklassides on kõige õigem ja sobivam aeg lapse tunde- ja arendamiseks kodu ning kodupaiga kaudu. Sillaks sotsiaal- ja loodusainete õppimisele peaks saama kodulugu. Kodulugu kui integratiivne aine haarab endasse kõik teised ained, liidab neid omavahel ja viib kokku kultuuri, looduse ja sotsiaalvaldkonna. Kodulugu seob kooli kodukoha ja lastevanematega ning liidab õpetajad ühtseks loominguks kollektiiviks.

Kodulugu paneb õpetajad mõtlema, kuidas ümbritseva elu kaudu last arendada. Kodulugu on suhete loomine elusa ja elutu, kaugel ja lähedase, nähtava ja nähtamatu vahel. J. Käisi pedagoogilises pärandis leiame alljärgnevad read: “Kodulooline aine on lapsepärane, vaba ainesüsteemi kammitsaist ega tekita kuristikku koduse ning koolielu vahel. Teemad muutuvad selle järgi, kuidas vaheldub inimese tegevus, kuidas muutub elu aastaegade jooksul... Koduloolise aine käsitusel teritame lapse meeli, kasvatame püsivat tähelepanu, arendame vaatlus- ja algatusvõimet, harjutame asjalikult mõtlema, ergutame fantaasiat ja laiendame huviringi.”

Koduloo aineala hõlmab kõike seda, mis on lapsele lähedane. Selleks on lapse oma kodu, koduümbrus ning seal keskkonnas tegutsevad inimesed, nende töö, muutuv ilmastik ja muud loodusnähtused. Lähiümbruse kaudu omandatud teadmised avarduvad iga õppeaastaga, algteadmised on hiljem abiks teiste õppeainete õppimisel.

J. Käisi arvates ei saa kõnelda koduloost kui eri tunnist, vaid ainult koduloolise materjali kasutamisest ja käsitusviisi rakendamisest õppetöös. Seepärast ei ole kodulugu niivõrd ainealane, kui võrd esmajoones õpetamisprintsipi küsimus.

Otepää kool on ajast aega silma paistnud kodu-uurimuslike tööde ja rikkaliku materjalide koguga. Selle kogumisel ja talletamisel on suure töö ära teinud Heino Mägi koos õpilastega. Pätt oleks seda vaimuvara algklasside tundides mitte kasutada. 80. aastate lõpul taasavastatud kooliuuenduslik liikumine ja üldõpetuslik tööviis leidis rakendamist ka Otepää Keskkooli algklassides. See tõi endaga kaasa vajaduse uurida ja süstematiseerida algklassidele sobivat koduloolist materjali. Aastatega kogutu ja muuseumis varjul olnu leidis kasutamist koduloo tundides. Heino Mägi eestvedamisel valmisid õpetajatele vajalikud mapid “Muistendeid ja legende Otepää ümbruses” “Matkaradu Otepää ümbruses” “Kooliümbruse matkaradadel” jpt.

Praeguseks valminud õppematerjalide kogu (töövihik) on mõeldud Otepää Gümnaasiumi III–IV klassile, mõningate paranduste ja täiendustega saab seda kasutada ka piirkonna teistes koolides (Nõuni, Palupera, Pühajärve). Kodulooline materjal on paljundatud töölehtedena. Lähtuvalt ainekavast on töölehed järgmiste teemade kohta:

- Otepää asend ja ühendused.
- Otepää kihelkonna rahvarõivad.
- Otepää loodus.
- Ajaloo mälestusmärgid.
- Kohalikud omavalitsused.
- Otepää piirkonna haridusasutused.
- Otepää tuntud inimesed.
- Sotsiaalne hädaabi.
- Rahvapärимused.

Teemasid täiendavad kaardid ja skeemid Otepää linna, lähiümbruse ja Valgamaa kohta. Töövihiku lõpus on Otepää vanasõnu, muistendeid, liisklugemisi ja mõned Madis Raju palad kodukoha murdes.

Iga päevaga muutuv ja arenev elu nõuab paranduste ja täienduste tegemist olemasolevatesse õppematerjalidesse. Seepärast on praegu põhjendatud lahtiste töölehtede kasutamine. Trükitud töövihikusse oleks märksa raskem parandusi teha ja väikeste koguste väljaandmine on liialt kulukas.

Kodukohaga tutvumine algab oma kodu asupaiga määratlemisest kaardil: Eestimaa, Valgamaa, Otepää piirkond, Otepää linn. Tehakse ülevaade ka kodupaiga Otepää ühendusteedest teiste keskustega. Tutvustatakse Otepää kihelkonna rahvarõivaid.

Otepää mitmekesise looduse tutvustamise aluseks on III–IV klassi ainekavaga seonduv ülevaade Otepää kõrgustikust. Teabetekst on tihedalt seotud tööga kaardil või skeemil. Tutvustatakse kõrgustiku tuntumaid mägesid (Väike Munamägi, Kuutsemägi, Hobustemägi; Apteekrimägi, Tehvandi mägi) ja veekogusid (Pühajärv, Nüpli järv, Kaarna järv, Neitsijärv, Väike Emajõgi). Üks tekst tutvustab Otepää Loodusparki. Tekstidele lisanduvad kohamuistendid, ülesanded ja küsimused loetu kohta ning teemakohane ristsõna.

Kuna algklassiõpilasel puuduvad veel süstemaatilised teadmised ajaloost, leiavad ajalooülevaade kajastuse läbi ajaloo tummade tunnistajate: mälestusmärgid, kivid, puud, hooned (Linnamägi, kirik, Sõjatamm, Vabadussõja mälestussammas, Lipuväljak, koolimuseum). Ajalooülevaade kirjeldustele lisavad ilmekust lugemispalad, kohamuistendid, viktoriinid ja ristsõnamõistatused.

Praeguse Otepää piirkonna moodustavad Otepää linn, Pühajärve ja Palupera vallad. Kohalikke omavalitsusi on tutvustatud kindla skeemi kohaselt: pindala, rahvastik, lipp ja vapp, tegevusalad, ettevõtlus, volikogu ja haldusaparaat. Kuna on oodata muutusi kohalikus haldusjaotuses, on seda peatükki peagi vaja uuendada.

Kodukohale annavad näo ja omapära seal elavad inimesed ning nende tegevus. Otepää nimekamaid ajaloo- ja kultuuritegelasi on mainitud ajalooülevaates (Jakob Hurt, Gustav Wulff-Õis). Eraldi tuakse esile tänapäeval igale otepäälasele tuntud inimesed: suusakuulsused Andrus Veerpalu, õed Šmigunid, perekond Koltšin, linna aukodanikud Kalju Ruuven ja Heino Mägi, kunstnik Ago Kivi jt.

Pikemalt leiab kajastamist piirkonna hariduselu. Peamiselt keskendub tähelepanu küll Otepää Gümnaasiumile, kuid ülevaate saab ka teistest koolidest.

Kõige väärtuslikumad vaatlused toimuvad vahetult looduses ja tööpaikades. Selleks tuleb organiseerida õppekäike. Õpetaja peab tegema vajalikud ettevalmistused, tutvuma vaadeldavate objektidega, mõtlema läbi vaatluse meetodika ja õpilastele antavad ülesanded. Üldistuste ja kokkuvõtete tegemine toimub peamiselt klassis, kasutades saadud muljeid ja kaasatoodud materjale.

Kodulootundides saadud teadmiste kontrollimiseks ja süvendamiseks on mõeldud ka viktoriinid ja ristsõnamõistatused.

ENE MUST

Otepää Gümnaasiumi õpetaja

MAJANDUSÕPETUS ALGKLASSIDES

Uues õppekavas toodud algklasside inimese- ja sotsiaalkasvatuse programmi süvendatud õpetamiseks on väga hea kasutada Eesti *Junior Achievementi* Arengufondi poolt välja töötatud algklasside programmi. 1992. a loodud Eesti *Junior Achievementi* Arengufondi eesmärk on "Harida ja inspireerida noori hindama vaba ettevõtlust, mõistma majanduses toimuvaid protsesse ning olema valmis töötajate ritta astumiseks."² Eesti *Junior Achievementi* Arengufondi direktor on Mari Suurväli, programme kasutas Eestis 1997/1998. õppeaastal 407 õppeasutust.²

Algkooli programmi K-6 abiga näidatakse algkooliõpilastele hariduse ja töökooha vahelist seost. Programmi kasutamine erinevate klasside tasemel aitab õpilastel mõista neid ümbritsevat majanduselu ning valmistab nad ette jätkuvateks õpinguteks.¹ Algkooli programmis on 7 teemat, mis kõik seostuvad ka algkooli koduloo teemadega. Teemad "Meie ise" ja "Meie perekonnad" on

väga sobivad I–II klassi õpilastele. Järgnevad teemad nagu “Meie linnaosa/küla”, “Meie linn” “Meie maakond” “Meie riik” ja “Meie maailm” on sobivamad III–IV klassi õpilastele.

Alustasin majandusõpetust Otepää Gümnaasiumi algklassides ringitunnina 1996. a kevadel pärast *Junior Achievementi* kursuse kuulamist ja vastava tunnistuse saamist. Käsitlesime III klassi õpilastega kahte esimest teemat – “Meie ise” ja “Meie perekonnad” 1997/1998. õppeaasta jooksul keskendusime teemadele “Meie linn/vald” ja “Meie maakond” Õpilased tutvusid lähiümbruskonna elanike ametitega, said teadlikuks ametivõimaluste paljususest ja iga ameti tähtsusest ühiskonnas. Võrdlesime individuaalset ja konveierliini tootmist. Samuti püüdsime aru saada uutest mõistetest nagu *tootmine, konveier, praak, teenus, valitsus, maksud* jne. Meeldejäavam oli külastus Otepää Linnavalitsusse ja Otepää Teataja toimetusse. Meie külaskäigust ilmus Otepää Teatajas artikkel, milles on öeldud: "...Raekojas toimunud kohtumisel tutvustati lastele lisaks majas asuvatele asutustele ka linnavolikogu ja -valitsuse struktuuri ning linnaelarve põhimõtteid. Ülevaate tegid linnasekretär Marina Lehisemets ja majandusnõunik Meelis Naudi... Veel käsitleti linnavarade majandamist ja ettevõtluslubade väljastamist. Lapsi huvitasid ka ehitustegevuse põhimõtted. Linnavalitsuse sotsiaalnõunik Marju Medar selgitas lastele sotsiaalsfääri põhimõtteid ja sotsiaalhooldustöötajate tööd... Kohtumise lõpuks külastasid lapsed ka piirkonnalehe toimetuse tööruumi, kus neile näidati, kuidas lapse joonistus jõuab skaneerimisaparaadi kaudu arvutisse ja sealt läbi printeri paberile... Abilinnapea Riho Karu andis kõigile kohal viibinud lastele üle majandusringi esimese poolaasta tunnistused, kus oli kirjas, et loodetavasti asub tunnistuse omanik pärast haridustee lõppu tööle Otepää linna."³

1997 a sügisel hakkasime ka ise välja andma oma klassi ajalehte *Klassi Sahistaja*, mille kahes numbris on juttu kooli aastapäevast ja isadepäevast. Nii kunstnikud, toimetajad kui ka ajakirjanikud olid õpilased ise. Teemad “Meie riik” ja “Meie maailm” jäid oma käsitluselt kahjuks ajapuudusel teoreetilisemaks ning üldisemaks. Küll aga külastasime Pühajärve vallavalitsuse hoones asuvat Eesti Lipu Muuseumi, kus tutvusime Eesti lipu ajalooa.

Käesoleval 1998/99. õppeaastal võtab majandusringi tööst osa 22 Ia ja 20 IIb klassi õpilast. Mõlemad rühmad alustasid sügisel teemaga “Meie ise” mis on keskendunud üksikisikutele ja rollidele, mida tuleb ühiskonnas täita töötajana ja tarbijana. Õpilased püüdsid tunnetada oma rolli teiste seas, said teada, kuidas töötajad sõltuvad millegi saavutamisel üksteisest teadvustasid raha säästmise tähtsust ning tarbija rolli. Tutvuti lähemalt mõistetega *üksikisik, tööline, teenima, ostma, raha, pank, säästma, reklaam, valikud* jne. Tõdeti korrektsete kokkulepete tähtsust. Teema läbiviimisel kasutasin *Junior Achievementi* programmi K-6 materjale, dramatiseeringut, vestlust ja arutelu vaheldumisi käelise tegevusega ja õppekäiku jõulueelsesse kauplusse. Väga meeldiv oli hiljem kuulda, et laste poolt jõuluvanalt palutud kaunid raamatud paljudele õpilastele ka kingikotti jõudsid ja väga meeldisid.

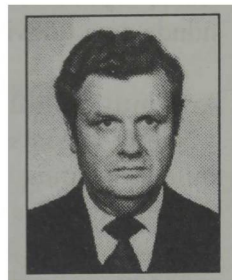
Teisel poolaastal tutvume lähemalt “Meie perekonna” teemaga. Tutvusime mõistetega *perekond* ja *õpilased*, püüdsime aru saada, et alati pole võimalik kõigil pereliikmetel koos elada. Õpilased jutustasid enda joonistatud pildi järgi oma perekonnast, pereliikmete tegevusest ning ametitest. Selgus, et mitmedki pidid uuesti täpsemalt järele uurima, kus vanem töötab ja mis tööd ta sellel ametikohal teeb. Mõlemas rühmas on üles pandud fotostend peredest. Mitmel üksikul lapsel oli huvitav ja kadegi vaadata fotot üheksast, viiest või neljast õest-vennast.

Kavas on käsitleda mõisteid *soov, vajadus, amet, ettevõte*, selgitada, kuidas pereliikmed sõltuvad paljudest firmadest oma soovide ja vajaduste rahuldamisel ning palju muud.

KASUTATUD ALLIKAD:

1. Eesti *Junior Achievementi* algklasside programm K-6.
2. Investeering tulevikku. Eesti *Junior Achievementi* 1997/1998. aasta aruanne.
3. Otepää Teataja, 26.03.1998.

HARIDUSSOTSILOOGI VEERUD

HANS DSISS
Tartu Ülikooli haridussotsioloogia teadur

EESTI KOOLINOOR 1996–1998

Lõpule on jõudnud seni mahukaim uurimisprojekt “*Eesti koolinoor 1996–98*”, mis viidi ellu EV Haridusministeeriumi, TÜ sotsioloogia osakonna ja maavalitsuste koostöös. See oli jätkuks 1992. aastal teostatud analoogilisele uurimusele, mis hõlmas kõigi maakondade põhi-, kesk- ja ametikoolide lõpetajaid. Kokku küsitleti tookord 1923 lõpetajat.

Projekti “Eesti koolinoor 1996–98” viidi ellu kolmes etapis:

I. Metodoloogia väljatöötamine ja aprobatsioon Pärnu maakonna baasil 1996.a – alaprojekt “*Pärnumaa koolinoor 1996*”.

II. Andmekogumine 9 maakonnas 1997.a. (Ida-Viru, Jõgeva, Järva, Lääne, Lääne-Viru, Põlva, Saare, Tartu ja Valga) – alaprojekt “*Eesti koolinoor 1997*”.

III. Andmekogumine ülejäänud 5 maakonnas ja Tallinnas 1998.a – alaprojekt “*Eesti koolinoor 1998*”.

Uurimuse üldesmärgiks oli andmete kogumine kõigi maakondade **põhi-, kesk- ja ametikoolide** lõpetajate kohta ankeediga, mis koosnes reast infoblokkidest Järgnevalt esitamegi infoblokkide loendi ja nende olulisemad indikaatorid.

Kodu ja vanemad

Vanemate elukoht lapse haridustee erinevatel etappidel, vanemate haridus ja tööalane tegevus, kodune psühhokliima, st suhted ema ja isaga ning kodus tervikuna, kodu aineoline olukord ning toimetulek, õpilase taskuraha allikad ja selle suurus.

Kool ja õpingud

Haridusorientatsioonid, õppimisele kuluv aeg ja õpiedukus, arvamused kooli uuenduste vallas ja rahulolu omandatud haridusega. Noorte töö- ja haridusplaanid, samuti nende informeeritus edasi õppimisvõimaluste ja töö kohta.

Töö ja rahateenimine

Tööväärtused, millist palgatööd on tehtud õppeaasta jooksul, suvevaheajal. Kas töötati Eestis või välismaal jne.

Koolitööst vaba aeg

Uuriti nii koolitööst vaba aega kui ka selle sisustamist. Õpilastele anti hindamiseks erinevate vabaaja tegevuste loend ja sellele kulunud aeg, ajaveetmine sõpradega ja kus see toimub. Samuti pakkus uurijatele huvi info selle kohta, kuidas sõprade hulgas on levinud suitsetamine, alkoholi pruukimine ja narkootiliste ainete tarvitamine ja mil määral konkreetne vastaja neid ise tarbib.

Tulevikuplaanid

Taheti teada mil määral noorte kodukoha infrastruktuur võimaldab neil rahuldada oma peamisi elulisi vajadusi (haridus, töö, elukaaslase leidmine, elamispid jne) ja sellest tulenevalt nende soov siduda oma tulevik kodulinna või -vallaga.

Arvamusi poliitikast ja noorsooprobleemidest

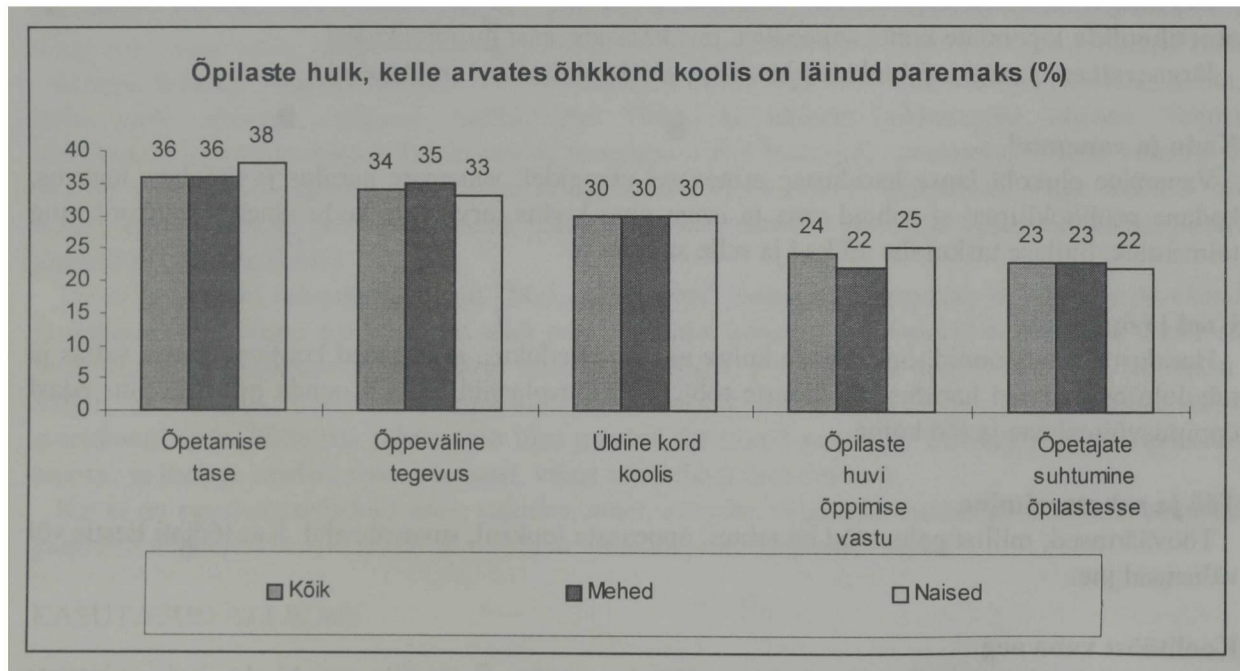
Noorte organiseeritus, nende huvi maailma ja koduste asjade vastu, hinnangud õpilaste omavalitsusele ning milles nad näevad noorteorganisatsioonide ülesandeid. Nende suhtumine aja-teenimisse kaitsejõududes, kirikusse ja usuõpetusse koolis ning tasulisse haridusse. Samuti uuriti seda, kes nende arvates peaks tegelema noorte probleemidega ja kui võrd oleks vaja seda rahaliste vahenditega kindlustada.

Uurimus viidi läbi kõigis maakondades ühesuguse ankeedi ja samadel põhimõtetel koostatud esinduslike valimite baasil. Andmed koguti õppuritel vastava aasta **aprillis-mais** ning ankeedi täitmine toimus reeglina õppegruppide kaupa tundide ajal.

Küsitletute arv maakonniti:

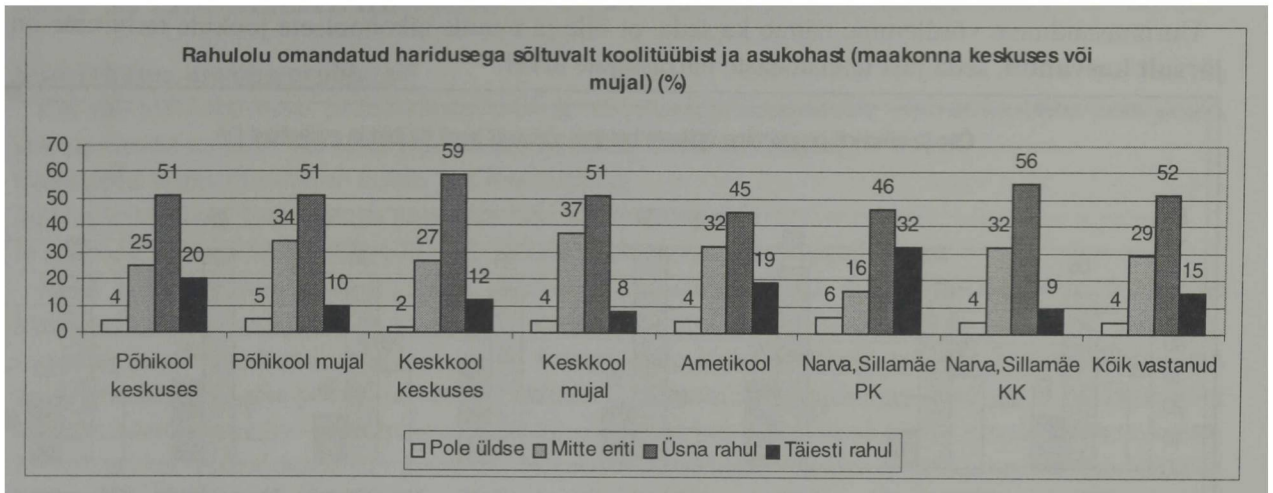
Harju	1898	Põlva	379
Hiiu	179	Rapla	385
Ida-Viru	958	Saare	358
Jõgeva	433	Tartu	753
Järva	411	Valga	364
Lääne	358	Viljandi	420
Lääne-Viru	440	Võru	369
Pärnu	428	Kokku	8133

Mõningaid tulemusi

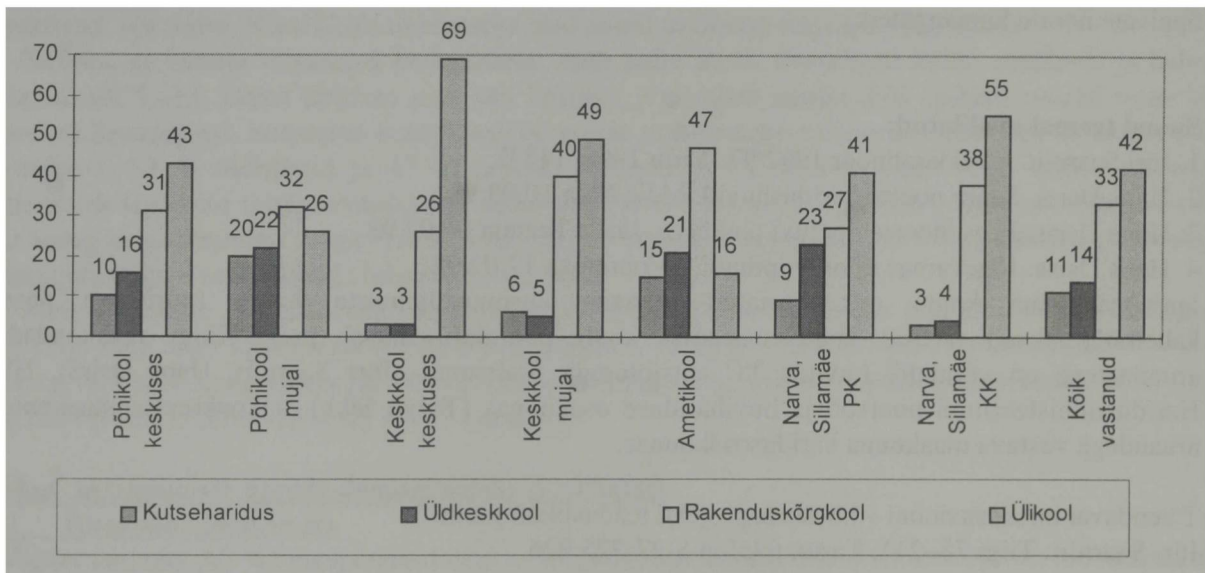
Nagu näha, vaid kolmandik või veelgi vähem erinevate aastakäikude lõpetajaist arvab, et koolielus toimuvad muutused paremuse poole, sama palju on ka neid, kes väidavad vastupidist või on arvamusel, et kõik on jäänud samaks. Kõige vähem on neid, kes arvavad, et õpilaste huvi õppimise vastu ja õpetajate suhtumine õpilastesse on paranenud. Sedavõrd kriitiline hinnang õpilaste õpihuvi osas tundub mõnevõrra ootamatuna, sest mitmed teised näitajad annavad tunnistust õpilaste kasvavast huvist hariduse vastu. Nii see ka tõesti on, kuid see puudutab eelkõige

keskkooliõpilasi ja on seotud nende tugeva orientatsiooniga ülikoolile. Noormeeste ja neidude arusaamad koolielu eri tahkude hindamisel on üsna sarnased.

Rahulolu omandatud haridusega diferentseerub oluliselt tulenevalt kooli asukohast, sõltumata sellest, kas tegemist on põhi- või keskkooliga. Hariduse kvaliteedi suhtes on märgatavalt vähem pretensioone neil, kes on oma teadmised saanud maakonnakeskuste koolides, võrreldes nendega, kelle kooliaeg on möödunud väljaspool keskust. Hea haridus annab kindluse langetada ka julgema otsusi oma haridusliku tuleviku suhtes, nagu see ilmekalt väljendub järgmises graafikus.

Soovitud lõplik haridustase koolitüübi ja asukoha lõikes (%)

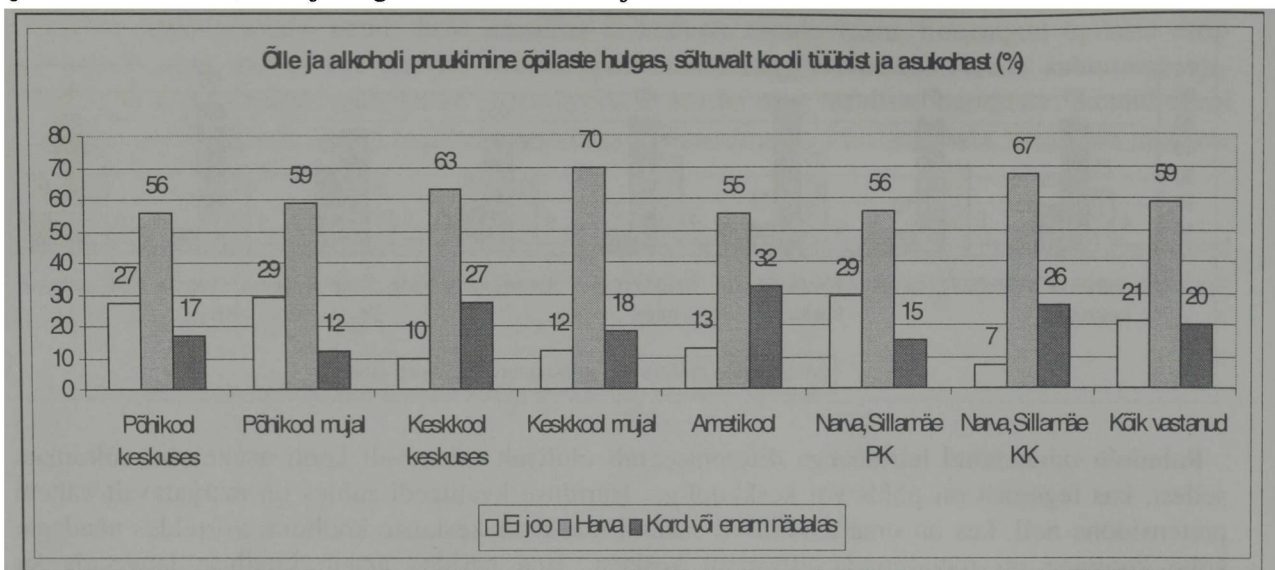

Maakonnakeskuses **põhikooli** lõpetanute hulgas on võrreldes mujal põhikooli läbinud eakaaslastega poolteist korda enam neid, kes loodavad jõuda ülikoolihariduseni. **Üldhariduskeskkoolide** lõpetajate plaanid on muidugi teised. Enam kui kaks kolmandikku maakonnakeskustes asuvate koolide abiturientidest väljendas soovi jõuda ülikoolihariduseni. Mujal keskkooli lõpetajate hulgas on neid alla poole. Siingi on näha, et noorte edasisi hariduspüüdlusi diferentseerib kõige enam keskkooli asukoht.

Kooli paiknemine konkreetse maakonna sotsiaalses ruumis – keskus või sellest eemal – diferentseerib noorte haridustaotlusi tihtipeale rohkemgi kui regioonide vahelised erinevused. Kui elu ja õppimisega maakonnakeskustest eemal kaasneb huvide ja taotluste tõsine madalamaksjäämine, tekib vältimatult küsimus: kui paljud noortest, kelle kodu on maal, mitte üksnes tahaksid, vaid ka suudaksid vastu võtta maakonnakeskuste edenemisest sügenema hakkava väljakutse?

Õpilaste vaba aja meelelahutustest esitame andmed vaid kahe “mõnuaine” – alkoholi ja suitsetamise – leviku kohta. Siinkirjutajale oli ootamatuseks suitsetamise niivõrd tagasihoidlik levik, võrreldes õlle ja muude kangemate jookide pruukimisega. 1992. a uurimusandmetega võrreldes on mittersuitsetajate osakaal tõusnud 43 protsendilt 73 protsendini.

Uurimusandmete võrdlemine näitab ka seda, et õlle ja muude alkoholsete jookide tarbimine on **järsult kasvanud**, seda just igapäevaste harrastajate arvel.

See, et linn oma avaramate võimalustega ja anonüümsusega loob soodsama pinna mõlema pahe suuremaks levikuks, võrreldes maaeluga, kus sotsiaalne kontroll on tugevam ja sellest ka piiratum võimaluste areaal, on küllaltki ootuspärane, nagu nähtub ka maakonnakeskuses ja sellest väljaspool õppivate noorte hinnangutest.

Samal teemal avaldatud:

1. Jüri Saarniit. Eesti koolinoor 1992/97. Tartu 1998. 145 lk.
2. Hans Dsiss. Saare noorte haridushuvid. Meie Maa 10.03.98.
3. Hans Dsiss. Järva noorte õpihuvi on kõrge. Järva Teataja 06.03.98.
4. Hans Dsiss. Jõgevamaa noorte õpihuvid. Vooremaa 17.03.98.

Iga maakonna kohta on koostatud aruanne uurimustulemuste kohta (uurimuse pass, kahemõõtmelised tabelid kogu ankeedist kooli põhitudüübi alusel jne). Kõigi maakondade aruannetega on võimalik tutvuda TÜ sotsioloogia osakonnas (Jüri Saarniit, Hans Dsiss), EV Haridusministeeriumi noorsoo ja huvihariduse osakonnas (Toivo Sikk) ja konkreetse maakonna aruandega vastava maakonna haridusosakonnas.

Täiendavat informatsiooni võib saada projekti teaduslikult juhilt:
 Jüri Saarniit, Tiigi 78–211, Tartu, telefon 8-27-375 926

MAA- JA LINNALASTE HINNANGUD KODU NING VANEMATE KOHTA

Sissejuhatus uurimisprobleemi

Kui me mõtleme maa- ja linnalaste kodu ja vanematega seonduvate võimalike erinevuste peale, siis keerlevad paljude inimeste peas vähemalt kolm üldist arvamust: maalapsed viibivad rohkem kodus kui linnalapsed, maalapsed saavad vanematega paremini läbi kui linnalapsed, maalapsed aitavad oma vanemaid kodutöodes rohkem kui linnalapsed.

Need kolm arvamust on tegelikult käibelolevad stereotüübid. Stereotüpiseerimise puhul me kanname inimese mingi meile teadaoleva kategooria alla (antud juhul maa- ja linnalaps) ja lisame siis kõik need omadused, mida me antud kategooriale iseloomulikuks peame. Seega – stereotüüp on lai kategooria, mis peegeldab meie muljeid ja suhtumisi tüüpilisest teatud grupi liikmest ning me unustame ära selle, et tüüpilised jooned ei pruugi kehtida kõikide selle grupi liikmete kohta. Me elame keerulises maailmas ja me tahame seda lihtsustada – stereotüpiseerimine on üks tee seda teha.

On kerge stereotüpiseerida inimesi ja me kasutame seda oma igapäevaelus tihti. Kui me oleme juba korra märgistanud inimesi ja neid stereotüüpide alla jaganud, siis on meil neist stereotüüpidest raske loobuda isegi siis, kui oleme silm-silma vastu vastupidiste tõendite või faktidega. Stereotüüpe on niisiis raske kummutada. See kehtib ka maa- ja linnalaste kodu ja vanemaid puudutavate stereotüüpide kohta.

Läbiviidud uurimuse eesmärgiks oli uurida maa- ja linnalaste hinnanguid kodu ja vanematega seonduvate küsimuste kohta, otsides vastust küsimusele, kas eespoolloetletud kolm stereotüüpi kehtivad või mitte. Need kolm stereotüüpi said antud uurimuse hüpoteeside aluseks.

Selleks, et vastata tõstatatud küsimustele, viidi kahe B. G. Forseliuse Seltsi maakooli ja kahe linnakooli 5.–11. klassi õpilaste seas läbi küsitlus. Valimisse kuulus 278 õpilast, pooled maa- ja pooled linnalapsed, kusjuures noorukiealiste poiste ja tüdrukute suhtarv nii maal kui ka linnas oli võrdne – 53 % tüdrukuid ja 47 % poisse. Noorukiiga on inimese eluperiood, milles toimub üleminek lapseast täiskasvanuikka ja selles eas olevate inimeste vajadused, hoiakud, suhtumised ja areng on valdkonniti väga erinev, seepärast on otstarbekas jagada noorukiiga kaheks erinevaks arengufaasiks – varajaseks ja hiliseks noorukieaks.

Meie uurimuses võrreldi erinevaealiste noorte suhtumisi, hinnanguid ja arvamusi seoses koduga, et välja tuua eaga kaasnevaid muutusi hinnangutes. Varajasse noorukiikka kuulujateks loeti 5.–8. klassi õpilased, kelle vanus jäi 11.–15. eluaasta vahele ning hilisesse noorukiikka kuulusid 9.–11. klassi õpilased, kelle vanus oli 14–17 eluaastat.

Maa- ja linnalaste perede demograafilised näitajad

1. Perekonnaliikmete arv

Valdav enamuse (67 %) maaperedest olid 4–5liikmelised, linnaperede enamuse (66 %) moodustasid 3–4liikmelised pered (tabel 1).

Tabel 1. Pereliikmete arv maa- ja linnaperedes

Perekonnaliikmete arv	2	3	4	5	6	7	8	9
MAA	2%	3%	36%	31%	9%	14%	3%	2%
LINN	6%	22%	44%	18%	8%	1%	1%	0%

Teiseks erinevuseks maa- ja linnaperede vahel oli see, et maal oli rohkem suuri üle kuue liikmega peresid (kokku vastavalt 28 % ja 10 %), kusjuures erinevused olid Studenti t-testiga mõõdetuna statistiliselt olulised ($t = 3,8$; $p < 0,01$).

Kolmandaks erinevuseks maa- ja linnaperedade vahel oli pere koosseis. Linnas olid reeglina suurte perede liikmeteks vanemad ja lapsed, kuid maal lisandusid veel teised sugulased, tavaliselt

vanavanemad. Seega oli maa- ja linnaperede tüüp erinev – maal elas rohkem ühes leibkonnas koos erinevate põlvkondade esindajaid, linnas see peretüüp praktiliselt puudus.

2. Önnaste arv peres

Ligikaudu 2/3 juhtudest oli nii maal kui ka linnas peredes 2–4 last. Erinevus maa- ja linnaperede vahel ilmnis ühelt poolt üksiklaste osas: linnas esines rohkem üksiklapsi (16 %) kui maal (3 %). Teiselt poolt nähtus uurimusest, et 22 % maalaestest oli neli ja rohkem õde-venda võrreldes 4 % linnalaste sama näitajaga (tabel 2). Erinevused mõlemal juhul olid statistiliselt olulised (vastavalt: $t = 3,7$; $p < 0,01$ esimesel juhul; $t = 3,8$; $p < 0,01$ teisel juhul).

Tabel 2. Maa- ja linnalaste önnaste arv peres

Önnaste arv peres	0	1	2	3	4	5	6	7
MAA	3%	41%	23%	11%	13%	5%	1%	3%
LINN	16%	51%	17%	12%	2%	2%	0%	0%

Kuigi maal oli rohkem suuri kuue ja enama liikmega peresid, oli valdav maapere siiski 4–5liikmeline, kusjuures esines tendents, et perekonna liikmed olid erinevast generatsioonist. Linnas oli tüüpiliseks 3–4liikmeline pere ning rohkem üksiklastest ja nende vanematest moodustunud leibkondi.

Maa- ja linnalaste viibimine kodus ja väljaspool kodu

Küsimustikule antud vastustest selgus, et üle poolte nii maa- kui ka linnalastest viibisid pärast kooli kodus (maalaestest 58 % ja linnalastest 54 %), ligikaudu veerand lastest läks sõbra poole külla (maalaestest 28 % ja linnalastest 29 %) ning peaaegu kuuendik eelistas aega veeta spordisaalis (maalaestest 14 % ja linnalastest 17 %). Seega ei saa väita, et maalapsed viibivad pärast kooli rohkem kodus kui linnalapsed – enamikul juhtudest viibisid nii maa kui ka linnalapsed kodus ning erinevusi selles vallas ei täheldatud.

Teiseks uuriti seda, kus meeldis lastele rohkem viibida, kas kodus või väljaspool kodu. Uurimisalustel paluti vastata küsimusele "Kus Sulle meeldib rohkem viibida, kas kodus või väljaspool kodu?" 7pallilisel skaalal, mille positiivne poolus (maksimaalne punktide arv +3) tähistas seda, et uuritavatele meeldis viibida kodus, kuni skaala negatiivse pooluseni (maksimaalne punktide arv – 3), kui uuritav eelistas viibida väljaspool kodu.

Uurimistulemused näitasid (tabel 3), et linnalastele meeldis maalaestega võrreldes viibida rohkem kodus kui väljaspool kodu, kusjuures erinevused olid statistiliselt olulised ($t = 1,98$; $p < 0,05$). Eelnimetatud tendents ilmnis tugevamini just hilises noorukieas.

Tabel 3. Maa- ja linnalaste meeldivushinnangud kodus ja väljaspool kodu viibimisele (7pallilisel skaalal)

Varajane noorukiiga		Hiline noorukiiga		Kokku	
LINN	MAA	LINN	MAA	LINN	MAA
+1,8	+0,4	+1,1	-0,3	+1,45	+0,5

Esimene stereotüüp, et maalapsed viibivad rohkem kodus kui linnalapsed, ei pidanud paika, sest uurimus näitas, et nii maa- kui ka linnalapsed viibisid enamikul juhtudest pärast kooli kodus. Kui vaadeldi stereotüübi teist külge – mitte tegelikku, vaid soovitud käitumist selles vallas, siis peegeldus levinud stereotüübile vastupidine tendents, ja nimelt, et maalaestele meeldis vähem viibida kodus kui linnalastele, kusjuures eriti suur erinevus selles vallas ilmnis hilises noorukieas.

Maa - ja linnalaste suhted oma vanematega ja vanemate kasvatusviis

1. Laste ja vanemate vaheliste suhete kvaliteet

Ligikaudu veerandil juhtudest hindasid nii maa- kui ka linnalapsed oma suhteid vanematega normaalsseteks. Olgugi et 42 % linnalastest kaldus pidama oma suhteid vanematega heaks, maalaestest 32 %, ei olnud erinevused kahe uurimiskontingendi vahel statistiliselt olulised. Natuke

rohkem maalapsi hindas aga samal ajal oma suhteid vanematega väga heaks (37 %), linnalastel oli sama näitaja 28 %, kusjuures erinevus ei osutunud samuti statistiliselt oluliseks (tabel 4).

Tabel 4. Maa- ja linnalaste hinnangud suhetele oma vanematega

	LINN	MAA
Väga head	28%	37%
Head	42%	32%
Normaalsed	29%	30%
Halvad	1%	1%
Väga halvad	0%	0%

Seega: olulisi erinevusi maa- ja linnalaste hinnangutes üldisele läbisaamisele oma vanematega ei täheldatud.

2. Laste mõistmine ja toetamine ning intiimprobleemide jagamine lastega

Uurimistulemustest nähtusid ealised iseärasused laste mõistmise osas vanemate poolt: varajases noorukieas maa- ja linnalapsed arvasid, et vanemad mõistavad neid hästi, kuid hilises noorukieas ilmnesid erinevused kahe uurimiskontingendi vahel – linnalapsed tundsid, et vanemad mõistavad neid paremini, võrreldes samaealiste maalaste hinnangutega oma vanemate kohta.

Küsitlusest selgus, et juhul kui oli vaja saada kellegi käest emotsionaalset toetust, siis kaldusid maalapsed pöörduma ema poole (35 % juhtudest), võrreldes linnalaste sama näitajaga (18 % juhtudest). Samuti näitasid uurimuse tulemused, et linnalapsed otsisid rohkem emotsionaalset tuge õe või venna käest (21 %) kui maalapsed (6 %). Erinevused osutusid mõlemal juhul statistiliselt oluliseks ($t = 2,97, p < 0,05$; $t = 3,6, p < 0,01$). Ülejäänud juhtudel pöördusid nii linna- kui ka maalapsed emotsionaalse toetuse saamiseks sõbra poole, mis on üsna loomulik tendents noorukieas oliivate sotsiaalses arengus (tabel 5).

Tabel 5. Lastepoolne emotsionaalne toetuse otsimine lähedastelt inimestelt

	MAA	LINN
Sõber	53%	52%
Ema	35%	18%
Õde või vend	6%	21%
Isa	6%	9%

Maa- ja linnalaste puhul ilmnes erinevus ka intimprobleemide jagamise osas lähedaste inimestega. Nimelt, maalapsed kaldusid rohkem jagama oma intiimprobleeme emaga kui linnalapsed (vastavalt 29 ja 14 %). Samuti näitas läbiviidud küsitlus, et linnalaste hulgas oli rohkem neid, kes ei jagaks selliseid probleeme mitte kellegagi (protsendid vastavalt 20 ja 7. tabel 6) Studenti t-testi väärtused kahe eelnimetatud erinevuse võrdlemisel osutusid statistiliselt oluliseks (vastavalt: $t = 2,98; p < 0,05$; $t = 3,1; p < 0,01$).

Tabel 6. Laste intiimprobleemide jagamine oma vanematega

	LINN	MAA
Sõpradega	50%	51%
Õe või vennaga	11%	8%
Emaga	14%	29%
Isaga	1%	2%
Mõlema vanemaga	4%	3%
Ei kellegagi	20%	7%

Üldiselt kaldusid noorukid oma intiimprobleeme jagama rohkem sõprade kui vanematega, mis on sellele eale omane tendents, sest noorukieast peale saavad üha tähtsamaks eakaaslased. Linna- ja

maalaste erinevused peegeldusid kahes valdkonnas – maalapsed jagasid oma intiimprobleeme rohkem emaga, linnalapsed ei jaganud sellised probleeme mitte kellegagi või kaldusid pöörduma emotsionaalse toetuse saamiseks õnnaste poole. Seega täheldati uurimistulemuste põhjal, et eksisteerisid mõningad erinevused linna- ja maalaste ning nende vanemate vahelistes emotsionaalsetes suhetes: rohkem maalapsi sai emotsionaalset toetust ja jagas oma intiimprobleeme emaga võrreldes linnalastega, kes kaldusid pöörduma emotsionaalse toetuse saamiseks eelkõige õdedevendade poole või ei jaganud neid kellegagi.

3. Vanemate kasvatusviisi erinevad tahud

Esiteks uuriti seda, kuivõrd linna- ja maalapsed kardavad oma vanemaid. Uurimusest ilmnenu ealised iseärasused kahe uurimiskontingendi vahel olid järgmised: varajases noorukieas olevad maalapsed kaldusid oma vanemaid rohkem kartma kui samavanused linnalapsed. Samal ajal täheldati vastupidist tendentsi hilises noorukieas olijate kohta: linnalapsed kaldusid oma vanemaid rohkem kartma kui maalapsed.

Esmapilgul üllatava ja vastuolulise uurimistulemuse mõistmiseks selgitati välja põhjused, miks vanemaid kardeti. Selgus, et põhjused, miks vanemaid kardetakse, on maa- ja linnalastel erinevad: nooremaealised maalapsed kartsid oma vanemaid peamiselt selle tõttu, et vanemad riidlesid ja tülitseid omavahel ning pidasid neid sellepärast kurjadeks ja rangeteks. Vanemaealised linnalapsed kartsid oma vanemaid aga hoopis muul põhjusel – nimelt sellepärast, et vanemad riidlesid nendega halbade hinnete pärast.

Teiseks selgitati välja, kuivõrd kontrollisid maa- ja linnalaste vanemad laste õppimist koolis ja kodutööde tegemist. Uurimusest selgus vaid erinevus hilises noorukieas olevate maa- ja linnalaste vahel: varases noorukieas olevate laste akadeemilist edukust kontrollisid vanemad võrdsel määral, kuid hilises noorukieas olevaid linnalapsi kontrolliti rohkem kui maalapsi.

Kolmandaks paluti mõlemasse uurimiskontingenti kuuluvatel lastel iseloomustada oma vanemaid. Maalapsed iseloomustasid vanemaid ühelt poolt kui hoolitsevaid, armastavaid ja toetavaid ning teiselt poolt kui liiga nõudlikke ja omavahel riidlevaid-tülitsevaid. Linnalapsed hindasid oma vanemaid hoopis teisiti: ühelt poolt mõistvateks ja mõistlikeks ning teiselt poolt mittemõistvateks.

Maa- ja linnalaste hinnangud oma vanematele peegeldavad kahesuguseid, kuid samal ajal vastuolulisi tendentse vanemate kasvatusviisis: linnalaste puhul oli tegemist eelkõige vanematepoolse laste aktsepteerimise või mitteaktsepteerimisega ning maalaste puhul emotsionaalse toetuse pakkumise või mittepakumise lastele.

Seega ei saa väita, et kehtib teine stereotüüp selle kohta, et maalapsed saavad oma vanematega paremini läbi kui linnalapsed. Küll aga pöörduvad maalapsed sagedamini emotsionaalse toetuse saamiseks vanemate, eriti ema poole, milline tendents ei ole nii tugev linnalaste hulgas, kus on tegemist eelkõige laste aktsepteerimisega vanemate poolt. Üldiselt oli emotsionaalse toetuse osa laste kasvatamises tähtsam maalaste vanematele, linnalaste vanematele oli olulisem kasvatusviisi teine aspekt – laste aktsepteerimine.

Maa- ja linnalaste abi kodutööde tegemisel

Lõpuks küsiti nii maa- kui ka linnalaste käest, kui palju nad peavad oma vanemaid kodus aitama. Uurimistulemused näitasid (tabel 7), et varajases noorukieas erinevusi kahe uurimiskontingendi vahel ei ilmnenu – enamasti arvati, et kodus tuleb vanemaid aidata keskmisel määral. Erinevused maa- ja linnalaste vahel ilmsid selles osas hilises noorukieas: 14 % linnalastest ja 3 % maalastest väitis, et nad peavad vähe kodutöid tegema ning maalapsed arvasid sagedamini (12 %), et nad peavad kodus oma vanemaid liiga palju abistama (linnalastest 1 %). Erinevused kahe eelnimetatud tendentsi osas olid maa- ja linnalaste vahel statistiliselt olulised (vastavalt: $t = 4,5$; $p < 0,01$; $t = 3,1$, $p < 0,01$).

Tabel 7 Maa- ja linnalaste kodutööde tegemine

	Varajane noorukiiga		Hiline noorukiiga	
	LINN	MAA	LINN	MAA
Liiga palju	4%	4%	1%	12%
Palju	16%	14%	8%	7%
Keskmiselt	68%	70%	76%	84%
Vähe	11%	12%	14%	3%
Üldse mitte	1%	0%	1%	0%

Ei leidnud kinnitust ka kolmas stereotüüp selle kohta, et maalapsed aitavad rohkem oma vanemaid. Selgus, et enamik maa- ja linnalapsi osales kodutöodes, kuid rahulolematuse kodutööde tegemisega ilmnis vaid hilises noorukieas ning maalapsed kurtsid rohkem üle- ja linnalapsed rohkem alakoormuse pärast kodutööde tegemisel.

Kokkuvõte

On kerge stereotüüpiseerida inimesi, sest nii me muudame keerulise maailma lihtsamaks. Uurimistulemused näitasid, et lihtsustatud stereotüübid maa- ja linnalaste vanemate ja kodu kohta ei kehti ning tegelik elu on palju mitmepalgelisem ja keerulisem.

Esimene stereotüüp, et maalapsed viibivad rohkem kodus kui linnalapsed ei pidanud paika, sest nii maa- kui linnalapsed viibisid mõlemad rohkem kodus kui väljaspool kodu, kuid maalastele meeldis vähem kui linnalastele olla kodus ning see tendents süvenes vanuse kasvades veelgi.

Teine stereotüüp, et maalapsed saavad oma vanematega paremini läbi kui linnalapsed, et leidnud samuti kinnitust, sest uurimusest nähtus, et erinevused maa- ja linnalaste vahel ei olnud suhete kvaliteedis (hea – halb) oma vanematega, vaid ühelt poolt hoopis selles, et maalapsed vajasisid vanematelt (eriti emalt) rohkem emotsionaalset toetust, linnalapsed aga rohkem aktsepteerimist. Teiselt poolt ilmnis erinevus vaid hilises noorukieas olevate maa- ja linnalaste vahel suhete ühes aspektis oma vanematega – nimelt, linnanoorte õppimist kontrollisid vanemad rohkem kui maanoortel, millest tulenes suures osas ka see, et nad kartsid oma vanemaid rohkem selle tõttu, et said riielda halbade hinnete pärast koolis. Seega oli laste silmade läbi nähtuna tegemist linna- ja maalaste vanemate puhul kasvatusviisi erinevatele tahkudele tähelepanu pööramisega: linnalaste vanemate puhul eelkõige laste aktsepteerimisega ja maalaste puhul lastele emotsionaalse toetuse pakkumisega.

Kolmas stereotüüp, et maalapsed aitavad kodus rohkem oma vanemaid kui linnalapsed, osutus üldiselt ebaõigeks, sest enamuse maa- ja linnalapsi aitas kodus vanemaid, kuid mõningane rahulolematuse kodutöödest tuleneva ülekoormuse tõttu maalastel ja alakoormuse tõttu linnalastel ilmnis vaid hilises noorukieas.

Lisaks eelpool toodud kolme stereotüübi kummutamisele ilmnisid erinevused maa- ja linnaperede demograafiliste näitajate osas: maal elas rohkem suuri peresid, kelle hulka kuulusid erinevate generatsioonide sugulussidemetes olevad liikmed. Selline peretüüp peaaegu puudus linnas, kus tüüpiliseks osutus nuklearperekond, paljudel juhtudel üksiklapsest ning tema vanematest koosnev leibkond. On kasulik kummutada maa- ja linnalaste vanemate ja koduga seonduvad stereotüübid, et objektiivsemalt ja täpsemalt mõista meid ümbritsevat.

REGIONAALARENG, ARENGUKAVAD JA HARIDUS

Eestis on juba 1995. aastal Vabariigi Valitsuses heaks kiidetud regionaalpoliitika kontseptsioon, mille kohaselt regionaalpoliitika peamised ülesanded on elujõulist ettevõtlust võimaldavate tingimuste kujundamine riigi kõigis piirkondades, kogu riiki hõlmava kommunikatiivse infrastruktuuri väljaarendamine, maamajanduse regionaalselt otstarbeka ümberstruktureerimise toetamine, arengupiirkondade toimetulekuvõime loomine, esmaste teenuste (põhihariduse, esimese astme arstiabi, side jm) territoriaalse kättesaadavuse tagamine ja piirkondliku arengu jälgimiseks ja suunamiseks vajaliku üleriigilise infobaasi loomine ja vastava informatsiooni kättesaadavaks tegemine (Regionaalpoliitika p 3). Nimetatud ülesanded on igati põhjendatud, tegelik poliitika on olnud aga vastupidine, ettevõtluse arendamiseks on loodud eelistingimused Tallinnas ja selle ümbruses, kuhu on koondunud üle 80 % investeeringuid, teede ja transpordi olukord ääremaadel on tunduvalt halvem, kui 90ndate aastate algul, maamajanduse ümberstruktureerimise asemel on toimunud ebaotstarbeka suuruse ja kujuga talude taastamine, mis ei ole konkurentsivõimelised, toimetulekuvõime loomise asemel finantseeritakse üksikprojekte, mille toime üldjuhul lõpeb koos finantseerimise lõppemisega (finantseerimise suurusjärku iseloomustab fakt, et kõigi Eesti külade arenguks eraldati 4 korda vähem raha riigieelarvest, kui ainuüksi ühe Tallinna kooli remontimiseks) ning esmaste teenuste kättesaadavus on vähenenud ja väljaõeldud seisukohtade järgimisel väheneb ka edaspidi (sidejaoskondade, koolide ja velskripunktide sulgemine hõredalt asustatud piirkondades). Ka objektiivse informatsiooni hulk piirkondliku arengu jälgimiseks on vähenenud, sisseregistreerimise kohustuse kaotamise tõttu ei ole ülevaadet elanike paiknemise kohta, töötute arvestus ei kajasta tegeliku tööpuuduse olukorda, varasemast vähem on viidud läbi regionaalseid sotsioloogilisi uuringuid.

Tegelik regionaalpoliitika oli varem ning on olnud ka peale kontseptsiooni vastuvõtmist suunanud Tallinna ja selle ümbruse eelisarendamisele (Ginter. Maaelu, lk 75–76; Ginter. Regionaalpoliitika, lk 77). Sellist kahepalgelist poliitikat on võimaldanud olukord, kus riigil tervikuna ei ole ühtset arengustrateegiat või arengukava. Teiste riikide senine kogemus, kus elanikke liigse kuhjumise tõttu tekivad suurlinnades väga raskesti lahendatavad probleemid (Raagmaa, lk 13–17) lubab siiski loota, et varem või hiljem hakatakse ka Eestis tegelema kõigis riigi piirkondades võrdväärsete elamistingimuste loomisega. See ei tähenda muidugi Otepäale trammitee ehitamist, nagu irooniliselt kirjutas oma arvamuses üks ministeeriumi ametnik, vaid kohaliku eripära arvestamist. Kui riigis on optimaalne ühe suure rahvusvahelise lennuvälja olemasolu, siis sellele lähemal olevad isikud maksavad enamuses riikides vastavalt kõrgemat kinnisvaramaksu ning võrdväärsed tingimused ongi sellega tagatud.

Regionaalse ebavõrdsuse põhjused Eestis

Regionaalsed erinevused Eestis on tekkinud eelkõige inimtegevuse tulemusena. Varasemal perioodil, kui riigi osakaal oli väiksem, oli asustus Eestis tunduvalt ühtlasem ning asustatud olid ka paljud saared jm piirkonnad, mis praegu on asustamata.

Põhilised erinevuste ja ebavõrdsuse tekkepõhjused on järgmised:

Maa asukohast lähtuva maamaksu puudumine teatud perioodil. See lõi olulise arengueelise suurlinnadele, kus üldjuhul on väga kõrge maamaks. Maamaks oli (ja teatavas ulatuses ka on) maal suhteliselt kõrgem kui linnades. Kinnisvaramaksu puudumine seab linnad eelisolukorda. Täpselt endistes piirides (lahusmaatükkidena, hilisemat maakorraldust arvestamata) maa tagastamine. Linnas on see üldjuhul võimatu, kuna peale on ehitatud hooned või rajatised. Käibemaksu nõude esitamine kohe toodangu üleandmise momendist, samal ajal kui põllumees saab raha kätte alles mitu kuud hiljem.

Üksikisiku tulumaksu ja sotsiaalmaksu nõudmine aastaringelt, kuigi raha laekub alles sügisel, talvel või isegi järgmisel kevadel. Põllumajanduses tähendab see sisuliselt riigile tasuta laenu andmist.

Aktiisimaksu näol nõutakse riigi protsendita krediteerimist, hiljem makstakse heal juhul kinni üksnes aktiisimaksuks kulunud summa. Eriti valus on selline kord põllumehele, kes ostab kevadel kütuse laenu arvel. Amortisatsiooni arvestamise kord, mis põhivahendite ametlikult madala hinna tõttu ei võimalda amortisatsiooni arvel tootmisvahendeid uuendada. Selle tõttu tuleb teha seda formaalselt kasumi arvel ning maksta alusetult tulumaksu.

Välispoliitikas vähene tähelepanu Eesti põllumajandussaaduste võimalikele ekspordipiirkondadele ning mõnel juhul isegi konfliktide otsimine nendega. Samal ajal on forsseeritud ühepoolset vabakaubandust riikidega, kes toetavad oma põllumajandussaaduste ekspordi, kuid ei võimalda meie põllumajandussaaduste ekspordi samadel alustel.

Riigiasutuste paiknemine põhiliselt Tallinnas, mida teistele piirkondadele ei kompenseerita. Riigi investeeringute tegemine põhiliselt Tallinna, mida teistele piirkondadele ei kompenseerita.

Teenuste (teatrid, raamatukogud, spordisaalid, õppeasutused jne) osutamine linnades osaliselt riigi kulul, kui väikelinnades ja maal peavad sellega tegelema kohalikud omavalitsused. Keskustes teenuste (haiglad, õppeasutused) kasutamisega seotud täiendavate kulutuste mittekompenseerimine, mis muudab keskustes elavatele tasuta teenused teistele inimestele tasuliseks.

Transpordikulutuste maksustamine käibe-, tulu- ja sotsiaalmaksuga kahekordistab keskuse kaugusest tingitud täiendavaid kulutusi.

Põllumajanduse suhteliselt ebasoodsamad maksustamistingimused võrreldes panganduse, ajakirjanduse jms.

Välisabi ja Eestis toimuvad korjandused Tallinnas asuvate asutuste heaks (ainuüksi Tallinna Vesi on saanud 114 miljonit krooni, nii suur on ka nende aasta kasum, "Õnnevakk" jms).

Ettepanekuid olukorra tasakaalustamiseks

Regionaalse ebavõrdsuse vähendamiseks on kaks teed. **Tavaliselt käsitletav variant seisneb ebavõrdsuse kompenseerimises mitmesuguste vahenditega** (toetused, koolitus, maksusoodustused), mis on riigile väga kulukas ning selle tõttu jääb kompensatsioon suurusjärgu võrra väiksemaks tegeliku ebavõrdsuse suurusel.

Teiseks võimaluseks on majandustingimuste ühtlustamine, mis riigieelarvest ei nõua midagi, on vaja üksnes kehtestada maamaksu asemel kinnisvaramaks, mis kompenseeriks asukohast tingitud eelise ja mis laekub riigieelarvesse. Piltlikult väljendades on selle tulemuseks olukord, kus 2toaline korter Tallinna kesklinnas maksab sama palju kui korter mõnes metsakülas. Praegune rohkem kui kümnekordne hinnavahe läheb aga riigieelarvesse infrastruktuuri (teed, keskkonnakaitse jne) arendamiseks.

Kuni seda ettepanekut ellu ei viida, on vajalik maapiirkondades ühtlase infrastruktuuri (teed, transport, side, koolid, haiglad jne) väljaarendamine ja põllumajanduse arenguks vajalike tugistruktuuride arendamine (teadus, teabelevi, koolitus, nõustamine, sordiaretus, tõuaretus, kvaliteedikontroll jne).

Üksikisiku tulumaks peaks laekuma täielikult kohaliku eelarvesse (tulult üle 120 000 krooni riigi eelarvesse, see puudutab eelkõige Tallinnat ja selle ümbrust, kus inimeste palgad on soodsast asukohast tingituna tunduvalt kõrgemad, kui sama valdkonna töötajatel teistes riigi piirkondades).

Täiendavate abinõudena on vajalik:

- töötamise ja õppimisega seotud transpordikulutuste vabastamine tulu- ja sotsiaalmaksust;
- ekspordiks mineva toodangu ja tooraine kokkuostmise vabastamine käibemaksust;
- Eestis toodetud toiduainete käibemaksust vabastamine;
- tänapäeva tehnoloogilist taset ja arengu võimalusi lubava maakorralduse ja metsakorralduse läbiviimine enne tagastamist, erastamist või rendile andmist;
- tühistada keelud tootmise ümberkujundamiseks ning soodustada põllumajandusettevõtete, põllumajandustöötajate, töötlevate ettevõtete ja nende töötajate ümberspetsialiseerumist;
- riiklikult korraldatud olukorra pidev uuring ning nende tulemuste tasuta avalikustamine;
- otsekompensatsioonid maal elamise või tootmise eest, kui eelpool loetletud abinõud olukorda ei tasakaalusta.

Arengukavad

Nende ettepanekute realiseerimine eeldab läbimõeldud strateegia või arengukava olemasolu ja oma tegevuses sellest lähtumist. Strateegiate ja arengukavadena on ette valmistamisel mitmesuguseid projekte, mis lähtuvad erinevatest paradigmatelt. Suur osa strateegiatest ja arengukavadest lähtub visioonist, soovitava olukorra kirjeldusest. Strateegia ja arengukava ülesandeks selle paradigma kohaselt on visioonis kirjeldatud olukorra saavutamine. Selle lähtekoha puuduseks on:

- visioon ei arvesta olemasolevat olukorda, huvisid ja võimalusi;
- visioonis kujutatud olukord on idealistlik, ilma arengut edasi viivate vastuoludeta;
- kujutatakse ette arengukava, kui visiooni järk-järgulist realiseerimist, arvestamata reaalsel olukorda ja põhjuslikke seoseid. Pakutavad lahendused on selle tõttu eklektilised ja realiseerimatud.

Visioonist lähtuva strateegia tüüpilisteks mudeliteks on kommunismi ehitamine või siis sotsialismi ehitamine Skandinaaviamaades. Pahatihti eeldatakse visiooni sõnastamisel, et inimesed ei tea, mis neile hea on ja fikseeritakse visioon ilma enamuse arvamust arvestamata.

Teine paradigma arengukavade koostamisel lähtub probleemide lahendamisest. Püütakse kirjeldada võimalikult palju probleeme ja leida neile kõigile lahendused. Selle lähenemisviisi puuduseks on:

- kujuneb pessimistlik pilt olemasolevast olukorrast;
- tegeletakse üksikute probleemide lahendamisega, iga lahendus on koordineerimatuse tõttu põhjuseks uute probleemide tekkimisele.

Paljudes arengukavades aga tulevikku käsitlev osa puudub täielikult või piirduakse heade soovide ja huvitavate ettepanekutega, millel omavaheline seos puudub. Veel sagedamini ei olda arengukava sõnastamiseni jõutudki, sest tegeletakse andmete kogumisega, mis teadupärast igal aastal vananevad. Seega saab mõne aja pärast uuesti konstateerida, et arengukava ei saa koostada, kuna puuduvad alusandmed.

Maaelu Arengu Instituut on samuti tegelenud valdade, linnade ja asutuste arengukavade ja ettevõtete äriplaanide koostamisega. Abistasime samuti põllumajanduse reformi kavasad ette valmistada ning seal, kus üleminek oli eelnevalt põhjalikult läbi kaalutud, toimus see suhteliselt valutult.

Meie lähtume arengukavade koostamisel olemasolevast olukorrast, huvidest ja tendentsidest. Sellepärast on oluline võtmeisikute osalemine arengukava väljatöötamisest, sest arengukava on võtmeisikute kokkulepe edasiseks ühiseks tegevuseks. Seega ei pea arengukavas pikalt kirjeldama olukorda, probleeme ja võimalusi, need peaksid moodustama arengukava lisad. Kui soovime, et arengukava eri osad oleksid omavahel seotud ning inimesed suudaksid seda seost tunnetada, ei tohi arengukava olla liiga mahuks. Viis-kuus lehekülge valla arengukavaks on esialgu täiesti piisav maht. Sellele lisanduvad valdkondlikud arengukavad (jäätmemajandusest hariduseni), kus käsitletakse neid aspekte, mis pole otseselt seotud teiste valdkondade arenguga. Ka igal valla asutusel peaks olema oma arengukava. Arengukava on aluseks valla üldplaneeringu koostamisel, viimane fikseerib arengukava territoriaalse aspekti. Arengukava peaks vastu võtma vähemalt kolmeks aastaks, et oleks igal aastal enne eelarve menetlemist võimalik arengukava täitmist analüüsida ning selle alusel vastavad täiendused ja muudatused sisse viia. Eelarve fikseerib arengukava rahalise aspekti.

Arengukava on hädavajalik tingimus efektiivseks juhtimiseks. Arengukava puudumisel ei ole võimalik anda projektidele eelhinnangut (ingl. *assessment*) ning selle tõttu tehakse palju asjatuid kulutusi (ehitatakse tarbetuid vanadekodusid, koole või jäävad ehitused vahendite ja huvi puudumisel lõpetamata jms). Arengukava puudumine ei võimalda analüüsida tehtu efektiivsust laiemas kontekstis (ingl. *evaluation*), mille tõttu võib kasu asemel tekkida hoopis kahju.

Arengukava otstarve

Arengukava on mõtet hakata koostama üksnes siis, kui koostajad on veendunud oma töö vajalikkuses. Käsukorras arengukava koostamine üksnes diskrediteerib arengukava ning lükkab edasi sisulise arengukava koostamise. Kui käsu korras tehtud arengukava ka valmis saab, ei hakata seda täitma, kui seal üldse midagi täitmiseväärt on.

Arengukava üheks otstarbeks on identiteedi tugevnemine. Välja on vaja tuua valla või asutuse eripära ning inimesed sellega ka siduda. Nii tekib inimestel huvi arengukava ellu viia. Arengukava ettevalmistamisel tuleb püüda leida nii juba kasutusel olevad ressursid kui ka veel kasutamata ressursid. Senine praktika näitab, et kõige halvem ülevaade on valdadel oma põhilisest ressursist – inimestest, nende oskustest, huvidest vajadustest. Samuti on suhteliselt vähe analüüsitud võimalusi ressursside paremaks kasutamiseks (asutuste ühendamine, ümberkolimine vabadesse ruumidesse jne).

Nii nagu riigis on piirkonnad erinevas olukorras, on ka vallas keskus ja ääremaad erinevates tingimustes, mida arengukavas tuleb arvestada. Ära tuleb kasutada eri piirkondade eelised ning vähendada ebavõrdsust ja ebaõiglust. Sageli tegeletakse arengukavades üksnes positiivsete protsessidega. Selle kõrval on aga igal positiivsel protsessil ka negatiivsed kaastoided, mida tuleb ette näha, et neid oleks võimalik leevendada ja kanaliseerida.

Arengukava üheks ülesandeks on ka riigi, kohaliku omavalitsuse, erasektori ja mittetulundusliku sektori tööjaotuse täpsustamine antud vallas. Arengukava olemasolu iseenesest parandab valla mainet. Täiendavalt aitab kaasa asjaolu, et arengukava on asjalik ning seda järgitakse oma igapäevases tegevuses.

Arengukava koostamisel on kindlasti ka hariduslik aspekt, mida käsitleme edaspidi. Samas ei ole arengukava asi iseeneses, see peab aitama kaasa inimeste ja ettevõtete vajaduste paremale lahendamisele. Arengukava alusel koostatakse üldplaneering ja eelarve, arengukava on aluseks raha taotlemiseks projektidele ja programmidele.

Arengukava ettevalmistamine nõuab olukorra põhjalikku analüüsi, mille tulemusena piirkonna võtmeisikud orienteeruvad paremini olukorras ning suudavad operatiivseid otsuseid teha kiiremini ja otstarbekamalt. Arengukava seostab erinevad tegevused pikemaks ajaks, see vabastab vajadusest pidevalt iga tegevust kooskõlastada ning vähendab vajalike kulutuste mahtu. Arengukava fokuseerib tähelepanu tähtsamatele momentidele valla arengus. Kuna iga muudatus põhjustab ajutisi tagasilööke, võimaldab arengukava nendest kergemini üle saada, sest need tagasilöögid on juba eelnevalt läbi analüüsitud ning vastavad leevendavad abinõud kavandatud. Arengukava olemasolu motiveerib inimesi tegutsema. Selleks peab arengukava olema realistlik ning samas pingeline, et julgustada inimesi end proovile panema.

Arengukava ja haridus

Igasugune kokkulepe. seega ka arengukava, eeldab kõigi osapoolte ühist arusaama olukorrast. Viimane asjaolu toob välja arengukavade seose haridusega. Ühelt poolt on arengukava väljatöötamine selles osalevate isikute koolitus, et nad orienteeruksid olukorras, teiste inimeste ettekujutustes ja huvides ning saaksid aru kavandatava tegevuse põhjustest, omavahelistest seostest ja iseloomust. Teiselt poolt eeldab arengukava väljatöötamine, et selles osalevatel inimestel on olemas haridus selle kõige laiemas tähenduses (motivatsioon, orientatsioon, oskused jne).

Hariduslikust aspektist on arengukavade väljatöötamisel oluline lähtuda mitte eituse eitamisest (st vastastikusest kritiseerimisest ja senitehtu eitamisest), vaid jaatuse jaatamisest (senitehtu ja -õeldu edasiarendamine uues kontekstis). Samuti on väga olulised pidev enesemääramine (arengukava tegemine on võimalik üksnes siis, kui osavõtjad arengukava vajalikuks peavad ja saavad aru oma osast arengukava väljatöötamisel ja elluviimisel), üksteisest lugupidamine (peetakse kinni kokkulepitud tähtaegadest, ei analüüsita ettepaneku väljaütlet, vaid ettepaneku sisu jne) ja refleksioon (osalejad analüüsivad senise töö käiku, mille alusel tehakse parandused ja täiendused edasisse töökavasse, osalejad õpivad analoogsetes olukordades tulevikus efektiivsemalt käituma).

Oleme tegelenud ka piirkondade hariduse arengukavadega. Igal juhul tuleb arengukavas käsitleda kogu haridust, mitte piirduda üksnes vallale või linnale kuuluvate üldhariduslike koolidega. Arengukava koostatakse selleks, et antud piirkonna inimestele luua võimalikult soodsad tingimused hariduse omandamiseks. Samas peab arengukava olema tasakaalustatud, ei tohi tahaplaanile jätta üksikute inimgruppide (täiskasvanud, erivajadustega inimesed, raske perekondliku taustaga inimesed jne) huve.

Hariduse roll ühiskonnas

Pidevalt uuenevas ühiskonnas, mida on nimetatud ka infoühiskonnaks, omandab haridus senisest aktiivsema rolli. Kõige kiirem viis kavandatud arengukavasid sisuliselt ellu viia ongi koolituse kaudu. Käsü korras formaalselt ellu viidud otsused jäävad sisulise efektita või põhjustavad kokkuvõttes hoopis negatiivse tulemuse. Kui täitja ei saa aru, mida ta tegema peab, jätab ta heal juhul vajaliku asja tegemata, halvemal juhul teeb seda aga valesti ning diskrediteerib vajaliku tegevuse ning muudab selle realiseerimise tulevikus palju vaevalisemaks. Üheks laialt levinud näiteks on rühmatöö väärkasutamine. Selle tulemuseks on inimeste eelarvamused rühmatöö suhtes. Samas on rühmatöö arengukavade väljatöötamisel aga asendamatu meetod.

Hariduselu korraldamisel ei ole sellest uuest rollist aga aru saadud ning põhitähelepanu on pööratud riigieksamitele, mille ettevalmistamiseks piisab isegi õpilaste arvates üksnes mõnest kuust. Samas on mitmesuguste pingeridade koostamine tekitanud olukorra, kus koolid püüavad nendest õpilastest lahti saada, kelle eeldatavad eksamitulemused on nõrgemad. Samuti on praktikas näiteid, kus õpetajad vastavad kättemaksuga, kui riigieksamiks registreerinud õpilane ei suuda seda õpetajate poolt soovitud tasemel sooritada. See kättemaks võib laieneda ka sama pere teistele lastele. Sellega püüavad koolid osa noori ühiskonnast välja lülitada, kuigi üldhariduskoolide esmane ülesanne ongi noorte integreerimine ühiskonda. Selle ülesande mittemõistmisest on tingitud ka ettepanekud lasteaegadele eraldatud raha jagamiseks lapsevanemate vahel. Raske on aga rääkida täisväärtuslikust sotsialiseerumisest ühelapselises perekonnas, kus vanemad on suurema aja tööl. Sageli on ainult üks (kui seegi) "kvaliteetne" lapsevanem, kes suudab arendada last mitte ainult teadmiste ja oskuste osas (kitsam arusaamine alusharidusest), vaid ka suhtlemise, koostöö, eetika, esteetika jt valdkondades.

Regionaalpoliitika haridussüsteemis

Omaette probleemid on hariduskompleksi (kõigi haridusasutuste kogum. Kasutan seda terminit, kuna haridussüsteem ja haridusvõrk eeldavad läbimõeldud ja planeeritud koostööd erinevate asutuste vahel) regionaalses korralduses. Koolitusasutused asuvad eelkõige Tallinnas ja teistes suuremates linnades. Seal elab ka enamus koolitajatena tegutsevaid inimesi. Keskustest kaugemad piirkonnad on suhteliselt vähem arenenud (vähem haritud inimesi, vähem on toimunud koolitust) ning selle tõttu on seal koolitusvajadust tunnetatud vähem kui keskustes.

Koolituse riikliku finantseerimise põhimõtted suurendavad regionaalseid erinevusi:

- minimaalse grupi suuruse kehtestamine täiskasvanute koolituse finantseerimisel (minimaalse grupi kogumine on tunduvalt lihtsam keskustes kui hõredalt asustatud piirkondades (ettepanek – minimaalse grupi suurus peaks olema erinev), sama probleem on ka üldhariduskoolides);
- makstakse kinni õppejõudude tunnitasu, mitte aga sõidukulud ja sõidule kulutatud aeg (ettepanek piirang kaotada, seda enam, et lähetuskulud on maksuvabad);
- kursustele sõidu- ja majutuskulusid ei arvata maksusoodustustega koolituskulude hulka (ettepanek – soodustust tuleb laiendada);
- maavalitsustele, koolidele jms koolituse jaoks eraldatud summa on kõigile piirkondadele ühesugune, see ei arvesta kaugusest tingitud täiendavaid kulusi (ettepanek – tuleb kehtestada kauguse koefitsient või koolituse limiit mahu alusel);
- formaalseid nõudeid koolituskeskusele on väiksemates keskustes raskem täita, samas on väiksemates keskustes eeldused elulähedasema koolituse korraldamiseks, mis on tihedamalt seotud antud piirkonna eripära ja selle arengule kaasaaitamisega. Formaalsete kriteeriumide järgi aga sellist tegevust (nn arengukava väljatöötamises osalemine) sageli ei peetagi koolituseks ning sellega jäävad ära vastavad soodustused ning seda ei arvestata atesteerimisel.

Välisabile tuginev koolitus on seni toimunud põhiliselt Tallinnas ja teistes suuremates keskustes

Tallinlastele suunatud koolitus peaks kõige muu kõrval teadvustama osavõtjatele seniste tendentside jätkumises peituvat ohtu Tallinnale ja tallinlastele (hulkurite ja kurjategijate koondumine Tallinna, transpordiummikud, keskkonnareostumine, stress, valikuvõimaluse ja kasvulava kadumine jne).

Majanduslikult efektiivne koolitus on võimalik tihedamalt asustatud piirkondades ja majanduslikult tasuvates valdkondades. Hõredalt asustatud piirkondades ja vähetulusates valdkondades (põllumajandus) vajab koolitus täiendavat riiklikku tuge. Haridus peab olema seotud antud regiooni eripäraga (ajalugu, traditsioonid, tavad, huvid ja huvigrupid, sidemed jne).

Iga regiooni areng on väga tihedalt seotud täiskasvanute hariduse ja koolitusega:

- hariduse kaudu või toel on kõige efektiivsem viia ellu vajalikud muudatused ja uuendused regioonis;
- antud regionile vajalikud muudatused ja uuendused töötatakse sageli välja koolituse käigus, kus osalevad antud regiooni võtmeisikud nii koolitajatena kui koolitavatena;
- koolituse ja hariduse kaudu kujuneb ka regiooni avalik arvamus.

Eeltoodust lähtuvalt muutub koolitaja roll: teadmiste ja oskuste edasiandja kõrval tõuseb esiplaanile informatsiooni vahendamine, arutelu juhtimine ning loova õhkkonna loomine koolituses ja selle kaudu kogu regioonis. Põhjalikumalt olen neid probleeme käsitlenud "Põllumajanduse pikaajalise säästva arengu strateegias" mis on kättesaadav internetis eesti ja inglise keeles (www.server.ee/~mai).

KASUTATUD KIRJANDUS:

Jüri Ginter. Maaelu arengu põhiprobleemid. Eesti maamajanduse ülevaade. Tallinn, 1994, lk 75–78

Jüri Ginter. Regionaalpoliitika areng. – Maamajanduse ülevaade. Tallinn, 1995, lk 76–78

Garri Raagmaa. Regionaalplaneeringu uued suunad – alt üles toimiv strateegiline planeerimine ja avalik osalemine. Regionaalne areng ja vabaharidus. Tartu, 1996, lk 7–46

Regionaalpoliitika kontseptsioon. – Riigi Teataja Lisa 1995, 44, lk 1504–1507

INDREK KÄRNER

Maaelu Arengu Keskuse juhatuse esimees, projektijuht-lektor

JÄRVA-JAANI HARIDUSASUTUSTE HOOLEKOGUD TEGID RÜHMATÖÖD

5. veebruaril 1998 toimus Järva-Jaani kultuurimajas õppepäev haridusasutuste hoolekogude liikmetele. Osalesid ka omavalitsuse juhid ja kohalikud haridusjuhid. Põhilised teemavaldkonnad olid hoolekogude roll ja võimalused piirkonna hariduselu ja haridusasutuste arengus ja valla arengukava koostamise põhimõtted. Lektoriteks olid Jüri Ginter ja allakirjutanu Maaelu Arengu Instituudist/Maaelu Arengu Keskusest.

Koos oldi täispikk tööpäev ja pool sellest kasutati rühmatööks. Kuivõrd osavõtjaid oli kolmekümne ringis, siis moodustati neli töörühma. Rühmatöö järgis skeemi: **probleem – soovitud olukord – teed soovitud olukorra saavutamiseks – võimalikud vedajad/vastutajad/tegid**. Järgnevas käsitlen olulisemaid probleeme ja ka nende lahendamise võimalusi, mis rühmatöö käigus esile toodi. Üks olulisemaid ja teravamaid probleeme on **haridusasutuste püsijäämine või sulgemise oht**, mille põhjuseks on eelkõige vähene sündivus. See hõlmab asutusi lasteaiast keskkoolini. Keegi osalenutest ei soovi asutuste sulgemist, soovitakse olukorda, kus lapsi sünniks rohkem, et piirkonda tuleks noori inimesi juurde ja lapsi/noori tuleks mujalt õppima.

Sündivuse suurendamiseks nähti lahenditena haridusasutuste, sh lasteaia säilimist, et noortel peredel oleks eluks ja laste kasvatamiseks vajalikud tingimused, alates tingimuste parandamisest lastekärudega liikumiseks, kuni investeeringuobjektide loomiseni, et valda raha ja inimesi juurde tuua. Tegevuse vedajatena nähakse eelkõige kohaliku omavalitsuse institutsioone – valla volikogu oma komisjonidega ja vallavalitsust. Pakuti ka huvihariduse osalist kinnimaksmist ja andekate laste toetamist ning maksuseadusandluse muutmist, milleks tuleks mõjutada piirkonnast valitud Riigikogu liikmeid ja viia probleemid-ettepanekud nendeni juba konkreetsetel kujul.

Keskkooli püsijäämiseks nähakse ühe lahendina ka mujalt õpilaste juurde toomises. Selleks tuleks kõrgkooliks ettevalmistamise kõrval pakkuda ka rakenduslikke oskusi. Vajalik on

internaadi kasutamise võimalus ning kooli maine tõstmine ja teadvustamine laiemalt. Sellega peavad tegelema käsikäes nii kooli juhtkond, valla juhtkond kui ka hoolekogu.

Karinu kooli jaoks pakuti algkooli osa säilitamist (variandid kuni 4. või kuni 6. klassini). Allesjäävad klassid tuleks koondada mõisa ühte tiiba, koormuseta jäänud õpetajaid rakendada näiteks ringijuhtidena (sobib sellega, mida soovitakse huvihariduse valdkonnas!), kooli juhtimine tuleks koondada Järva-Jaani. (Paralleelina: Viljandi ja tema ümber oleva nelja valla hariduse arengukava mõttetalgutel sooviti väga radikaalset haridusasutuste juhtimise koondamist tervet koostööpiirkonda silmas pidades – eesmärgiks märksa koordineeritum tegevus ja planeerimine, kokkuhoid jne). Tegijad peaksid olema samad, nagu keskkooli puhul.

Lasteaia säilimine on üheks eelduseks, et noored piirkonda jääksid ja et neid siia ka juurde tuleks. Samas, et lasteaed alles jääks, on vaja noori inimesi ka piirkonda juurde tõmmata. See on omamoodi suletud ring. Selleks, et noori juurde saada, tuleb luua töökohti ja kujundada soodsam keskkond (turvalisuse, kultuuriliste ja meelelahutuslike võimaluste suurendamine). Tegelikult on see piirkonna üldise arenguga nii või teisiti seotud. Tegijatena nähakse peale valla juhtkonna, volikogu ja selle komisjonide ka lastevanemate ning ettevõtjate kaasamist.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kogu piirkonna areng on tihedalt seotud järelkasvu tagamisega ja **järelkasvule soodsate tingimuste loomisega**. Samas on noorte inimeste/töökäte/ettevõtjateta raske neid tingimusi luua ja probleemistik tundubki suletud ringina. Küsimus on lahendatav vaid süsteemse ja kompleksse lähenemisega, mis muu hulgas peab kajastuma ka realselt elluviidavas arengukavas. Tõenäoliselt tuleb teha koostööd ka naabritega. Niisiis võib öelda, et otsesemalt või kaudsemalt on haridusasutuste püsijäämine seotud **elu- ja ettevõtluskeskkonna arengu soodustamisega**. Kahes rühmas pandi esimese probleemina kirja just **töökohtade vähesus ja noorte lahkumine**, kuigi järjekorranumber ei tähistanud pingerida. On ikkagi sümptomaatiline, et kahes rühmas asuti esmalt just selle probleemi juurde. Lahendustena pakuti **ettevõtlikele inimestele väljaõppe soodustamist** (piirkonnas on kutsekeskkool; täiskasvanuharidusega pole kahe rühma väitel praktiliselt tegeldud – järelikult puudus ka arenguvõimalus). Teiselt poolt nähti lahendina **eraettevõtluse toetamist**, eriti käivitushetkel. Pakuti välja **Järva ümbruse kujundamist puhketsooniks**. See haakuks valla elanike vaba aja ja kultuurse meelelahutuse tingimuste parandamisega. Tegijatena nähakse mõistetavalt valla juhte nii volikogust kui vallavalitsusest, ME klubi. Konkreetselt nimetati vallavanemat, majandusnõunikku, haridusnõunikku, kultuuri- ja hariduskomisjoni, majandus- ja eelarvekomisjoni. (Siit võiks kujuneda valla arengukava koostamise tuumik.)

Järgin edasi loogikat, et piirkonna areng ja sealhulgas hariduse areng sõltub ettevõtlikest inimestest. Vaatlen järgmise probleemiringina kõikides töörühmades puudutatud **õpetajate kaadrit**. Pedagoogiline kaader on järelkasvuta, sooliselt tasakaalust väljas (meesõpetajate vähesus), napib üksikute erialade õpetajaid ja kvalifitseeritud kaader võib praeguses olukorras lahkuda. Probleem on tegelikult üldine. Loomulikult sooviti kõigis rühmades, et kaader oleks täielikult olemas, koolis oleks kvalifitseeritud õpetaja, oleks ka piisavalt palju meesõpetajaid ja et olemasoleval kaadril oleks järelkasv. Üks võimalusi selle saavutamiseks on **soodustuste pakkumine** kommunaalteenuste osas, elamispinna võimaldamine, konkurentsivõimelise palga pakkumine, sõidurahade kinnimaksimine (ilmselt kaugemalt kaadri juurde toomiseks). Ka pakuti **oma edukate õpilaste edasiõppimisvõimaluste soodustamist, eesmärgiga neid hiljem piirkonda õpetajatena tagasi saada** (konkreetsed lepingud, õppelaen jne, mis kustutatakse aastate jooksul, kui lepingut täidetakse piirkonda aastateks tööle jäädes). Võimalusi tuleks kaaluda majandus- ja eelarvekomisjonis ning haridus- ja kultuurikomisjonis, nimeliselt on toodud ära volikogu esimees ja eelarvekomisjoni esimees. Kommentaarina – õpetajate kaadri, eriti järelkasvu saamine valda on elukeskkonna seisukohalt analoogiline ka noorte ettevõtlike inimeste toomise/valda jäämise probleemiga.

Eelnenud probleemidega vahetult seotud, nii olemuslikult kui lahendite poolest, on **hariduse ja vaimse töö (ka oskustöö) väärtustamine**. Vaimne potentsiaal langeb, vaimset ja oskustööd alahinnatakse, puudub võimalus edukaid õpilasi stimuleerida. Soovitakse näha olukorda, kus **vaimne töö on väärtustatud ja tunnustatud** nii materiaalselt kui mittemateriaalselt vahenditega, mis on justkui unarusse jäänud. Lahenditena nähakse ette mitmete fondide loomist edukate

stimuleerimiseks: riskifond ettevõtlikele, premeerimisfond. Ühtlasi on vaja välja töötada ka premeerimis- ja tunnustussüsteem. Konkreetselt nähakse haridusnõuniku koha loomise vajadust, kes sellega otseselt tegelema peaks (alates fondide loomise algatamisest ja süsteemide kujundamisest). Ka on vajalik volikogu ja selle komisjonide töö, kindlasti koolide hoolekogude töö. Teostatavuse seisukohalt on väga oluline, et ühes rühmas nähti nimetatud **fondide loomise võimalust koostöös mitmete kohalike omavalitsustega.**

Hariduse väärtustamise seisukohalt esitati ühes rühmas probleem niiviisi, et see langes kokku keskkooli püsijäämise ja arengu küsimusega. Hariduse väärtustamise puhul nähti ohtu sellele ühekülgsele lähenemisele – **liiges orienteerituses akadeemilisusele.** Soovitakse näha, et keskkooli osas oleks haridus integreeritud ja kõrgharidusele orienteeritud osa kõrval eksisteeriks ka rakenduslik suund. Võimalikud ja vajalikud rakenduslikud suunad tuleb välja selgitada, läbi rääkida. Konkreetsete vedavate persoonidena nimetati koolidirektorit, volikogu esimeest ja eelarvekomisjoni esimeest. Nii kooli töö/õpikeskkonna kui ka arengu ja uuenduste (näiteks rakendusliku suuna sissetoomine) seisukohalt on oluline **kooli materiaalse baasi vastavus soovitud olukorra saavutamiseks** ja eelarvelised võimalused. Mitmes rühmas toodi see probleem ka välja. Lahendusi nähakse ühelt poolt eelarve suurendamises sponsorite abil ja teiselt poolt koolide riikliku finantseerimise parandamises. Ka sponsorite abi sõltub riigi tasandist, nimelt maksuseadustest, mis sponsoreerimist toetaksid/soodustaksid. Riigi tasandile tuleb aga survet avaldada, probleemid riigi tasandile viia jne. Nähakse ette, et koolijuhid, haridusnõunik, vallavanem jt kasutaksid erinevaid kanaleid riigi tasandi mõjutamiseks, alates maakonna haridusosakonnast ja lõpetades omavalitsusliiduga. Siinkohal tasub üle korrata piirkonnast valitud riigikogulaste mõjutamise ja kasutamise vajadust. Kommentaarina: ainuüksi riigile lootma jääda oleks väärt. Varem juba korduvalt mainitud ettevõtluse soodustamine ja ettevõtluskeskkonna loomine on samaaegselt ka tee koolidele vajaliku eelarveosa saamiseks, sest see suurendab kohaliku eelarve tulumaksubaasi. Riikliku õppekava järgi toimiva koolituse kõrval on väga oluline ka **huvihariduse valdkond.** Sellele pöörati tähelepanu kolmes töögrupis. Probleemiks on **huvihariduse halvem kättesaadavus maapiirkondade lastele.** Põhjus on rahanappuses, transpordivõimaluste puudulikkuses, kaadri puudumises. Transpordi parem organiseerimine on nii huvihariduse, hariduse laiemas mõttes kui ka kogu valla arengu seisukohalt oluline ja tuleb üldise arengukava osana konkreetselt läbi kaaluda.

Huvihariduse seisukohalt ei ole ilmingimata vaja luua huvikooli, vaid võiks kasutada olemasolevaid ruume (näiteks koolid pealeõunasel ajal). Eelpool juba märgiti võimalust rakendada õpetajaid huviringide juhtidena. Ka pakuti variante aktiivsete inimeste rakendamiseks huviringide juhtidena. Vajalik on leida võimalused ja vahendid ringijuhtide väljaõppeks ja palgafondiks. Huvihariduse osas nähti ühe võimalusena ka lastevanemate raha kaasamist. Spetsiifilist ettevalmistust nõudvatel aladel (muusika, kunst) tuleks vajadusel leida selleks ettevalmistatud inimesi väljastpoolt. Tegijatena nähakse haridusnõunikku, nimeliselt tuuakse esile kehalise kasvatusõpetaja, volikogu esimees, hoolekogu aseesimees ja koolipsühholoog, spordinõunik. Kindlasti on see ka hoolekogude küsimus, kuidas koolide juures huvitegevust korraldada. Tuleb mainida, et üks rühm oli spordijuhi senise tegevuse suhtes väga kriitiline. Huviharidus ei piirdu ainult huviringidega ja ei puuduta ainult lapsi. See on ka **täiskasvanutele vajalik.** Ka selles osas oli rühmade töös variante. Näiteks teatritegevuse soodustamine või juba eelpool puudutatud elukeskkonna arendamise küsimused – kultuurne meelelahutus jne.

Täiskasvanuharidus vajab ka eraldi lähenemist. Juba mitmes lõigus on nimetatud väljaõppe vajadust (ettevõtlus, huviringide juhid). Mõttetalgutel selgus, et täiskasvanuharidus on korraldamata. Nimetati vajadust leida selleks konkreetne koordineeriv isik, näiteks haridusnõunik. Soovitati moodustada lektorium. Lektoreid tuleks ka väljastpoolt tellida, mis tuleb odavam, kui kaugel koolituses käia. Nimetati ka konkreetseid valdkondi – arvuti, keeleõpe, üldharivad kursused, majandusõpe, toimetulek iseendaga. Probleemiga peaks tegelema volikogu haridus- ja kultuurikomisjon ning direktor.

Üks kompleksset lähenemist nõudev probleemidering on **erivajadustega lapsed/inimesed – hälviklapsed, sotsiaalselt probleemsed pered jt.** Vajalik oleks psühholoogiline nõustamine, logopeediline abi, tugiklassid, pikapäevarühmad. Eelnema peaks tervikliku info kogumine

erivajadustega inimeste kohta. Täita tuleks koolipsühholoogi ja logopeedi ametikoht, vajalik oleks sotsiaaltöötaja pidev kontakt, sh klassijuhatajatega. Töötajaid võib palgata ka mitme valla peale. Probleemiringiga peavad tegelema vallavalitsus, kultuuri- ja hariduskomisjon, koolidirektor, sotsiaalnõunik, lasteaiakasvatavad, klassijuhatajad, sotsiaalkomisjon. Eestvedajaks pakutakse sotsiaalnõunikku.

Veel rida konkreetseid asju:

1. Kutsekooli tühjad majad. Vallavalitsusel tuleks ruumid konkursi korras erastada, teha remont, rakendada ühiselamut suvel hotellina.
2. Lasteaial puudub saal ürituste läbiviimiseks. Seda on võimalik saada renoveerimise ja väikese juurdeehituse abil. Sellega peaksid tegelema insener-nõunik ja eelarve-majanduskomisjon. Infopuuduse (sulu) likvideerimiseks sooviti valla juhtkonna tegevuste läbipaistvuse suurendamist, valla lehe ilmumise regulaarseks muutmist, sellele toimetaja leidmist. Teostajaiks oleksid vallavalitsus, haridus- ja kultuurikomisjon.
3. Keskkooli, ametiühingu ja valla vahel puudub leping. Vajalikud oleksid tõhusad läbirääkimised haridus- ja kultuurikomisjoni toel, äü usaldusisiku, vallavanema ja koolidirektori osalusel, et jõuda allkirjutatud kollektiivlepinguni.

Väga mitmete üksikprobleemide ja probleemiringide analüüsi juures jõudsid rühmad kas **selle valdkonna (haridus) arengukava või arengukava kui terviku koostamise vajalikkuseni**. Ühes rühmas toodi seda eraldi punktina välja ja ühtlasi nimetati optimaalset koolivõrku. Eestvedajana nimetati vallavanemat.

Arengukava vajalikkuse kohta tehti korraldajate poolt enne rühmatööde algust ka eelring, arengukava koostamise vajadust rõhutati üksmeelselt, samas toodi välja ka erinevaid aspekte. Ka osalejate arvates oleks reaalne ja vajalik hariduse valdkonnale eraldi tähelepanu pöörata – kuni iseseisva arengukava koostamiseni –, vaadates seda üldise arengukava koostamise ühe etapina. Eraldi väärib esiletõmmist see, et haridusasutuste hoolekogudele peeti vajalikuks konkreetsed tegevuskavad koostada **hoolekogude esimeeste eestvedamisel**. Neid seisukohti saame väljastpoolt tulnud ürituse korraldajatena ainult kinnitada. Osadele valdkondadele on võimalik teha küll eraldi arengukava, kuid lõpuks tuleb need siduda ikkagi tervikuks, kuna valla elu kõik valdkonnad on omavahel väga tihedalt seotud. Haridus on kohaliku omavalitsuse jaoks väga oluline ja suur valdkond. Seetõttu on õigustatud sellele valdkonnale ka eraldi lähenemine. Läbiviidud hoolekogude koolituspäeva rühmatööd on andnud loodetavasti piisavalt palju alusmaterjali, mida saab arengukava koostamise juures kasutada. Samas on usutavasti võimalik palju asju koheselt teoks teha, arengukava valmimist ootamata.

LEMBIT AUVÄÄRT

Õiguspsühholoogide ja -Sotsioloogide Tartu Ühingu esimees, psühholoogiakandidaat

PAUL KENKMANN

Tartu Ülikooli sotsioloogia osakonna vanemteadur, filosoofiadoktor

RING ÜMBER LASTEKAITSESEADUSE

Üks valdkondi, kus käimasolev õigusliku regulatsiooni uuendamine muudab üpris põhjalikult kogu senist harjunud olukorda, on lastega, esmajoonelapsealiste õigusrikkujatega seonduv Järgnevalt osutame juba vastuvõetud õigusaktidest lähtudes mõnedele selle valdkonna iseärasustele ja ka kujunema hakanud uues õiguskorralduses sünenenud ebakohtadele.

Meie lähtekoht on, et üheskoos tuleb edendada kolme arenguliini. Esiteks, märksa enam nõuab tähelepanu seadusandluse ning seaduste alusel ministeeriumides ja teistes ametkondades vastuvõetavate direktiivmaterjalide omavaheline seesmine kooskõla. Teiseks, kõrvuti formaaljuriidiliste arengutega vajab tähelepanu läbiviidavate uuenduste

sotsiaalne mõõde. Muutuvad ju mitte ainult seaduseparagrahvid, vaid ka see, kuidas teatud probleemidele, noorterühmadele, nende kohtlemisele jms-le ülepea vaadatakse. Kolmandaks, mitmed uuendused tõstatavad vajaduse välja arendada asjatundjate koolitamine või antud aladel praegu tegutsejate täiendkoolitus.

EV Lastekaitseaduse § 2 kohaselt peetakse lasteks kuni 18aastasi inimesi. See määratlus erineb paraku teises tähtsas õigusaktis – Alaealiste mõjutusvahendite seaduses – toodust. Isik on vanuse rehkendamise lihtsa loogika järgi kaheksateistaastane, kuni ta pole veel saanud 19aastaseks. Alaealiste mõjutusvahendite seadus aga annab vahemiku, mis lõpeb 18aastaseks saamisega. Siin ei oska kuhugi panna neid, kelle vanus on 18nda ja 19nda sünnipäeva vahel ning kes ea poolest kuuluksid lastekaitseaduse alla.

Lastekaitseadus jõustus 1. jaanuaril 1993. Selle põhimõtteks on seada alati ja igal pool lapsealiste huvid esikohale. Lastekaitse tagatakse riiklike, omavalitsuslike ja ühiskondlike organite kaudu.

Vaadeldavas seaduses ei ole deklaratiivselt loetletud laste õigusi ja kohustusi. Teatavasti on laste õigused esitatud ÜRO Peassamblee poolt 20. novembril 1989 vastu võetud Laste õiguste deklaratsioonis, mis Eestis hakkas kehtima 20. novembrist 1991. Meie lastekaitseaduse 5. peatükis käsitletakse lapse kohtlemist ja karistamist. Järeldus: seaduste vastu eksinud või õigusrikkumise toime pannud laps vastutab oma tegude eest ise, kui kehtiv seadusandlus ei näe ette teisiti.

Oleme harjunud olukorraga, kus ühelt poolt on paljukoõneldud laste õiguste arvesse võtmist, teiselt poolt aga tunda saanud, et õigusrikkujast laste karistamine ja ümberkasvatamine pole olnud reeglina tulemuslik. Nüüd on hakanud kehtima õigasaktid, mis sätestavad paljuski teise lapsealiste õigusrikkujate kohtlemise korra. Viimane ei ole tervikuna veel rakenduma ega efekti andma hakanud. Põhjuseks on meie arvates paljus see, et puudu on suur osa vastavate seaduste rakendumist tagavaist institutsioonidest, alates spetsiaalselt noortega tegelevaist kohtutest. Puudu on nende asjatundjate koolitus, kes tagaksid lastest õigusrikkujate seadusekohase kohtlemise. Ka mõtteviisi muutus on alles käimas.

Kogu kõnealuse valdkonna muutumise keskseid juhtmõtteid on alternatiivide rakendamine vabaduse võtmisele kui õigusrikkujast laste kohtlemise viisile. Et see juhtmõte teostuks, on vaja, et teistsugused lapsealiste õigusrikkujate kohtlemise viisid reaalselt toimiksid. Samavõrra oluline on, et nende alaealistega tegelejad oleksid valmis paratamatuks lisatööks.

Asi algab võimalikust vabaduse võtmisest **õigust rikkunud lapse kohtueelsel kohtlemisel**. Selles osas on tulnud kuulda etteheiteid Eesti õiguspraktikale: õigust rikkuva teo uurimise käigus võetavat meil lapselt vabadus liig tihti ning selline kohtuotsuseta vabaduse võtmine vältab liig kaua.

Tähendab ju ka kohtueelsel uurimisel toimuv sageli just lapselt vabaduse võtmist. Kas seda käsitletakse aga viimase ja seejuures hädavahendina, vältimaks õigust rikkunud lapsealiste kontakte võimalike pahateokaaslastega ja võimalikku karistuse eest põgenemist, või siis algab juba asja uurimise astmel õigusrikkujast lapse karistamine?

Enne kui eraldada laps kodust ja vanematest, piirata tema vabadust või arutada tema tegu kohtus, tuleb kehtiva seaduse kohaselt küsida pedagoogi, psühholoogi ja arsti arvamust lapse seisundi kohta ning soovitusi parema lahenduse leidmiseks ja otstarbekamate mõjutusvahendite kohaldamiseks. Spetsialistide arvamus on seaduse järgi vajalik igas lastega seotud kohtuasjas ning sotsiaaltalitus peab jälgima selle nõude täitmist.

Toodu vajab kommentaare. Kõigepealt kes on seaduse järgi *spetsialist* ja missugused on tema funktsioonid? Spetsialistiks on ühelt poolt pedagoog või psühholoog, teiselt poolt arst. Iga kohtu all oleva lapse kohta peab olema vähemalt kaks arvamust. Paraku sisaldub

seaduse tekstis “ajalooline ebavõrdsus”. Stalinlikul perioodil suruti psühholoogid põranda alla ja lastega seotud küsimusi lahendasid pedagoogid. Psühholoogiateadmiste kasutamises kõnealusel valdkonnas pole ajaratas paraku meilgi veel edasi pööranud. Pisendamata pedagoogide rolli ja pädevust, leiame, et seoses lastega oleks kindlasti vaja psühholoogi arvamust. See eeldab psühholoogide võrgu loomist õigusemõistmise ja sotsiaalhoolduse sfääris. Arvestades diplomeeritud psühholoogide arvu Eestis, peaks selleks kaadrit jaguma. Vajalik on antud valdkonna kohane täiendkoolitus.

Räägime lastest, kes on seoses kuriteoga kohtus. Järelikult on tegemist kriminaalmenetlusega. Spetsialisti kui kriminaalmenetluse osalise mõiste on ära toodud kriminaalmenetluskoodeksis § 111. Vastavalt sellele sättele on uurijal õigus kutsuda uurimistoimingust osa võtma spetsialist. Uurija nõudmine spetsialisti väljakutsumise kohta on kohustuslik asutuse, ettevõtte või organisatsiooni juhile, kus selline spetsialist töötab. Spetsialist on kohustatud ilmuma kutse peale, võtma osa uurimistoimingust, kasutades oma eriteadmisi ja oskusi. Ta peab aitama uurijal avaramalt mõista ja fikseerida tõendeid, juhtima uurija tähelepanu asjaoludele, mis on seotud tõendite avastamise ja fikseerimisega ning esemete äravõtmisega ja andma selgitusi tema poolt sooritatud toimingute kohta. Nii erinebki lastekaitse seaduses kasutatud spetsialisti mõiste kardinaalselt kriminaalkoodeksis esitatust.

Olgu öeldud, et vastavalt kriminaalmenetluse koodeksi § 126 võtab noorema kui viieteistaastase alaealise süüdistatavana ülekuulamisest tingimata osa pedagoog või psühholoog. Viimasel on ülekuulamises osaledes õigus esitada süüdistatavale uurija kaudu küsimusi, tutvuda ülekuulamisprotokolliga ja esitada selle kohta oma märkusi. Pedagoog või psühholoog kirjutab ka ülekuulamisprotokollile alla.

Seegi vaatlus näitab, et lastekaitse seadus paneb pedagoogile ja psühholoogile ühed funktsioonid, kriminaalmenetluskoodeks aga hoopis teised. Praktikast täidetakse nii ühtesid kui teisi arvatavasti kuidas juhtub. Uurijatelt on tulnud kuulda arvamusi toodud nõudetest kui segavast bürokraatiast.

Lisaks spetsialistile on kriminaalmenetluse võimalikuks osaliseks *ekspert*. Tunnistanud vajalikuks ekspertiisi tegemise, koostab uurija ekspertiisimääruse, milles näitab ära ekspertiisi määramise alused, nimetab eksperdi või ekspertiisiasutuse, eksperdile esitatavad materjalid ja küsimused, mille kohta tuleb eksperdil oma arvamus avaldada.

Ka Lastekaitse seaduse § 35 peab silmas psühholoogi osalemist eksperdina. Psühholoog-ekspertiisi arvamus on vajalik, saamaks lapse psühhogrammi ning soovitusi mõjutusvahendite kohaldamiseks. Sellise psühholoogiaekspertiisi teostamine on kohustuslik iga seadusi rikkunud või kohtualuse lapsealise suhtes. Sotsiaaltalitus peab jälgima, et ekspertiis ka läbi viidaks.

Tegelikult ei ole sotsiaaltalitus seda funktsiooni täita saanud ja siinkirjutajail ei ole teada, kuipalju on niisugust ekspertiisi ülepea tehtud. Psühholoogi abiga on küll tuvastatud, kas ühe või teise lapsealise sotsiaalse küpsuse astmes väljenduv vanus vastab kronoloogilisele või mitte, kuid see on põhimõtteliselt täiesti teine ekspertiisi liik, kui Lastekaitse seaduses sätestatu.

Alaealiste mõjutusvahendite seadus sätestab alaealistele kohaldatavad mõjutusvahendid ning alaealiste komisjonide pädevuse. Seadust kohaldatakse alaealistele, kes on toime pannud:

- kriminaalkoodeksis ette nähtud teo, kuid ei olnud selle toimepanemise ajal kriminaalvastutuse eas;
- haldusõigusrikkumiste seadustikus ette nähtud teo, kuid samuti polnud siis veel haldusvastutuse eas;

- kriminaalkoodeksis ette nähtud teo, kuid kohus on kriminaalasja menetluse lõpetanud ja andnud materjalid üle alaealiste komisjonile;
- haldusõigusrikkumise, kuid asja arutav ametiisik, halduskohtunik või kohus on haldusõigusrikkumise asja menetluse lõpetanud ja andnud materjalid üle alaealiste komisjonile.

Antud seadust kasutatakse ka nende alaealiste suhtes, kes ei täida haridusseadusest tulenevat koolikohustust, ehk siis tarvitavad alkohoolseid jooke, narkootilisi või psühhotroopseid aineid.

Tuleb tunnistada, et lastekaitseaduse tekstis eksitakse süütuse presumptsiooni vastu. Korduvalt räägitakse seal kuritegudest. Ometi saab ainuüksi kohus otsustada, kas tegemist on kuriteoga või ei. Niisiis – ükskõik milline instants ükskõik missugust lapse poolt toime pandud kuriteo tunnustega tegu menetleb, on ikka tegemist ei millegi enama kui teoga, millel on kuriteole sarnased tunnused, ja seda seni, kuni kohus pole vastavat tegu kuriteoks tunnistanud.

Alaealiste mõjutusvahendite seadus määrab kindlaks, mida “halbade” lastega võib ette võtta. Ettenähtud mõjutusvahendid on:

- hoiatus;
- koolikorralduslikud mõjutusvahendid;
- vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde;
- lepitamine;
- kohustus elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus;
- üldkasulik töö;
- käendus;
- osalemine noorte- või sotsiaalprogrammides või ravikuuris;
- eriõppekasvatuasutusse suunamine.

Koolikorralduslikeks mõjutusvahenditeks on omakorda:

- 1) õppeprogrammid kasvatus- eritingimusi vajavatele alaealistele, mis on välja töötatud kooskõlas põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega;
- 2) suunamine pikapäevarühma või treeningkursustele.

Alaealine rakendatakse **üldkasulikule tööle** kogusummas 10–50 tunniks üksnes tema enese nõusolekul ning tööst ja õppimisest vabal ajal. Alla 13aastastele alaealistele võib määrata üldkasulikku tööd kuni 10 tundi. Juhendi üldkasuliku töö täitmise korra kohta on kinnitanud sotsiaalminister 31. juulil 1998. Selle järgi on üldkasulik töö kasvatusiseloomuga mõjutusvahend, mida võib kohaldada alaealisele tööst ja õppimisest vabal ajal. Töö määratakse alaealiste komisjoni otsuse alusel ja üksnes alaealise enese nõusolekul. 7- kuni 10aastased alaealised võivad töötada kuni 1 tunni päevas, 17–18aastased 6 tundi päevas. Üldkasuliku töö täitmise kohta koostatakse vastav leping.

Olgu märgitud, et vastavalt Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 29 on igal Eesti kodanikul õigus vabalt valida elukutset ja töökohta. Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, töö nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja kehtestatud korras peab tegema süüdimõistetud. Siin kõne all olevad alaealised ei ole süüdimõistetud, vaid lapsealised, kelle suhtes kasutatakse mõjutusvahendeid. Siit tuleneb, et alaealisele võidakse anda tööd – olgu siis mõjutusvahendina või ilma – vaid siis, kui alaealine ise on sellega nõus. Mitte keegi ei saa alaealist tööle panna tema tahte vastaselt, kui ta ei ole kohtu poolt süüdi tunnistatud.

Vastavalt kriminaalmenetluse koodeksi § 70 kasutatakse isiklikku **käendust**, tagamaks kahtlustatava, süüdistatava või kohtualuse ilmumine juurdleja, uurija või kohtu kutsel. Käendajaks võivad olla usaldusväärsed isikud. Käendajate arvu määrab juurdleja, uurija või kohus, kuid neid peab olema vähemalt kaks. Allkirja võtmisel isikliku käenduse kohta teatatakse käendajatele kuritegu, milles käendatavat kahtlustatakse või süüdistatakse ja hoiatatakse käendajaid neil lasuva vastutuse suhtes, kui kahtlustatav, süüdistatav või kohtualune juurdleja, uurija või kohtu kutsel ilmumisest kõrvale hoidub.

Kirjeldatu oli üldine käendamise kord. Alaealiste käendamine erineb oluliselt eeltoodust: see on mõjutusvahend, mille kohaldamisega kontrollitakse alaealise käitumist, abistatakse teda, et hoida ära uute õigusrikkumiste toimepanemist. Käenduse korra kinnitas sotsiaalminister 31. juulil 1998. Käendajaks võib olla käendatava perekonnaliige, sugulane või muu isik, kellel on alaealise suhtes kasvatuslik mõju ja kes on eelnevalt tutvunud alaealiste komisjonis olevate materjalidega alaealise kohta. Isik, kes nõustub olema käendaja, esitab alaealiste komisjoni esimehele vastava avalduse ja soovituskirja alaealise õppeasutusest või kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või haridustöötajalt. Käendus vormistatakse lepinguga, mis võib kesta kuni kuus kuud. Kui alaealine rikub talle pandud kohustusi, määratakse talle uus mõjutusvahend. Kui aga oma kohustusi ei täida käendaja, siis tema suhtes mingit karistust ette nähtud ei ole.

Vastavalt Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 34 on igäühel, kes viibib seaduslikult Eestis, õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Seda vabadust piirab paraku alaealiste mõjutusvahendite seadus ja viimase alusel 31. juulil 1998 kinnitatud sotsiaalministri määrus "Alaealise kohustuse elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus rakendamise kord"

Alaealise **kohustus elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus** on mõjutusvahend, mida võib kohaldada, kui eelnevalt on kindlaks tehtud, et nimetatud isikute juures on alaealise jaoks tagatud vajalikud kasvamis- ja arengutingimused. Kui alaealine seda kohustust ei täida, määrab alaealiste komisjon talle uue mõjutusvahendi.

Lepitamise korra on kinnitanud sotsiaalminister 31. juunil 1998. Lepitamine on mõjutusvahend, mille käigus otsitakse erapooletu nõustaja abil kokkulepet ning õigusrikkumise tagajärjel tekkinud kahjude korvamise võimalusi alaealise õiguserikkuja enese aktiivsuse abil. Lepitaja on alaealiste komisjoni poolt määratud vastava ettevalmistuse saanud erapooletu isik. Meile teadaolevalt ei ole siiani selliseid isikuid ette valmistatud.

Leping ise tuleb vormistada sellekohase lepinguga. Lepitamise protsess loetakse lõppenuks, kui saavutatakse mõlemaid osapooli rahuldav kokkulepe õigusrikkumisel tekitatud kahjude korvamiseks.

Käesoleva kirjutise teisel autoril on olnud kokkupuuteid mõne Lääne- Euroopa maa asjatundjatega, kelle kirjelduste kohaselt püütakse kohtueelsele kokkuleppele võimalikult tihti jõuda juba seepärast, et see vähendab noortega tegelevate kohtute koormust, võimaldades süveneda asjadesse, kus muud võimalused on tõesti välistatud. Üleüldse püütakse võimalikult vältida alles väljakujunemata noorte kohtuteed. Sest kui asi juba kohtumenetluseni on jõudnud, saab lahenduski olla üksnes kohtuotsus kogu oma pöördumatusena. Veel leitakse, et enne kohtumenetluse alustamist saavutatav lepitamine on suhteliselt suurema kasvatusliku toimega, viies noore õigushälviku vahetult kokku kannatanu probleemidega ning seades ta olukorda, kus peab rakenduma tema enda aktiivsus, hüvitamiseks tehtud pahategu. Veel peetakse tähtsaks, et lepitamise kui vabaduskaotusliku karistuse ühe alternatiivi puhul saab "patustanu" paranemisse kaasa tõmmata tema perekonna, mis on reeglina hälbest paranemise oluline ressurss.

Eraldi mõjutusvahendina mainitakse seaduses **sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemist**. Vastava korra on kinnitanud sotsiaalminister 31. juulil 1998. Osalemine sotsiaalprogrammis on mõjutusvahend, mille kaudu toimub alaealise psühhosotsiaalne abistamine ja tema käitumise korrigeerimine. Osalemine ravikuuris on mõjutusvahend, mille käigus aidatakse kaasa alaealise alkohoolse joogi, narkootilise või psühhotropse aine sõltuvusest vabastamisele ja tervise taastamisele ning mis viiakse läbi tervishoiuasutustes või ambulatoorselt. Sotsiaalprogrammi või ravikuuri teeb teoks vastava ettevalmistusega spetsialist, kellel on ka õigus tutvuda alaealiste komisjoni materjalidega.

Eraldi mõjutusvahendina märgitakse seaduses **osalemist noorteprogrammides**. Nende teostamise korra on kinnitanud haridusminister 28. augustil 1998. Nii sotsiaalprogrammide kui ka noorteprogrammide korraldamine ja nende sisu kohta pole asjaga vahetult mitte seotud üldsusel seni veel midagi teada.

28. augustil 1998 kinnitas haridusminister **alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestlusele suunamise** korra. Alaealise võib vestlusele suunata narkoloogi, psühholoogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde. Alaealiste komisjoni poolt määratud spetsialisti juurde vestlusele suunamisel väljastab alaealiste komisjoni sekretär alaealise seaduslikule esindajale suunamiskirja, milles on märgitud alaealise vestlusele suunamise põhjused ning küsimused, millele alaealiste komisjon soovib asjatundjalt vastust saada.

Eelpool juba rõhutasime, et spetsialist ja ekspert on kriminaalmenetluses erinevat funktsiooni kandvad asjatundjad. Ka siin tahetakse sisuliselt rakendada eksperti, kuid kasutatakse terminit spetsialist. Käesoleva kirjutise esimese autori pikaajaline kogemus psühholoogiaekspertina lubab väita, et psühholoog, samuti ka narkoloog ja psühhiaater ei saa ainult vestluse alusel anda pädevat arvamust. Arvamuse jaoks on vaja läbi viia ekspertiis, mis eeldab põhjalikumat uuringut, kui ühekordne vestlus.

Siin tekib veel teinegi probleem. Spetsialistile suunatud küsimused antakse alaealise seadusliku esindaja kätte. Pole ette nähtud võimalust, et alaealine iseseisvalt läheb spetsialisti juurde vestlusele. Ometi võib juhtuda, et alaealise seaduslik esindaja on näiteks krooniline alkohoolik ja alaealise põhiprobleem ongi temast vabanemine. Alaealine aga ei saa sellest sotsiaaltöötajaga rahulikult vestelda, kui sama krooniline alkohoolik istub kõrval ja peab koguni sõrmega järke, milliseid küsimusi on spetsialist juba käsitlenud ja millistele on veel vastamata.

Veel tundub, et eksperti arvamust ei tuleks alaealise enda eest varjata. Vestluse mõte peaks olemagi suuresti selles, et asja läbikaalumise tulemused saaksid teatavaks ka alaealisele kui vestluse teisele partnerile, muutmaks lõppastmes viimase tõekspidamisi ja hoiakuid.

Lastekaitseseadus ei räägi midagi erikoolidest, nagu Kaagvere, Puiatu, Tapa. Enne alaealise mõjutusvahendite seaduse jõustumist eksisteerisid need koolid juriidiliselt võttes ilma vajaliku normatiivse aluseta.

Haridusminister on 28. augustil 1998 kinnitanud **alaealise eri-õppekasvatusasutusse suunamise** korra. Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seaduse § 6 on eri-õppekasvatusasutus põhikooli ja gümnaasiumiseaduse § 21 lõike 2 alusel moodustatud erikool, kus täidavad koolikohustust kasvatuse eritingimusi vajavad alaealised. Alaealiste komisjonil on õigus taotleda kohtult alaealise sellisesse asutusse suunamist, kui alaealine on toime pannud eelpool mainitud teo ning teised mõjutusvahendid ei ole andnud tulemust ja kui erikasvatusasutusse suunamine toimub alaealise kasvatusliku järelvalve huvides.

Alaealiste komisjon võib taotleda kohtult luba 12 aasta vanuse või vanema alaealise eri-õppekasvatusasutusse paigutamiseks. Erandkorras võib eri-õppekasvatusasutusse paigutamiseks luba taotleda ka juhul, kui alaealine on vähemalt 10 aasta vanune. Alaealise

suunamiseks eri- õppekasvatusasutustesse esitab alaealiste komisjon konkreetse taotluse esmalt haridusministeeriumile, kes broneerib vastavas õppeasutuses alaealisele koha. Kui kohus annab loa alaealise eri-õppekasvatusasutusse suunamiseks, saadab alaealiste komisjon haridusministeeriumile kohtumääruse koopia. Järelvalvet alaealise üle eri-õppekasvatusasutuses teostab alaealiste komisjoni sekretär koos eri-õppekasvatusasutuse direktoriga.

Kahjuks on ka siin jäetud lahtisi otsi. Seni puuduvad vajalikul tasemel kinnitatud eri-õppekasvatusasutuste põhikirjad, mis oleksid kooskõlas teiste asjassepuutuvate õigusaktidega. Olemasolevates põhikirjades nähti näiteks kasvandike kasvatamise eesmärgil karistusena ette ka kartser ja seda kuni kolm päeva. Kartserisse määramise näol on puhtal kujul tegemist vabaduse võtmisega, mis aga pole toimunud sellist isiku piiramist lubavate seadusesätete kohaselt. Veel enam, erikoolide kasvandikelt oli üldse võetud vabadus mitte kohtu otsusega, kellele on antud vabaduse piiramise õigus, vaid mitmesuguste muude organite otsuste alusel.

Nüüd saadetakse erikoolidesse kohtumäärusega ja formaaljuriidiliselt peaks nagu asi korras olema, kuid... eri-õppekasvatusasutustes viibimine ise, veel enam aga kartseris viibimine on siiski vabaduse võtmine. Selle üle teostab järelvalvet alaealiste komisjoni sekretär koos eri-õppekasvatusasutuse direktoriga. Seega kehtestab direktor ise kooli sisekorra eeskirjad, ise jälgib nende täitmist, ise määrab karistuse ja ise viib ka karistuse täide. Teistes kinnipidamiskohtades teostab järelvalvet prokurör, kuid eri-õppekasvatusasutusse prokuröri laskmist seadus ette ei näe.

Ülaltoodu kirjapaneku mõte ei ole kutsuda piirama võimalusi hoida kontrolli all lapsi ja noorukeid, kes pole suutnud omandada ühiskonnas üldkehtivaid käitumisreegleid, või teha elu veel raskemaks neil pedagoogidel ja teistel sel alal töötajatel, kelle igapäevane tegevus on tänamatu, aga samas ülimalt vajalik. Jutt on sellest, et seadused ning nende alusel kehtestatud aktid peavad olema tingimata kooskõlas nii omavahel kui ka Põhiseadusega, seda eriti nii delikaatses valdkonnas, kui laste kohtlemine. Teiselt poolt on vaja anda eri-õppekasvatusasutuste töötajaile kindlus, et kui nad kehtestatud eeskirjade kohaselt toimivad, ei saa keegi nende tegusid juriidilistest formaalsustest kinni hakates kahtluse alla seada.

Alaealiste mõjutusvahendite seaduse väljatöötamine ja vastuvõtmine toimus kontseptsioonide võitluses. Reas maades tegutsevad alaealiste kohtud. Meil jäid nad loomata. Kogu järelejäänud seadus aga eeldab alaealiste kohtuid koos vastavate psühholoogide ja teiste asjatundjate võrguga. Tundub, et hälvikuist alaealised peavad teatud mõttes kinni maksma seadusandja ebajärjekindlust.

Toodust ei saa ometi teha järeldust, et alaealisi ehk lastealisi ei saa üldse enam vastutusele võtta: ei haldus-, tsiviil- ega kriminaalkorras. Vaatleme veidi põhjalikumalt **kriminaalvastutust**. Meie kriminaalkoodeksi kohaselt algab enamuse kuritegude puhul kriminaalvastutus, kui isik on saanud kuriteo sooritamise hetkeks 15aastaseks. Samas on ära toodud kuritegude loetelu, kus vastutus algab juba 13aastaseks saamisel. Alaealised kannavad vabaduskaotuslikku karistust kas Viljandi alaealiste vanglas (noormehed) või siis Harkus (neiud).

Kui alaealine jõuab kohtu ette, peab kohus esmalt otsustama, kas ta on süüdi või ei. Kui kohus leiab, et lapsealine on süüdi, peab ta järgmiseks otsustama, kas lõpetada kriminaalmenetlus ja anda asjad üle alaealiste komisjonile, et need kasutaksid nende pädevuses olevaid mõjutusvahendeid, või siis karistab kohus lapsealist ise.

Kriminaalkaristuse liigid on ära toodud kriminaalkoodeksi § 21. Raskeimaks karistuseks on teatavasti vabaduskaotus, mida võidakse mõista ka lapsealisele. Vastavalt kriminaalkoodeksi § 47 võib vabaduskaotuslikku karistust tingimuslikult mitte kohaldada.

Kui kohus, arvestades tehioalusid ja süüdlase isikut, leiab, et mõistetud vabaduskaotuse ärakandmine süüdimõistetule poolt ei ole otstarbekas, võib ta määrata, et vabaduskaotust süüdimõistetule suhtes tingimuslikult ei kohaldata. Sel juhul määrab kohus, et karistust ei pöörata täitmisele, kui süüdimõistetule ei pane kohtu poolt määratud katseaja kestel toime uut kuritegu või haldusõigusrikkumist ning täidab temale kohtu poolt pandud kohustused. Katseaeg määratakse ühest kuni kolme aastani. Kohus määrab süüdimõistetule **katseajaks** kriminaalhooldaja järelevalve alla.

Vastavalt kriminaalkoodeksi § 56-1 määrab kohus süüdimõistetule, kes vabastati karistusest tingimisi enne tähtaega, katseaja, mille pikkus on karistuse ärakandmata osa, kuid mitte rohkem kui kolm aastat. Kohus määrab tingimisi enne tähtaega vabastatu katseajaks samuti kriminaalhooldaja järelevalve alla. Vastavalt kriminaalmenetluse koodeksi § 192 lg 7 on kriminaalhooldusametniku määramine alaealiste kriminaalasjades kohustuslik.

Sel moel on lapseaealiste järelevalveks justkui tekkinud kaks paralleelset süsteemi, mis sisuliselt täidavad samu funktsioone. 28. detsembril 1998 kinnitas justiitsminister maa- ja linnakohtute juures asuvate kriminaalhooldusosakondade ning -talituste asukohad ja tööpiirkonnad. Paraku on tegemist mehaanilise territoriaalse jaotusega. Kui näiteks kinnipidamiskohtades ei panda lapsealisi vange täiskasvanute hulka, siis kriminaalhoolduse puhul leitakse, et hooldusametnik saab ühtviisi hästi hakkama nii kroonilise alkohoolikuga, kes murdis viina hankimiseks sisse naabri sahvrisse, kui ka teismelise neiuga, kes varastas kauplusest pätsi leiba, sest kodus ei olnud midagi süüa. Ka kriminaalhoolduse puhul tuleks vähemalt lasteaealistele leida vastavate kogemustega ja sellekohast täiendkoolitust saanud inimesed.

10. juulil 1998 kinnitas justiitsminister kriminaalhooldusregistri juhendi. Küllaltki mahukas osa sellest käsitleb kohtueelsete ettekannete kartoteeki. Lisaks sotsiaaldemograafilistele andmetele tuuakse seal ära allikate ja teabe saamiseks kasutatud meetodite loetelu, samuti nõutakse andmeid isikuomaduste kohta, käitumise ja väärtushinnangute kirjeldust.

Seega on vaja esitada registrile andmeid, mis on kogutavad üksnes spetsiaalsete psühholoogiliste meetoditega ja mida võib rakendada vaid koolitatud psühholoog. Kriminaalhooldusseaduse § 9 alusel määrab justiitsministeerium kriminaalhooldusametnike ja vajadusel ka kriminaalhooldusabiliste nõustamiseks kriminaalhooldusosakonna juurde psühholoogi. Vist ei ole veel üheski kriminaalhooldusosakonnas ega ka Justiitsministeeriumis tervikuna psühholoogiateenistust. Arvestades seda, et ametisse kutsutavatel kriminaalhooldusametnikel ei ole kõrghariduse olemasolu ette nähtud, äratavad niimoodi sätestatud moel kogutavad psühholoogilised andmed tõsiseid kahtlusi.

Kokkuvõttes peame konstateerima, et õiguse vastu eksinud lapseaealistega tegelevad mitmed instantsid, kuid need on killustatud ja ei moodusta tervikut. Puudub ühtne infopank; kogutud info on juhuslik ning mõneski osas ebakindla väärtusega. Erinevates normatiivaktides kasutatavad terminid on vahel erineva tähendusega, muutes seadusandja tahte häguseks.

Refereeritud seadustes on otseselt ette nähtud, et nende elluviimises peavad tegusalt osalema omavalitsused. Teadupärast on seni vähesed omavalitsused eraldanud vahendeid kriminaalhoolduseks ja mitmesugusteks noorteprogrammideks. Nende maade praktikas, kus antud valdkond on enam välja arendatud, kaetakse lõviosa vastavaist kulutustest omavalitsuste, mitte aga riigi poolt. Muidugi ei ole see meil saavutatav üldisemate muutusteta riigi ja omavalitsuste vahelkorras, omavalitsuste tulubaasi avardamise jms-ta. Sellega seondub omavalitsuste tihe liit mittetulundusühingutega, mis meil on veel algusjärgus.

FORSELIANA

MATS TRAAAT

OTEPÄÄ KIRIKUMÄEL

Mis lapsena paistis suur,
on jäänudki suureks
ja saanud aegade voos
veel suurema juureks.

Ei hea tahe ega usk
saa õnnetust hoida,
kas jõuab päästa ka tund,
mis niipea ei koida.

Et päevad tahma ei vaoks,
umbvalgesse valgus
ei hajuks ajus, kus veast
leeb vildakas algus!

Mis lapsena paistis suur,
on jäänudki suureks
ja saanud aegade voos
veel suurema juureks

kui kõrge kirikutorn,
mis alla kaeb maale,
täis ilu ja saladust
ning tõe ideaale.

Avaldame autori loal luulekogust "Vastusetä: luulet 1989", 1991.

ADRIAN VIRGINIUS AD 1706

Und ei tule hilja on mu meelil rahuneda vesi lobiseb räästa all tunniss
uksepilust valgus õled vihmahiuksed *Nink minna näije Mötsolist Merrest
üllestullevat sel olli seitse Päid* põrand kasvab põrandast kihikaupa õitseb
ajast-aegade pärast õis rebukollane münt leegitseb vahisoldati pilk Issand ole
mulle armuline salakuulamise süvvialusele —

Märg hahk oled koidutund sinu nahk verkjais vermeis tundetu Emajões
liigahtab vähk perve all pimedas urus kisub tagasi rukis küpseb Otepääl
kirjutuskambris Wastne Testament suveööl sinu maised rõõmud kisuvad
tagasi kadedad kurjad saadavad sind hukatuse sisse öördaja sulab rahva hulka
tema nimi ei säili äraandja oled sina sina õpetaja mõlemas eestis pühendedüs
saagu sinu nimi värava taga —

Värava taga metsaline neelab ta kaelasooned on vintsked suu laeni täis keeli
teguõnu tegijanimesid luhalt heinalõhna lõhutud müür purukspommitatud
linn vaen ei õpi päeva pimepärmud pimeduse jüngrid
süütu veri teie peale —
langeb kõrrelt —

o Haupt voll Blut und Wunden
o pää täüs verd nink jooni

1983

Avaldame autori loal luulekogust “Sõnarine. Eesti luule antoloogia” 4. köide, koostanud Karl Muru.

1686. aastal ilmus esimene läbinisti eestikeelne teos Wastne Testament, mille tõlkimise ja toimetamise eesotsas seisis isa ja poeg Andreas ja Adrian Verginius. Adrian sündis Kambjas ja töötas pastorina Puhjas ja Otepääl. Ta suri Põhjasõja märtrina timuka käe läbi 27. juulil 1706.

Kambja kooli 4. klassi õpilane Kristiina Tiideberg esitas selle luuletuse Adrian Verginiuse mälestuskivi avamisel Kambja kiriku juures 23. juulil 1996.

MÕNDA MUUD

GRETA WIESELGREN. NEKROLOOG

Kui 1930. a asutati Tartu Ülikoolis rootsi keele ja kirjanduse professor, hakkas siin tööle Per Wäinö Wieselgren. Professor uuris ka rootsi vanemat kirjandust ja eestirootslaste kohanimed. Tema abikaasa Greta Wieselgren huvitus eesti vanemast kooliajaloo. Lähteainet sai ta Willem Reimani tuntud tööst "Bengt Gottfried Forselius" (1895) ja G. O. F. Westlingi "Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1656–1710" (1901). Neid pidas ta põhjalikeks, kuid allikate poolest vaeseiks töödeks. Seepärast vaatas ta paljude aastate jooksul läbi Eesti Riigi Keskarhiivi ja Eestimaa Konsistoriumi Arhiivi kooliasjandust käsitlevad säilikud. 1939. aastaks valmis käsikiri, mis pidi ilmuma Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis. Siis tulid sõjasündmused peale, Greta Wieselgren siirdus 1940. a augustis Lundi ja võttis töö korrektuurid kaasa. Ilmuda sai see alles Saksa okupatsiooni ajal. Dr G. Wieselgren avaldas oma uurimuse "B. G. Forselius und die Grundlegung der estnischen Volksschule. Urkunden und Kommentar" (B. G. Forselius ja eesti rahvakooli algus) Lundi ühiskondlike organisatsioonide aastaraamatus 1943. a. Just seda väljaannet on viimaste aastakümnete jooksul enim tsiteeritud. Eelkõige tänu 43 ajalooüriku või katkendite publitseerimisele, mis tegid arhiiviandmed avalikkusele loetavaks.

Meie ajaloolastel oli kuni perestroikani Rootsi aja temade käsitlemisega raskusi. Seetõttu jäi varju ka eesti rahvale hindamatu väärtusega Rootsi riigi edumeelne hariduspoliitika. Eestlaste kui kultuurrahva lätted on 17. sajandis, kui rahvahariduse eest seisid evangeelne luteri kirik ja Rootsi kuningavõim. Tolle aja valgustuspedagoogikast lähtunud haritlased, kellest tuntuim on B. G. Forselius, töid murrangu eestlaste haridusellu, sest nad löid rahvakoolide võrgu ja innustasid eestikeelse kirjasõna levikut.

Totalitaarse riigi ülekohus kotis ei seisa, võimumeestel ei õnnestunud 1986. ja järgnevatel aastatel takistada tähistamast koolide aastapäevi, mille algusaasta oli seotud B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari kasvandike tegevusega. Eesti kooliajaloo adekvaatse valgustamise eest seisab nüüd ka auväärse ajalooa koolide ühendus – B. G. Forseliuse Selts. Austatakse haridus- ja kooliajaloolasi, kelle uurimused on toonud tõese ajaloo rahva ette. B. G. Forseliuse Selts andis dr G. Wieselgrenile 1990. a jaanuaris Suure Ignatsi Jaagu medali. Tseremoonia korraldas Balti Uurimiskeskuse direktor prof Aleksander Loit Stockholmi Ülikooli ruumes. Vanaproua oli siis täie tervise juures, rääkis huvitavalt oma elukäigust ja teadustegevusest ja kinkis seltsile oma tööde separate. Ta sai eesti keelest aru, kunstnikust tütar Gertrud räägib vabalt eesti keelt. 18. veebruaril 1991 sai meie kooliajaloo *grand old lady* üheksakümneaastaseks. Selts andis talle sel päeval üle auaadressi. Tütar oli nõus Tallinnas oma taieste näitust korraldama, aga üheksakümneandate aastate alguses oli Eestis raske näitusepartnerit leida.

Prof Aleksander Loidi andmeil kirjutas G. Wieselgren 1982. a Tartu Ülikooli 350. aastapäeva puhul pikema artikli "Johann Fischer und die Kulturpolitik in Livland unter Karl XI. Einige Aspekte" mis jäi tõenäoliselt tema viimaseks kooliajaloo-alaseks tööks. Artikkel ilmus Stockholmi Ülikooli Toimetiste 11. kogumikus "Die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16.–18. Jahrhundert" 1993. aastal.

Rootsi ajalehtedes ilmunud nekroloogi järgi on G. Wieselgren uurinud ka naisliikumise ajalugu.

Dr Greta Wieselgren lahkus meie keskelt möödunud aasta juunis. Hariduskonverentsi "Eesti kool – juured ja tänapäev" kooliajaloo-sektsiooni kuulajad mälestasid teda leinaseisakuga. Suvel viime tema hauale lilli.

Madis Linnamägi

B. G. FORSELIUSE SELTSIS

VALIK KIRJU:

B. G. Forseliuse Selts

Mait Klaassen,
minister
EV Haridusministeerium
Tõnismägi 11, Tallinn

97 06 25

Austatud hr minister M. Klaassen

Teeme Haridusministeeriumile ettepaneku lülitada esimese Eesti koolivõrgu loomise 310. aastapäeva tähistamise üritustesse.

Isamaaliselt meelestatud Eesti ajaloolased võtsid 1984. aastal korraldatud IV kooliajaloo konverentsil kokku uurimistulemused nn B. G. Forseliuse koolmeistrite seminari (1684–1688) töö kohta. Kooliõpetajate ettevalmistamise algust peetakse iga rahva haridus- ja kultuuriloos murrangulise tähtsusega sündmuseks. Köster-koolmeistrite asumisega “maakeelset” rahvast õpetama tekkis aastail 1686–1688 ainulaadne koolivõrk.

Nõukogude okupatsiooni ajal Haridusministeerium hariduse ajaloo tähtsündmuste äramärkimist ideoloogilistel kaalutlustel ei soosinud, seepärast võtsid 1686. aastal kutseliste koolmeistritega alustanud või nende tegevuse järjepidevust hoidvad koolid (11 kooli) Kambja kooli algatusel ise ette eesti hariduselu 300. aastapäeva tähistamise. Kolmesaja-aastaste koolide liikumisest aastail 1986–1989 sai laulva revolutsiooni lahutamatu osa, B. G. Forseliuse Seltsi asutamisega 22. veebruaril 1989. aastal pandi alus uuele etapile hariduse ajaloo uurimisel ja populariseerimisel.

B. G. Forseliuse Selts on juba tähistanud Harju-Madisel B. G. Forseliuse sünnikohas, Tartus Forseliuse pargis kunagise seminari asukohas ja Kambjas Eesti Rahvakooli Memoriaali juures hariduselu alguse 310. aastapäeva. Tunnetame, et seltsi võimalustest jääb väheseks tähtpäeva edasiseks vääriliseks tähistamiseks (konverents, trükised...). Ühtlasi kurvastab meid Haridusministeeriumi üldhariduse osakonna (juh. Epp Rebane) senine eemalejäämine sedavõrd unikaalse sündmuse tähistamisest. Euroopasse (taas)minekul on oluline toonitada meie pidevat Euroopas olemist ka hariduselu kaudu. Sajanditepikkune rahvahariduse ajalugu on meie rahvuslik uhkus nagu laulupidude traditsioongi. Laulupeod olid ja on ka praegu rahva harituse ilming.

Teeme ettepaneku arutada **eesti koolivõrgu rajamise 310. aastapäeva edasist tähistamist** koos B. G. Forseliuse Seltsi juhatausega. Kandvaks ürituseks võiks olla **tähtpäevakonverents**, et vabana teha eestikeelse hariduselu kohta uute andmete põhjal uut kokkuvõtet. Soovitav oleks korraldada ka vastuvõtt tänini tegutsevate vanade koolide esindajatele – 1688. aastal oli meil 49 kooli üle 1060 õpilasega (Eesti kooli ajalugu I, 1989, lk 167). Toimuda võiks see näiteks Kambjas Eesti Rahvakooli Memoriaali juures **1998. aasta juulis**.

Kindlasti tuleks üritustesse kaasata ka Rootsi Kuningriigi antud teemast huvitatud ringkonnad (Rootsi Instituut, Haridusministeerium, suursaatkond Tallinnas, kooliajaloolased...), sest meie koolivõrk rajati tänu Rootsi riigi teadlikule hariduspoliitikale Eesti- ja Liivimaal.

- Lisa:
1. Koopia tabelist 1, Eesti kooli ajalugu I, 1989, lk 167.
 2. Ajakiri “Forseliuse Sõnumid” 3, 1996.
 3. Tähtpäevabrošüür “Wastne Testament 1686”
 4. S. Vahtre “Adrian Verginius. Hingekarjane, eesti kirjakeele arendaja, Põhjasõja märter”

(allkiri)
Madis Linnamägi
Tegevesimees

(Riigivapp)
HARIDUSMINISTEERIUM

Teie: 25.06.97
08.07.97 1-2/4203

Hr. Madis Linnamägi
Forseliuse Selts

Täname Teid huvitavate materjalide eest. Tore, et Selts on jõudnud kolmanda väljaandeni ja pöörab nii palju tähelepanu haridusnimeste tunnustamisele. Loodan, et sedalaadi tegevus hakkab rohkem kajastuma ka päevalehtedes.

HMi üldhariduse osakond on järgmiseks aastaks, mõeldes EV 80. aastapäevale, kavandanud konverentsi, mis keskendub õpetuse sisule ja õppekorraldusele ning -metoodikatele. Selle konverentsi laiendamine ja sidumine koolivõrgu rajamise 310. aastapäevaga oleks ehk mõttekam kui täiendava konverentsi jaoks. Üldhariduse osakonna kavade järgi toimuks konverents augustis või oktoobris-novembris.

Ootame Seltsilt arvamusi nende konverentsiideede sidumise kohta ja ettepanekuid sisust ja korraldusest, et saaksime kujundada seisukohad läbirääkimiste jätkamiseks.

P.S. Üldhariduse osakonda esindas kirjas nimetatud Forseliuse Seltsi üritustel korraldustalituse juhataja Ants Eglon. (Kuigi hr Linnamägi ise üritusel osaleda ei saanud, on ta hr Eglonilt palunud Seltsi väljaande jaoks kirjutist oma muljetest.)

Lugupidamisega

(allkiri)
Mait Klaassen
Minister

Toimetuselt: Hr Ants Eglon üritusel riigi esindajana sõna ei võtnud, oma muljetest kirjutist ei ole edastanud.

Madis Linnamägi valmistas kirjas mainitud üritused ette, kuid ei saanud ise 1996. aasta 25. aprilli üritustel osaleda, sest pidi sel päeval Austria õpireisi reisijuhina seltsile tulu teenima. Teatavasti ei ole selts eelarveline asutus, vaid ühiskonna südametunnistust kehastav mittetulundusühing. Ta saab kulutada ainult seda, mida ta ise teenib. Toetuste ja sihtstipendiumide saamine on harv nähtus. Haridusministeeriumi mure on lihtsam – hästi ja õiglaselt kulutada.

Jaan Õunapuu, maavanem
Tartu Maavalitsus
Riia 15
51 010 Tartu

28 01 99

Joel Luhamets, praost
EELK Tartu Pauluse kogudus
Riia 27
51 010 Tartu

B. G. Forseliuse (Õppe-)keskus

Jaan Bärenson, peasekretär
Eesti Piibliselts
Kaarli pst 9, II korrus
10 122 Tallinn

Austatud hr Õunapuu
Austatud hr Luhamets
Austatud hr Bärenson

B. G. Forseliuse Selts on oma programmist ja põhikirjast lähtudes tegelenud hariduse ajaloo eksponeerimise vajaduse teadvustamisega ja stimuleerinud **Eesti Rahvakooli Muuseumi** rajamist ning asutanud vahendite kogumiseks Sihtasutuse B. G. Forseliuse Fond.

Toetava otsuse võttis 20. mail 1987 vastu Eesti Raadio Valges saalis toimunud laiapõhjaline nõupidamine. Samalaadne nõupidamine 1988. aasta märtsis soovitas luua rahvakoolimuuseum iseseisvana või mõne teise muuseumi filiaalina. Olgu märgitud, et Eesti Põllumajandusmuuseumis puudub senini maaharidust käsitlev osa, Tartumaa Muuseumil on probleeme eksponaatide paigutamiseega.

Tartu Linnavalikogu haridus- ja kultuurikomisjon otsustas 10. 04. 1997 toetada arvamust, et rahvakoolimuuseumile tuleks leida ruumid Tartu linnas koostöös Tartu Linnavalitsusega.

Tartumaa on rikas Eesti kultuuriajaloo tähtsündmustest:

1. B. G. Forseliuse seminari tegevus. Esimeste õpetajate ettevalmistus praeguseks enam kui 300aastaseks saanud koolidele. Tartumaal töötas eesti õpilaste ja õpetajate võrdkuju Ignatsi Jaak.
2. Wastse Testamendi tõlkimine ja selle kaudu lõunaeesti kirjakeele normeerimine Andreas ja Adrian Verginiuse juhtimisel 1686. a.
3. Esimese eesti mitmehäälselaulukoori tegevuse algus 1794. aastal vennastekoguduse algatusel.
4. Tartu Õpetajate Seminari lõpetanu, Kambjas koolmeistrina töötanud Julius Kuperjanovi tegevus. Jne.

Loetletud teemad võimaldavad luua tavalisest rahvakoolimuuseumist palju laiema kõlapinnaga **Rahvakooli- ja Piibli muuseumi**. Lätlased on Alüksnes juba teostanud Ernst Glücki Piibli muuseumi (E. Glück tõlkis 17. saj. lõpus Piibli läti keelde ja juhatas koolmeistrite seminari), kuid nad on jätnud kõrvale rahvakooli osa – kirik ja rahvakool moodustasid tollal ühe terviku.

Kui rakendatakse traditsiooniliste eksponaatide ja säilikufondide kõrval teadusparkides kasutatavaid interaktiivseid atraksioone ja eksponeerimisvahendeid ning töötavad muuseumipedagoogid, võib muuseumi asemel kasutada nimetust **B. G. Forseliuse (Õppe-)keskus**, millel on ka turismiettevõtte funktsioon.

Soovime teada Teie arvamust ja teeme Teile ettepaneku korraldada nõupidamine antud teemal.

(allkiri
Arnold Rüütel
Esimees

Lisa: Valik dokumentide koopiaid.

B. G. Forseliuse Selts
Riia 37
50 410 Tartu

Teie: 28.01.1999–02–10

Meie: 10.02.1999 nr 216/1–19

Tartu Maavalitsus toetab algatust luua Rahvakooli- ja Piibliuseum. Oleme heameelega nõus mõtteid vahetama ja osalema Rahvakooli- ja Piibliuseumi asutamisteemalisel nõupidamisel.

Lugupidamisega

(allkiri)
Jaan Õunapuu
Maavanem

B. G. FORSELIUSE SELTSI TEGEVUS 1998. AASTAL **Juhatuse aruanne**

1. Juhtimine ja toimkonnad.

1.1. Tegevusperioodil 28.02.1998–13.03.1999 toimus viis juhatuse (Arnold Rüütel, Harri Ellart, Enn Liba, Madis Linnamägi, Mari Lühiste, Heino Mägi, Tiina Ruubel, Jaan-Ülo Saar) istungit. Seltsi ja toimkondade jooksvat tööd suunas tegevsesimees programmi, põhikirja, üldkogu ja juhatuse otsuste järgi. Tegevsesimees teavitas seltsi osakondi (koole) ja liikmeid seltsi, töörühmade, juhatuse ja üldkogu tööst nelja ringkirjaga. Revisjonitoimkond (Jaan Ojasson, Lembit Jakobson) kontrollis ühel korral raamatupidamist.

1.2. Tegevsesimees Madis Linnamägi oli palgal poole koormusega ajavahemikul 01.07.1997–31.06.1998 ja jätkas seejärel ühiskondlikus korras, sekretär-arvutioperaator Mare Lang töötas poole koormusega perioodi 01.07.1997–28.02.1998, mille järel koondati. Sekretäri eriala praktikandid Maire Möls (Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökool) ja Kaire Varep (Olustvere Kõrgem Põllumajanduskool) aitasid suvel hariduskonverentsi “Eesti kool – juured ja tänapäev” ette valmistada ja ajakirja Forseliuse Sõnumid 5. numbrit arvutisse sisestada. Seltsi väljaandeid toimetasad Sirje Krikk de Mateo (Tartu Ülikool) ja Tiiu Keskspaik.

1.3. Toimkonnad:

- a) väliskoolituse uurimine: M. Linnamägi, Karin Ruus;
- b) õpireisid: M. Linnamägi, Piret Neitsov, prof Helmut Piirimäe;
- c) ajakirja Forseliuse Sõnumid kolleegium: M. Linnamägi (vastutav toimetaja), Sirje Krikk de Mateo (tegevtoimetaja), prof H. Piirimäe;
- d) konverentsi “Rahvausund ja religioon” ettevalmistustoimkond: Anzori Barkalaja, Jaan Bärenson, prof Enn Ernits, prof Eenok Haamer, prof Tarmo Kulmar, Mare Kõiva, M. Linnamägi, Art Leete, Sirje Krikk de Mateo, prof H. Piirimäe, Pertti Pyhtilä, dots Peeter Roosimaa, prof Heikki Valk;
- e) õpikukonverentsi “Kooliraamatu arengust Eestis” jätkukonverentsi ettevalmistustoimkond Eesti Raamatu Aasta raames: prof Liivi Aarma, Madis Linnamägi, prof Ülo Matjus;
- f) Eesti Rahvakooli Muuseumi toimkond ehk Sihtasutuse B. G. Forseliuse Fond nõukogu: Arno Almann, Theo Hasselblatt (Saksamaa), Sirje Krikk de Mateo, Ants Kuperjanov, Hans Lepp (Rootsi), Robert Näska, Peeter Olesk, Juta Siirak, Ivar Tedrema;

g) programmitoimkond: Harri Ellart, Enn Liba, M. Linnamägi, Jaan-Ülo Saar.

h) autasustamistoimkond: prof Lembit Andresen, Enn Liba, M. Linnamägi, H. Mägi, prof Sulev Vahtre.

1.4. USA Rahukorpus. Taotlesime 1997. ja 1998. aastal USA Rahukorpuse mittetulundusühingute spetsialisti seltsi nõustama, kuid meie jaoks vabatahtlikku ei jätkunud.

2. Liikmeskond 13. märtsi 1999 seisuga: 67 osakonda, mille moodustavad 17 gümnaasiumi, 18 keskkooli, 2 ametikooli, 27 põhikooli, 2 algkooli ja 1 lasteaed-algkool; 105 üksikliiget, sh 12 nõunikku; 9 toetajaliiget (nimekirjad aruande lisas).

3. Tegevusest:

3.1. Koolitus.

3.1.1. Seminar. Järva-Jaanis oli 28.02.98 Järva-Jaani Keskkooli ettepanekul ja koostöös Maaelu Arengu Instituudiga seminar "Hariduse arengukava kohalikus omavalitsuses" Teemat käsitleti Eesti Haridusfoorumi '97 materjale ja otsuseid arvestades. Seminarile eelnes jaanuaris 1998 Järva-Jaani valla haridusasutuste hoolekogude õppepäev. Ettekanded: Maaelu Arengu Instituudi direktor, teaduste kandidaat Jüri Ginter "Regionaalne areng – arengukavad – haridus"; Maaelu Arengu Instituudi projektijuht, Tartu Ülikooli magistrant Indrek Kärner "Järva-Jaani hariduselu arengu strateegia – hoolekogude rühmatöö tulemuste analüüs"; Tartu Ülikooli doktorant Kristi Kõiv "Maa- ja linnalaste vanemate ja kodu erinevus" (küsitluse analüüs). Ettekanded on käesolevas ajakirjas.

3.1.2. Koduloo-uurijate IX suvekool (juhataja Tiina Ruubel) toimus Järvamaal 06.–08.08.1998, võõrustajaks Koigi Põhikool. Ilusa ja kosutava suvekooli põhitegijad olid õppealajuhataja Riina Kuusik ja õpetaja Tiina Ruubel. Osales 44 inimest 12 koolist, korraldamiseks kulus 11 258 krooni. Suvekooli kohta ilmusid artiklid Õpetajate Lehes 28.08.98 (Anne Oruaas, Forseliuse Selts Järvamaal + foto) ja Virumaa Teatajas 21.08.98 (L Puusepp, Kolm päeva Forseliuse Seltsi suvekoolis + foto), mida juhatus arvestab **kaasaruandena**.

3.1.3. Õpireisid ja reisikursused. Koostöös Osühinguga Forseliuse Reisid (esimees Piret Neitsov) korraldasime õpireisi Prahasse, reisikursuse lillepeole Hollandisse (Lääne-Virumaa õpetajad) ning teise reisikursuse Ungarisse ja Austriasse (Eesti Entsüklopeediakirjastuse jt kirjastuste töötajad). Täiendõpperegistris registreeritud reisikursustel osalenutele anname EV Valitsuse määrusega kinnitatud vormi kohase tõendi, mida arvestatakse kutsekvalifikatsiooni tõstmisel ja Maksuametis. Sellist tõendit turismifirma anda ei saa

Kolme reisi sissetulekust ei piisanud 1998. aasta eelarve vajaduste katmiseks. Teatud osa seltsi traditsioonilistest reisidest kandis samades ruumides allrentnikuna töötanud Osühing Forseliuse Reisid oma nimele

Osanikud Tõnis Kallejärv ja Piret Neitsov lõpetasid omal initsiatiivil Osühingu Forseliuse Reisid nimel alates 02.03.1999 koostöölepingu B. G. Forseliuse Seltsiga, motiveerides seda ümberkolimisega seltsi ruumidest osühingu uutesse ruumidesse Struve tänaval ja objektiivsete asjaolude muutumisega. Seltsi juhatus nimetas oma istungil 04.03.1999 osühinguga läbirääkimiste pidamiseks voliniku, sest ülalpool nimetatud isikud juhatusega kohtumiseks kohale ei ilmunud.

Selts jätkab reiside ja reisikursuste korraldamist vanas headuses, mille tunnuseks on seltsi stiliseeritud aabitsakukk.

3.1.4. Väliskoolituse uurimine. 11.–14.11.1997 võttis selts osa Berliini koolitus- ja turismilaadast, seltsi esindajana oli kohal Tartu Ülikooli Avatud Ülikooli töötaja Karin Ruus. Sellest ajast alates on selts saanud paljudest maadest ligi 100 ettepanekut koolituskursustest osavõtuks. Toimkond tegi koolitusprogrammide ja nende maksumuse analüüsi. Kõrge hind ja suured sõidukulud, sh rühmareisi puhul, ei luba veel eesti keskkõppeasutuste lõpetanute laia osavõttu.

3.2. Eesti koolivõrgu 310. aastapäev.

Möödunud aasta novembris täitus 310 aastat rahvakoolide võrgu ühe peamise rajaja Bengt Gottfried Forseliuse hukkumisest Läänemerel. Sellest ajendatuna toimus seltsi ettepanekul Eesti koolivõrgu 310. aastapäevale pühendatud hariduskonverents "Eesti kool – juured ja tänapäev" 28.–29. augustini 1998 Tartus, Põltsamaal ja Kambjas (viis sektsiooni). Osales üle 300 inimese maakondade haridusosakondade ettepanekul (kõik osavõtjad said sellele tähtpäevale pühendatud

Forseliuse Sõnumite 5. numbri). Osavõtjate hulgas olid ka peaminister Mart Siimann, ministrid Mait Klaassen, Peep Aru, Villu Reiljan, Riigikogu liikmetest kultuuri- ja hariduskomisjoni esimees Talvi Märja, Arnold Rüütel, Olev Toomet, Mai Treial, neli vallavanemat jt.

Konverentsi ajaloobloki tegid ettekande prof Aleksander Loit, Aivar Põldvee ja prof Helmut Piirimäe. Sektsiooni "Kooliajalugu ja rahvuslik kasvatus" töö toimus Kambjas, juhtisid Tõnis Lukas ja Ilje Piir, ettekandeid oli 16. Sektsioon võttis pärast ettekannete kuulamist ja kooliajaloo uurimise, käsitlemise ja eksponeerimise seisu analüüsi vastu soovitusel edasiseks tööks (vt käesolevas ajakirjas).

Kambjas süütas Tartu maavanem Jaan Õunapuu koos peaministri ja haridusministriga tule Eesti Rahvakooli Memoriaali tulealtaril, mille ette olid kogunenud 64 Rootsi-aegsete juurtega kooli esindajat oma lipuga, konverentsist ja Kambja kihelkonnapäevadest osavõtjad (mõlemad üritused toimusid samadel päevadel). Kõnelesid Madis Linnamägi (sõnavõtu tekst käesolevas ajakirjas) ja Arnold Rüütel. Haridusminister Mait Klaassen andis koolidele raamitud kaardi, millel on auväärsel ajaloo koolide nimekiri ja asukohtade tähistused avatud aabitsa kujul. Haridusminister M. Klaassen tegi konverentsist kokkuvõtte ja avas pidulikult uue õppeaasta. Ta ütles, et augustikuised konverentsid peaksid saama traditsiooniks, mille ajal võiks panna uuele koolimajale nurgakivi ja kutsus kõiki kiriku kõrval asuvale ehitusplatsile, et osaleda Kambja uue koolimaja nurgakivi paneku tseremoonial. Kõnelesid vallavanem Ivar Tedrema, peaminister Mart Siimann ja kooli direktor Enn Liba.

Selts tegi Eesti Postile taotluse rahvakooliteemalise postmargi väljaandmiseks, selgitades, et nõukogude ajal ei olnud võimalik rahvakooli 300. aastapäeva postmarki välja anda. Taotlus lükati siiski pretsedendi loomise kartusel tagasi – Eesti Post emiteerib tähtpäevapostmarke peamiselt arvudega 00, 25 ja 50 lõppevate tähtpäevade puhul.

3.3. Rahvakoolimuseum.

3.3.1. Sihtasutuse B. G. Forseliuse Fond nõukogul oli nõupidamine Tartu Forseliuse Gümnaasiumis, kus osales ka Tõnis Lukas. Soovitati minna koostööle Eesti Rahva Muuseumiga, korraldamaks seoses koolivõrgu 310. aastapäevaga näitus.

3.3.2. Seltsi nõunik Peeter Olesk väljendas huvitavaid mõtteid koolimuseumide kohta (vt käesolevas kogumikus).

3.3.3. X üldkogul Järva-Jaanis sai seltsi programmilisest tegevusest inspiratsiooni vallavanem Raul Eenpuu, kes pakkus koolimuseumi jaoks Orinu mõisahoonet, mille teatud ruume kasutab naabruses asuv Järva-Jaani Keskkool. Toimus mitu nõupidamist Järva-Jaanis ja Tallinnas, millel osalesid Georg Aher, Mati Kask, Ilmar Kopso, Toomas Põldma, Raul Eenpuu, M. Linnamägi. Mõisahoones oli varem kutsekeskkool, alles on puldiga pöördlava traktori- ja autoõpetuseks – muuseumi täiesti korras muuseumieksponaat. Vald soovis Tallinnast Orinu mõisasse tuua sel ajal kriisisituatsioonis olnud Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi, mida oleks saanud siduda rahvakoolimuseumi ja Järva agro-ajaloolise matka-ala ja puhkemajanduspiirkonna arendamise mõttega.

3.3.4. Võimalusi on tekkinud Kambjas seoses vana koolimaja vabanemisega lähiaastail, Tartus ja teistes paikades. B. G. Forseliuse seminariga umbes samal ajal tegutses Alüksnes Ernst Glücki koolmeistrite seminar. E. Glück tõlkis ka terve piibli läti keelde. Lätlased on Alüksnes loonud E. Glücki Piibliuseumi. See kombinatsioon inspireeris seltsi kirjutama Tartu maavanemale, Tartumaa praostile ja Eesti Piibliseltsile kirja ettepanekuga luua Rahvakooli- ja Piibliuseum ehk B. G. Forseliuse Õppekeskus (vt käesolevas ajakirjas). Maavanem Jaan Õunapuu ja piibliseltsi peasekretär suhtuvad ideesse positiivselt, eriti viimane. Tulemas on laiapõhjaline nõupidamine.

3.4. Trükised. Ilmusid Forseliuse Sõnumite 5. ja 6. number (vastavalt 700 ja 350 eks). Herbert Salu "Õnneraha" (Toronto, 1953) uustruki väljaandmine takerdus ebapiisavalt laekunud toetuste/sihtstipendiumide tõttu.

Hariduskonverentsi "Eesti kool – juured ja tänapäev" korraldustoimkonna ülesandel valmistame trükiks ette kooliajaloosektsiooni ettekannete kogumikku, mis ilmub 1999. aasta aprillis B. G. Forseliuse Seltsi Toimetiste 3. numbrina (toimetaja Tiiu Keskspaik).

3.5. Seltsi vapp. Kunstnik Andres Sapar valmistab vapi ja nimelindi, mida saab kasutada pidulike ürituste ajal. Vapp koos nimelindiga võib olla lamedal puitalusel. Juhatus täiendas ja parandas sümboolika statuuti.

3.6. Aumärkide ja tunnustuskirjade omistamine (aruandeperioodil toimetuse töö lõpu seisuga 07.03.1999): B. G. Forseliuse medal – ei antud välja; Suur Ignatsi Jaagu medal – 1 teadlane; Väike Ignatsi Jaagu medal – 10 algklasside õpetajat, 4 kodu-uurijat ja 10 liiget teenete eest hariduselu edendamisel; Medal *Suur Kuldtukat* – 2 õpilast – kodu-uurijat; aukiri – 33 inimest; tänukiri – 2 inimest; Eesti koorilaulu 200. aastapäeva mälestusmedal – 14 inimest ja 4 kollektiivi; mälestusmedal *Wastne Testament 1686* – 13 eesti keele ja kirjanduse õpetajat ning avaliku elu tegelast.

Laureaatide nimed on avaldatud FS 5 ja 6.

3.7. Seltsi tegevusprogramm. Programmitoimikond sai IX üldkogult ülesande seltsi programmi läbivaatamiseks, sest ühiskondlik situatsioon on 10 aasta jooksul muutunud. Toimikond teatas juhatusle, et ei leia vajadust 1989. aastal vastu võetud programmi muutmiseks.

4. Liikmelisus teistes ühingutes:

1. Eesti Õpetajate Liit (esindajad esinduskojas: Harri Ellart ja Madis Linnamägi, toimkondades: Üllar Loks, Lembit Jakobson, Eha Jakobson, Harri Ellart, Toomas Kink, M. Linnamägi); 2. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit; 3. Eesti Kultuuriseltside Ühendus; 4. Eesti Vabaharidusliit.

5. Koostööpartnerid:

1. EV Haridusministeerium (minister prof Mait Klaassen); 2. Eesti Haridusfoorumi toimikond; 3. Kambja Vallavalitsus (vallavanem Ivar Tedrema); 4. OÜ Forseliuse Reisid – koostööleping; 5. Lõuna-Eesti Itaalia Selts – koostööleping; 6. Põhjamaade Ministrite Nõukogu Tartu Büroo.

6. Sihtstipendiumid:

6.1. Projektide rahastamiseks oleme esitatud regulaarselt taotlusi. Laekumised:

6.1.1. EV Haridusministeeriumi toetus 16 000 kr ajakirja Forseliuse Sõnumid 5. numbrü trükkimiseks;

6.1.2. Tartu Kultuurkapitali sihtstipendium 3000 kr Forseliuse Sõnumite 5. numbrü trükkimiseks;

6.1.3. Tartu Kultuurkapitali sihtstipendium 15 000 kr H. Salu "Õnneraha" arvutisse sisestamiseks;

6.1.4. Tartu Kultuurkapitali sihtstipendium 2000 kr seltsi vapi valmistamiseks.

B. G. FORSELIUSE SELTSI LIIKMESKOND

1. OSAKONNAD (KOOLID) 13.03.99

Tallinn

Gustav Adolphi Gümnaasium

Harjumaa

Kehra Keskkool, Keila Gümnaasium, Padise Põhikool, Risti Põhikool, Saue Gümnaasium, Ääsmäe Põhikool

Ida-Virumaa

Aseri Keskkool, Illuka Põhikool, Kohtla Põhikool

Jõgevamaa

J. V. Veski nim Maarja Keskkool, C. R. Jakobsoni nim Torma Põhikool, Laiuse Põhikool, Mustvee 1. Keskkool, O. Lutsu nim Palamuse Keskkool, Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökool, Põltsamaa Ühisgümnaasium

Järvamaa

Järva-Jaani Keskkool, Koeru Keskkool, Koigi Põhikool, Paide Gümnaasium, Türi Gümnaasium

Läänemaa

Kullamaa Keskkool, Noarootsi Gümnaasium, Taebala Gümnaasium, Vatla Põhikool

Lääne-Virumaa

Haljala Keskkool, Rakvere Gümnaasium

Põlvamaa

Valgjärve Põhikool

Pärnumaa

Audru Keskkool, Kilingi-Nõmme Keskkool, Pärnu-Jaagupi Keskkool, Pärnu Koidula Gümnaasium, Tõstamaa Keskkool

Raplamaa

Kivi-Vigala Põhikool

Saaremaa

Kaarma Põhikool

Tartumaa

J. Liivi nim Alatskivi Keskkool, Elva Algkool, Hugo Treffneri Gümnaasium, Kaimi Põhikool, Kambja Ignatsi Jaagu Kool, Laeva Põhikool, Lähte Ühisgümnaasium, Nõo Kool, Puhja Gümnaasium, Rõngu Keskkool, Sillaotsa Põhikool, Unipiha Algkool, Vara Põhikool

Valgamaa

Hargla Põhikool, Hummuli Põhikool, Lüllemäe Põhikool, Otepää Gümnaasium, Puka Keskkool, Sangaste Lasteaed-Algkool

Viljandimaa

Karksi-Nuia Gümnaasium, Kirivere Põhikool, Kolga-Jaani Põhikool, Olustvere Kõrgem Põllumajanduskool, Paistu Põhikool, Suure-Jaani Gümnaasium, Viljandi Maagümnaasium, Viljandi Valuoja Põhikool

Võrumaa

Mõniste Põhikool, Osula Põhikool, Urvaste Põhikool, Vastseliina Gümnaasium

2. TOETAJALIIKMED (TÄHTAJALISED LIIKMED) 13.03.99

	Esindaja	Liikmeks astumise aeg
AS Estiko	Harri Kübar	1990
EELK Harju-Madise kogudus	Juta Siirak	1990
EELK Otepää Maarja kogudus	Jüri Stepanov	1990
EELK Urvaste Püha Urbanuse kogudus	Üllar Salumets	1990
Firma "ANA"	Valdo Tali	1990
Kambja Laulu- ja Mänguselts	Hilja Neumann	1994
Sydney Eesti Muinsuskaitse Selts		1990
Tartu Maavalitsus	Peep Laanes	1991
Tõnu Soo, kunstnik, seltsi sümboolika autor		1992

3. ÜKSIKLIIKMED (KOOS NÕUNIKEGA) 13.03.1999

Nimi	Töökoht, kool	Liige, amet, kraad, tiitel
1. Algpeus, Renate	Pärnu Sütevaka Humanitaargümn.	1992
2. Andresen, Lembit	Tallinna Pedagoogikaülikool	A, N, professor
3. Angerjas, Maie	Paide Ühisgümnaasium	1991
4. Auväärt, Lembit	MTÜ ÖPS Tartu ühing	1999
5. Blehner, Sven	Paide Gümnaasium	1997
6. Eilart, Jaan	pensionär	A, N
7. Eisen, Ferdinand	pensionär	A, N, dotsent
8. Elango, Aleksander	pensionär	1997, dotsent, auliige
9. Ellart, Harri	Raasiku Põhikool	A, J
10. Feldman, Cristel	Tartu Ülikool	1996
11. Haamer, Eenok	Tartu Teoloogia Akadeemia	1996, professor
12. Halling, Vello	pensionär	1997
13. Heinla, Külli	Haljala Keskkool	1998
14. Hommik, Kirsti	Järva-Jaani	A
15. Jakobson, Eha	Unipiha Algkool	A

16. Jakobson, Lembit	Unipiha Algkool	1993	R
17. Jõgi, Helmer	Hugo Treffneri Gümnaasium	A	
18. Kadaste, Raul	Lähte Ühisgümnaasium	1996	
19. Kallaste, Leelo	Annikvere, Vihula vald	1993	
20. Karu, Kersti	Osula Põhikool	1997	
21. Kasak, Mari-Liis	Mõniste Põhikool	1997	
22. Kask, Eva	Hugo Treffneri Gümnaasium	1991	
23. Kingumets, Jaanika	Haljala Keskkool	1998	
24. Kirch, Kaie	Mõniste Põhikool	1997	
25. Klemets, Endla	Kehra Keskkool	A	
26. Kool, Alki	Maarja Keskkool	1997	
27. Kops, Ilmar	Tallinn, ped. arhiivmuuseum	A, N	
28. Kranich, Erika	Paide Gümnaasium	A	
29. Kreitzberg, Peeter	Tallinna Linnavalitsus	1993	N, professor
30. Krikk de Mateo, Sirje	Tartu Ülikool	1996, FF	
31. Kuhlberg, Viivia	Põlvamaa, Valgjärve vald	1991	
32. Kuperjanov, Ants	Tartu	1990, FF	
33. Kuristik, Valmar	Kambja Ignatsi Jaagu Kool	1997	
34. Kurvits, Aino	Türi Gümnaasium	1990	
35. Kurvits, Karmo	Laiuse Põhikool	1998	
36. Kuznetsov, Liina	Rakvere Gümnaasium	1997	
37. Kuurme, Herbert	Põltsamaa, pastor emeritus	1997	
38. Kuusik, Else	Harjumaa, Viimsi vald, Suurevälja	1994	
39. Kuusik, Riina	Koigi Põhikool	A	
40. Kängsepp, Heino	Sangaste	A	
41. Käppa, Maia	Hugo Treffneri Gümnaasium	1989	
42. Kärner, Silva	Järva-Jaani Keskkool	A	
43. Kübar, Vello	Kivi-Vigala, Vigala vald	A, R	
44. Künnapuu, Maris	Vastseliina Keskkool	1998	
45. Laagus, Heino	Kirivere Põhikool	A	
46. Laido, Evi	Paldiski	1994	
47. Laul, Endel	Tallinna Pedagoogikaülikool	A, N, ajalookandidaat	
48. Liba, Enn	Kambja Ignatsi Jaagu Kool	A, N, J	
49. Liiv, Kadi	Mõniste Põhikool	1997	
50. Linnamägi, Madis	B. G. Forseliuse Selts	A, J, FF	
51. Lipand, Kristel	Paide Ühisgümnaasium	1998	
52. Loit, Aleksander	Stockholmi Ülikool	A, N, professor	
53. Luha, Siiri	Maarja Keskkool	1997	
54. Lühiste, Kadri	Tõstamaa Keskkool	1990	
55. Lühiste, Mari	Tõstamaa Keskkool	A, J	
56. Lühiste, Mihkel	Tõstamaa	A	
57. Maiste, Mai	Pärnu-Jaagupi Keskkool	A	
58. Mandri, Ragne	Laiuse Põhikool	1997	
59. Marand, Agnes-Asta	Nõo, pensionär	1989	
60. Metjer, Tõnis	Laiuse Põhikool	1997	
61. Mõttus, Merike	Mõniste Põhikool	1991	
62. Mägi, Heino	Otepää Gümnaasium	A, J	
63. Möll, Vilmi	Järva-Jaani Keskkool	A	
64. Naanuri, Karl	Elva	A	
65. Neumann, Hilja	Kambja, pensionär	1994	
66. Nõlvak, Laura	Haljala Keskkool	1998	
67. Oja, Diana	Osula Põhikool	1997	
68. Ojala, Tiiu	Vastseliina Gümnaasium	1997	
69. Ojala, Uuno	Võrumaa, Pärlijõe	A	

70. Ojasson, Jaan	Viljandi Õppekeskus	1993, R
71. Olesk, Peeter	Tartu Ülikooli raamatukogu	1997, N, FF
72. Org, Luule	Keila Gümnaasium	1989
73. Oruaas, Anne	Kehra Keskkool	1989
74. Ots, Oliver	Kambja Põhikool	1997
75. Paatsi, Vello	Tartu Ülikool	A
76. Palmaru, Tiia	Eesti Raadio	1999
77. Perk, Eevi	Laiuse Põhikool	1997
78. Piir, Ilje	Nõo Kool	A
79. Piirilaid, Silvia	Pärnu	1998
80. Piirimäe, Helmut	Tartu Ülikool	1989, N, professor
81. Puusepp, Liisa	Haljala Keskkool	1998
82. Põldvee, Aivar	Harjumaa Muuseum	A
83. Rannap, Heino	Tallinn, pensionär	199 N, professor
84. Rembel, Kristi	Lähte Ühisgümnaasium	1997
85. Renter, Merlin	Paide Ühisgümnaasium	1997
86. Rohtla, Viivi	Lähte Ühisgümnaasium	A
87. Roos, Ann	Haapsalu	1995
88. Roos, Ants	Haapsalu	1995
89. Rüütel, Arnold	Riigikogu	A, J, professor
90. Saar, Tauri	Laiuse Põhikool	1997
91. Sadam, Peeter	Suure- Jaani Gümnaasium	A
92. Saks, Pille	Osula Põhikool	1997
93. Sepp, Kristin	Rakvere Gümnaasium	1997
94. Siirak, Juta	EELK Harju-Madise kogudus	1989, FF
95. Taniloo, Endel	Tartu, pensionär	A
96. Tedrema, Ivar	Kambja	1991
97. Toomet, Olev	Riigikogu	A
98. Toomsalu, Tarmo	Vastseliina Gümnaasium	1997
99. Uibu, Marko	Paide Gümnaasium	1997
100. Vahtre, Sulev	Tartu Ülikool	A, N, professor
101. Valk, Kristi	Vastseliina Gümnaasium	1997
102. Vapper, Anu	Maarja Keskkool	1997
103. Vilt, Reelika	Lähte Ühisgümnaasium	1997
104. Verrev, Kersti	Koeru Keskkool	A
105. Ööpik, Niina	Koeru Keskkool	A

Märkused: A – asutajaliige, 22.02.1989; FF - Sihtasutuse B. G. Forseliuse Fond nõukogu liige; J – juhatuse liige; N – nõunik; R – revisjonitoimkonna liige

3.2. NÕUNIKUD (TÄHTAJALISED LIIKMED)

Lembit Andresen	Tallinna Pedagoogikaülikool, professor
Jaan Eilart	pensionär
Ferdinand Eisen	pensionär, dotsent,
Ilmar Kopso	Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum, direktor
Peeter Kreitzberg	Tallinna Linnavalitsus, aselinnapea, professor
Endel Laul	Tallinna Pedagoogikaülikool, vanemteadur, ajalookandidaat
Enn Liba	Kambja Ignatsi Jaagu Kool, direktor
Aleksander Loit	Stockholmi Ülikool, professor
Helmut Piirimäe	Tartu Ülikool, professor
Heino Rannap	pensionär, professor
Sulev Vahtre	Tartu Ülikool, professor

X KODULOOPÄEV VASTSELIINA GÜMNAASIUMIS

Kagu-Eestis, vastu Vene piiri asub Vastseliina vald, mille kõige suuremaks ja kulukamaks asutuseks on Vastseliina Gümnaasium. Kool on seltsi liige, seepärast on seltsi rahval sinna tihti asja. Seda eelkõige ühe meie põhisuunitluse – haridus- ja kultuuriloo uurimine ja õpetamine – tõttu. Just sel põhjusel toimus meie õpilaste IX kokkutulek – suvekool – 1997 aastal Vastseliinas. Saime tunda võõrustajakooli külalislahkust, tutvusime inimeste elu-olu, vaatamisväärsuste ja võrratu loodusega. Õppekäike juhtisid Vastseliina õpilased, kellest eriti on meelde jäänud Tarmo Toomsalu, praegune põllumajandusülikooli tudeng. Tema tahab isade tööd jätkata ja maad lastega täita.

Vastseliina Gümnaasium on väga hea kasvatusasutus, kus lisaks ainetundmisele saavad õpilased tegeleda iseseisva uurimistööga. Eriti hästi on seda näha koduloo puhul. Ajalooõpetaja Tiiu Ojala on kümne aasta jooksul juhendanud üle 160 kodu-uurimistöö. Mulluse kodulookonverentsi ajaks ilmus "Kodulooline almanahh. 80 aastat Vastseliinamail" Direktor Heiki Ojala ütleb eessõnas: "Aastate jooksul on kooli õpilased kogunud hindamatu väärtusega koduloolisi materjale. Käsitlemist on leidnud vanavanemate elukäigud, perekonnaloode. Huvi on tuntud külade, talude ja kodukoha vastu. Uuritud on kultuurivaldkonda kuuluvaid teemasid: koolide ajalugu, kirikuid ja kalmistuid, seltsielu. Arvan, et kodu-uurimusliku töö kirjutamisel on oluline osa noore inimese kasvatamisel ja maailmavaate kujundamisel, oma rahva kultuuripärandi ja saatuse tundmaõppimisel." Selle hindamatu töö tunnustuseks pälvis hingestatud eestvedaja õpetaja Tiiu Ojala 23.02.98 Väikese Ignatsi Jaagu medali.

Koolil on oma muuseum, mis koosneb kahest toast. Ühes toas on poiste ja tüdrukute käsitööesemed, teises kodulooline materjal, stendid Vastseliina valla ja kooli kohta. Siin viiakse läbi ajaloo- ja kodulootunde kõigile vanuserühmadele. (Vt ka T Ojala artiklit käesolevas väljaandes.)

25. veebruaril nägi koduloo päev eelmistest pidulikum välja. Üritus kestis terve päeva, ettekanded vaheldusid käsitletavat teemat või kümnendit ilmestavate laulude ja kohvipausidega. Koduloo päev oli õppepäev kõigile gümnaasiumiosa õpilastele. Direktori sõnade kinnituseks – kodu-uurimusliku töö kirjutamine on oluline osa noore inimese kasvatamisel ja maailmavaate kujundamisel – osalesid kõik 10. ja 11. klassi õpilased ettekande või kaasettekandega, 12. klassi õpilased kui kogemustega kodu-uurijad aga retsenseerisid ja oponeerisid esitatud töid. 12. klassi õpilased Erki Ragul ja Evelin Paap olid oma tööd teinud eriti põhjalikult, mis annab neile õiguse asendada ajaloo riigieksam uurimistööga. Kõik tööd on arvutikirjas (arvutiõpetaja Eve Kuljus) ja korralikult vormistatud.

Teemaderingid olid järgmised: "Kodukoht Vastseliina", "Asutused" "Kultuur" "Vastseliina Keskkooli lõpetajad 1951–2000". Viimast teemat käsitleti kümnendite kaupa. Igat kümnendit iseloomustasid 3–5 õpilast. Nende ettekannete aluseks olid lõpetanute küsitlemisel saadud andmed. Kõik ettekandjad taunisid lõpetanute ebapiisavat aktiivsust küsitluslehtedele vastamisel. Siiski on nende andmete alusel tehtud analüüsi tulemusi vallavalitsusel võimalik oma töös arvestada. Kajastust leidis lõpetanute arv, sooline kuuluvus, edasine haridus- ja elutee, sh kesk-eri ja kõrgkooli ning elukoha valik, haridustee, elu- ja töökoha valiku kriteeriumid. Ettekandjad kasutasid grafoprojektorit.

Üksikisiku ettekandeist mainigem Signe Keskküla (10. kl) tööd "Setu matmiskommetest" Autor on pärit naabervallast, mis kuulub Setomaa alla, seepärast oskas ta täpselt praegu kasutusel olevaid kombeid kirjeldada. Ettekande järel esinesid Värska valla leelokoori "Leiko" lauljad Veera Hirsik (juh.), Anni Kuremägi, Anne Kõivo, Liidia Lind. Naised vabandasid, et nad tulid ilma suurte rinnasõlgedeta, sest matusele minnes neid ei kanta, siin matuseitkusid lauldes ei saa neid samuti kanda. Rahvariies naised võtsid enne etteastet ka põlled kombe kohaselt eest ära. Kuulda sai noore lese itku mehele, itku ema haul ja kõige kuulsamat – mõrsjaitku, mida lauldakse siis, kui neiu pannakse vastu tahtmist mehele.

Erki Raguli töö “Kuldar Sink – Eesti helilooja” käsitles ühe võrumaalase eluteed, loomingut ja elumõtte otsimist Søren Kierkegaardi ja eksistentsialismi abiga. Sünge hingeline heitlus lõppes helilooja eluküünla kustumisega, kuid tema looming on surematu. Kuulajad said näha videofilmil Kuldar Singist ja nautida lindilt tema heliloomingut, sest K. Singi teoste interpret ei jõudnud iseseisvuspäevaegse lumetormi tõttu kohale. Tahame tulevikus E. Raguli töö kokkuvõtte meie ajakirjas avaldada. Autor pälvis seltsi medali “Suur Kuldtukat” koos diplomiga.

Külalised ei olnud kodulooapäeva kokkuvõtte tegemisel tegijate kiitmisega kitsid. Kodulooapäev annab õppealajuhtaja Ene-Küllil Lokki arvates kodulookonverentsi mõõdu välja, see on kooliaasta sisukaim päev. Leiti, et paljude tööde tase on ikka olnud võrreldav üliõpilastööde tasemega. Maakonna juhid on igal aastal nõutud, sest vabariiklikule kodulookonverentsile saab saata ainult 4–5 tööd, väärilisi on aga palju rohkem.

B. G. FORSELIUSE SELTSI AUMÄRKIDE JA TUNNUSTUSKIRJADE LAUREAADID

SUUR IGNATSI JAAGU MEDAL

13. märts 1999

Liivi Aarma

Tallinna Pedagoogikaülikooli professor

VÄIKE IGNATSI JAAGU MEDAL

Algklasside õpetajad

1. mai 1998

Helgi Altnurme

Kohtla Põhikooli õppealajuhtaja

30. mai 1998

Malle Müls

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi õpetaja

18. september 1998

Helga Mirka

Suure-Jaani Gümnaasiumi õpetaja

Anne-Mall Pael

Suure-Jaani Gümnaasiumi õpetaja

03. oktoober 1998

Marit Juks

Hargla Põhikooli õpetaja

Evi Oherjus

Hargla Põhikooli õpetaja

Helgi Tohver

Hargla Põhikooli õpetaja

13. märts 1999

Ene Must

Otepää Gümnaasiumi õpetaja

Koduloo uurimine

1. mai 1998

Vallo Reimaa

Kohtla Põhikooli õpetaja

13. märts 1999

Anu Lauri

Saue Gümnaasiumi õpetaja

Teenete eest

30. mai 1998

Helle Rümmel

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi direktor

18. september 1998

Peeter Sadam

Suure-Jaani Gümnaasiumi direktor

13. märts 1999

Mait Klaassen

Eesti Vabariigi haridusminister, professor

Enn Liba

Kambja Ignatsi Jaagu Kooli direktor

Jaani-Ülo Saar

Aseri Keskkooli direktor

Krista Sunts

Otepää Gümnaasiumi direktori asetäitja õppe- ja kasvatustöö alal

Ene-Mall Vernik

Pühajärve Põhikooli õpetaja

Loreida-Velaine Vesioja

Saue Gümnaasiumi õpetaja

MEDAL SUUR KULDTUKAT

25. veebruar 1999

Erki Ragul

13. märts 1999

Tarmo Aavola

Vastseliina Gümnaasiumi õpilane

Otepää Gümnaasiumi õpilane

AUKIRI

1. mai 1998

Ain Luuk

Laine Toomsalu

30. mai 1998

Ene Kase

Arnold Kull

Tiit Kulu

Mati Treufeldt

Riina Valdmets

Kohtla Põhikooli direktor

Kohtla Põhikooli õpetaja

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi õpetaja

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi majandusdirektor

Põltsamaa

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi õppedirektor

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi algklasside õppealajuhataja

18. september 1998

Tiina Idla

Ülo Köst

Rein Lauk

Arseni Reinumäe

03. oktoober 1998

Irene Must

Urve Naha

Salme Nirk

Reet Sprenk

Ene Teemägi

31. oktoober 1998

Malle Alunurm

Karin Hendla

Ülle Iir

Enda Kallas

Leida Kallas

Sulev Kasvandik

Suure-Jaani Gümnaasiumi õpetaja

Suure-Jaani linnapea

Suure-Jaani Gümnaasiumi vilistlasnõukogu esimees

Suure-Jaani Gümnaasiumi õpetaja

Hargla Põhikooli õpetaja

Hargla Põhikooli õpetaja

Hargla Põhikooli õpetaja

Hargla Põhikooli õpetaja

Hargla Põhikooli direktor

Häädemeeste

Häädemeeste

Häädemeeste valla Massiaru Algkooli juhataja

Häädemeeste

Häädemeeste Keskkooli õpetaja

Almanahhi "Häädemeeste Elu" kirjastaja ja toimetaja, kodu-uuriija

Häädemeeste Keskkooli direktor

Häädemeeste

Häädemeeste

Raimu Pruul

Tiiu Pukk

Asta Song

13. november 1998

Esta Härm

Toivo Punga

13. märts 1999

Harri Ellart

Puka Keskkooli vilistlaskogu juhataja

Puka Keskkooli direktor

Raasiku Põhikooli õpetaja

TÄNUKIRI

30. mai 1998

Margi Ein

Põltsamaa linnapea

EESTI KOORILAULU 200. AASTAPÄEVA MEDAL

30. mai 1998

Hille Martin

Lembit Vink

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi õpetaja

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi õpetaja

18. september 1998

Rein Vendla

Suure-Jaani Gümnaasiumi puhkpilliorkestri dirigent

14. detsember 1998

Heino Mägi

Otepää Gümnaasiumi õpetaja

24. veebruar 1999

Eesti Meestelaulu Selts

Eesti Meestelaulu Seltsi Tartu Meeskoor

Epp Jaansoo

Kuuste Naiskoori dirigent

Kuuste Naiskoor

Alo Ritsing

EMSi koorijuht, professor

Tiiu Voort

EMSi koorijuht

13. märts 1999

Eve Eljand

Otepää Gümnaasiumi õpetaja

Viivi Karlep

Tõstamaa valla koorijuht

Rein Vendla

Tõstamaa valla orkestrijuh

MEDAL WASTNE TESTAMENT 1686

30. mai 1998

Helbe Pung

Põltsamaa Ühisgümnaasiumi õpetaja

3. oktoober 1998

Üllar Kadai

Hargla Põhikool õpetaja

31. oktoober 1998

Ardalion Keskküla

Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku Häädemeeste, Treimani, Laiksaare ja Tahkuranna koguduse preester
EELK Saarde Katariina ja Häädemeeste Miikaeli koguduse õpetaja

Enri Pahapill

12. märts 1999

Meinhard Laks

eesti keele päeva algataja (Sonda)

Lennart Meri

Eesti Vabariigi president, kirjanik

13. märts 1999

Lembit Jakobson

Unipiha Algkooli õpetaja

Ann ja Ants Roos

Sten Roosi nim kirjandusauhinna asutajad (Haapsalu)

Hando Runnel

kirjanik

Mats Traat

kirjanik

Maila Värk

Otepää Gümnaasiumi õpetaja

BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA

Bibliographia forseliana's bibliografeerime 1986. aastal ja hiljem avaldatud väljaandeid ja artikleid B. G. Forseliuse Seltsi ja seltsile huvi pakkuvate valdkondade kohta: B. G. Forselius ja tema kaasaegsed; haridustraditsioonid; maakool; haridus, kool ja õpetaja arenguruumis; haridusideoloogilised eesmärgid ja nende teostamise teed... Vajadusel lisame lühikese annotatsiooni või viite nurksulgudes.

1988

Laagus, H. 300 ja 150. – Nõukogude Õpetaja, 25.06. [Pilistvere rahvakool 300 ja Kirivere kool 150. Albert Riiski foto mälestuskivist]

Laagus, H. Ühe ärksa kandi koolilugu. – Sakala, 11. VI. [Pilistvere rahvakool 300 ja Kirivere kool 150. 2 fotot]

Zimmer, E. Saagu talurahvakooli muuseum. – Edasi, 20. III.

1990

Aarma, L. Kirjaoskus Eestis 18. sajandi lõpust 1880. aastateni (nekrutinimekirjade andmeil). Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. 270 lk. [Resümee eesti, vene ja saksa keeles. Allikate loetelu 17 lk]

1991

Aarma, L. Kukk kirikutornis ja aabitsas. – Horisont, nr 12.

Paatsi, V. Kooliraamatute loendus 1843. aastal Tartu- ja Võrumaal. Tartumaa Muuseumi Toimetised I. 300 eks, sellest nummerdatud ja autori signeeritud 100. 24 lk.

1992

Eesti Ajalooarhiivi fondide loend. Koostanud Malle Loit ja Jüri Hellat. 224 lk.

Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år 1842–1992. Peatoimetaja Gunnar Richardson. Allmänna Förlaget. 243 lk.

1994

Professor Peeter Põld. Kirjanduse nimestik 1901–1994. Koostanud Eha Saarma. Tartu Ülikooli Raamatukogu. 124 lk. [976 nimetust]

1996

Põldvee, A. Das Schulmeisterseminar von Forselius – eine unikale Schule im ganzen schwedischen Königreich? – Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised (ERRT) VII. Kirik ja kirjasõna Läänemere regioonis 17. sajandil. The Church and written word in the Baltic sea region in the 17th century. Kirche und Schrifttum der Ostseeländer im 17. Jahrhundert. Koostanud Piret Lotman.

1997

Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Koostanud Sulev Vahtre. Olion. 238 lk.

240 aastat kooliharidust Koigis. – Koigi Vallaleht, 30.IX.

Kolmas rahvusliku kasvatuse kongress. XXI sajandi rahvuslik Eesti. 12.–13. aprill 1996.

Ettekannete ja sõnavõtude kogumik. Toimetaja Sven Maanso.

Karjahärm, T., Sirk, V Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Eesti Entsüklopeediakirjastus.

400 aastat rahvaharidust Rakveres. Koostaja Ernst Allese. 152 lk A5.

T. R. Suvekoolis. – Koigi Vallaleht, 26.VIII. [Seltsi 8. suvekoolist Vastseliinas. Kaks fotot: Kambjas Eesti Rahvakooli Memoriaali juures ja Piusa liivakarjääris]

Kasvandik, S. Kabli kooli kroonikast. – Kodukohavihik "Häädemeeste Elu" 1(15), 1997.

1998

Aarma, L. Lehrerschaft und Geistlichkeit im Estländischen Stift zu Beginn der Schwedenzeit. – Festschrift für Vello Helk zum 75. Geburtstag. Beiträge zur Verwaltungs-, Kirchen- und Bildungsgeschichte des Ostseeraumes. Herausgegeben von Enn Küng und Helina Tamman. Verlag Eesti Ajalooarhiiv.

Aarma, L. Kuidas Tallinna koolipoiss Lübeckis studeerimas käis. – Horisont, nr 6 [Sakslane Georg Müller, vaeste koolipoiste institutsiooni stipendiaat, kirjutas Pühavaimu kiriku pastorina 39 jutlust, mis on esimene suur eesti keele mälestis]

Eesti kooli biograafiline leksikon. Koostanud Heino Rannap.

Festschrift für Vello Helk zum 75. Geburtstag. Beiträge zur Verwaltungs-, Kirchen- und Bildungsgeschichte des Ostseeraumes. Välja andnud Enn Küng ja Helina Tamman. Tartu Ülikool, Eesti Ajalooarhiiv. 471 lk.

Haridusministeerium. Hariduskonverents “Eesti kool – juured ja tänapäev”, 28.–29. august 1998 Tartu, Põltsamaa, Kambja. Konverentsi materjalid. Koostaja Kai Võlli.

Haridus on rahvuslik hüve. EV peaministri Mart Siimanni kõne konverentsil “Eesti kool – juured ja tänapäev” – Õpetajate Leht, 04.IX.

Haridusministri pilguga: uuendused on vajalikud. Seisukohti ja väljavõtteid Mait Klaasseni ettekandest konverentsil “Eesti kool – juured ja tänapäev” – Õpetajate Leht, 04.IX.

Kaasik, M. Haridusjuhid konverentsil. – Koit, 01. IX. [Konverentsist “Eesti kool – juured ja tänapäev” autori foto]

Kambja vald. 48 lk formaadis A5.

Kirik ja kirjasõna Läänemere regioonis 17 sajandil. Koostanud Piret Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised (ERRT) VII. 208 lk. [Samanimelise konverentsi, 3.–5. 05. 1996, ettekannete kogumik]

Kruus, A. Omavalitsus ja haridus. – Õpetajate Leht, 11.IX.

Köbas, H. Lähiaastatel jääb töötä 5000 õpetajat. – Postimees, 29. VIII.

Laur, M. Die Volksschulordnung Livlands im 18. Jahrhundert. – Steinbrücke, 1.

Liivak, S. A. Kambja Toots tahab saada maffiapealikuks. Tootsi taskud. Kambja Ignatsi Jaagu Kooli sõnailu ja pildivara kogumik. Kolmas aruanne. Kambja, 1998. 80 lk – Õpetajate Leht, 11.IX.

Liivak, S. A. Kiri algab kirikust... – Õpetajate Leht, 04.IX. [Autori essee eesti koolivõrgu 310. aastapäeva teemal. A. Liivaku foto pika alltekstiga 64st (mitte 52st) Rootsi-aegsete juurtega koolist jne]

Liivak, S. A. Mälestuskividest nurgakivini. – Õpetajate Leht, 04.IX. [64 (mitte 52) Rootsi-aegse või hariduselu järjekestvust hoidva kooli austamisest. Kambja kooli nurgakivi panekust. A. Liivaku foto]

Oruaas, A. Forseliuse Selts Järvamaal. – Õpetajate Leht, 28.VIII. [Ülevaade seltsi suvekoolist. Fotol suvekooli eestvedajad R. Kuusik ja T. Ruubel seltsi lipuga]

Pahapill, E. Saarde ja Kilingi-Nõmme kirikulugu. Koostaja Enri Pahapill. Kilingi-Nõmme 1998.

Puusepp, L. Kolm päeva Forseliuse Seltsi suvekoolis. – Virumaa Teataja, 28. VIII. [Õpilase muljeid. Anu-Merike Eenmäe foto õpilastest seltsi lipuga]

Põldvee, A. Das Schulmeisterseminar von Forselius – eine unikale Schule im ganzen schwedischen Königreich? – Kirik ja kirjasõna Läänemere regioonis 17 sajandil. Koostanud Piret Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu Toimetised (ERRT) VII.

Reimann, L. Augustikonverents saab traditsiooniks. – Õpetajate Leht, 18.IX. [Konverentsi kokkuvõte. Konverentsi embleemi kujutis]

Saarde ja Kilingi-Nõmme kirikulugu. Koostaja Enri Pahapill. 96 lk.

Sadam, P. Suure-Jaani talurahvakool asutati 17. sajandil. – Suure-Jaani Gümnaasiumi infoleht “Sõnumid”, nr 13.

Tohver, S. “Eesti kool – juured ja tänapäev” – Õpetajate Leht, 28.IX. [Konverentsi korraldamise ideest ja nelja sektiooni tööst. Konverentsi embleemi kujutis]

Tegelman, A. Koigis on Forseliuse Seltsi suvekool. – Järva Teataja, 07 VIII.

Tikk, Ü. 310 aastat kooliharidust Suure-Jaanis. – Õpetajate Leht, 11.IX. [Ülevaade kooli elust kahel leheküljel. M. Bernadi 7 fotot]

Udu, A. 310 aastat rahvaharidust Tõstamaal. – Tõstamaa valla ajaleht “Tõstamaa Tuuled” nr 5 (28).

Udu, A. Tõstamaa pidas rahvahariduse 310. aastapäeva. – Pärnu Postimees nr 101, 2.VI.

Ülevaade Narva hariduselust 1501–1940. Obrazovatel'naja dejatel'nost' v gorode Narva 1501–1940. Koostaja Märt Mõtuste. 144 lk A5.

SIRJE KRIKK de MATEO

Tartu Ülikooli lähiajaloo õppejõud

SÜGISENE ÕPIREIS HISPAANIASSE EHK KULTUURIDE PIIRE KOMPAMAS

Hispaania on paik, kuhu peale vettinud suve ja rõsket talve vist iga põhjamaalane end natukeseks kosutama läheks. Seda enam, et meeldivaga kaasneb senihoomamatu kultuurikogemus. Nii on eesti turismibussid juba rida aastaid varakevadest hilissügiseni Hispaania kiirteedel linnast linna vuranud ja saadud muljeid jagatakse hiljem kodus veel kaua oma sõpradega. Ka nii võib. Ometi tuleb siin ükskord piir ette. Eesti suhted Hispaaniaga ei saa jääda enam kuigi kauaks pelgalt bussiaknast nähtu tasemele. Pole nad seda päriselt praegugi, mida näitavad ka meie poed, aga kuni meie Madridi saatkonnas töötab üksainus esindaja, pole seda ka palju. Ometi töotavad suhted selle looduslikult ja kultuuriliselt meist nii erineva suure riigiga meile palju tulu. Meilt nõuab see aga pelga turistliku eksootika otsimise asemel palju põhjalikumat Hispaania ühiskonna, tema kultuuri, keele, ajaloo, majanduse, poliitika ja väärtushinnangute tundmaõppimist. Seda enam, et tegemist on Euroopa Liidu liikmesriigiga, kelle kultuuriruum ja mõjuväli ulatub Ladina-Ameerikasse välja. See oli ka otseseks põhjuseks miks ma Hispaaniasse sõitsin.

Minu kolmekuulise õpireisi konkreetseks eesmärgiks oli **publikatsiooni “Ladinaameeriklane ja tema maailm. 500aastane eksperiment” ettevalmistamine**. Vajadus sellise üldistavat laadi väljaande järgi tekkis eriti seoses Eesti avanemisega muule maailmale, kus ükski geograafiline punkt ega kultuur, rääkimata terve subkontinendi kultuurist, pole eestlase jaoks enam liiga kauge ja mittevajalik. (Muidu tuleb maailm meile ise koju, nagu me mitmel erineval moel oleme kogenud.) Et Hispaania kultuurisidemed Ladina-Ameerika riikidega on endiselt väga tihedad, selles veendusin Hispaanias igal sammul. Kuigi Hispaanias on seoses ELi kuulumisega täheldatav kiire lähenemine teistele Euroopa riikidele, millega kaasneb ühtlasi paratamatu kaugenemine oma kultuuritagalast – Ladina-Ameerikast –, tasakaalustab seda protsessi teadlik kultuuripoliitika, mis püüab hoida ja tugevdada sidemeid kogu hispaania kultuuriareaaliga ning seda areaali veelgi laiendada. Madridis töötades ja sealsete iberoaamerikanistide arvukates ettevõtmistes osaledes jäi mulje, et Hispaania tuleb oma koordineeriva rolliga kenasti toime. Praegu, sada aastat peale koloniaalimpeeriumi lõppu, ei tohiks keegi Hispaaniat kahtlustada kultuuriimperialismis, soovis jätkata kunagist *madre patria* rolli. Seda nostalgilist joont toetab tänapäeval vaid mõni üksik kindral Franco aatekaaslane. Omal ajal otsis Franco Ladina-Ameerikalt tuge rahvusvahelise isolatsiooni vastu, millesse ta sattus peale Teise maailmasõja lõppu. Seetõttu pandi tema ajal erilist rõhku kõigele, mis oli seotud Hispaania ja Ladina-Ameerika suhetega. Seda poliitikat iseloomustakse kui ajajärku, kus Hispaania elas näoga Ladina-Ameerika ja seljaga Euroopa poole. Vastupidi, Ladina-Ameerika riigid otsivad Hispaanialt materiaalselt ja vaimset tuge võitluses angloameerika massikultuuri pealetungiga, mis annab end tunda kõikides elusfäärides. Sellepärast tuleb Ladina-Ameerika vaimne eliit meelsasti Hispaaniasse ja leiab seal eest mõttekaaslased, kel on sama mure ühise rikka kultuuripärandi hoidmise ja edasiarendamise pärast. Hispaania pakub seepärast ka kogu maailma hispanistidele ja iberoaamerikanistidele mitmekülgeid võimalusi oma teadmiste täiendamiseks, kultuurikontaktide loomiseks ja vastastikuseks kultuurivahetuseks.

Minu õpireis oligi seotud kavaga arendada Eestis hispanistika ja iberoaamerikanistika interdistsiplinaarset teadusala, mille üks sihte on asutada Tartu Ülikoolis **hispanistika ja iberoaamerikanistika** uurimiskeskus, mis peab soodustama antud alade õpetamist ja uurimist. Samalaadne Põhja-Ameerika keskus rajati juba aastaid tagasi. Äsja sai sünnitunnistuse kätte ka Prantsuse uurimiskeskus. Tartu Ülikoolis on alates 1992/93. õppeaastast – esimesena Baltikumis –, ja seda suuresti tänu prof Jüri Talvetile, sisse viidud hispaania filoloogia korraline stuudium, mis loob hea eelduse saada kogu regiooni juhtivaks keskuseks hispanistika ja iberoaamerikanistika valdkonnas. Kogu selle tegevuse juures on Hispaania riik osutanud meile abi õppejõudude ja

metoodilise materjali saatmise näol, samuti pakkunud siinsetele õppejõududele keelealaseid enesetäiendamise võimalusi suvekursustel või üliõpilastele mõnekuulist keeleõpet sealsetes ülikoolides. Seekord oli aga tegemist humanitaarala uurimisstipendiumiga, mis eeldas töötamist kindla projektiga, mis rahvusvahelise konkursi korras Hispaania Välisministeeriumi Kultuuri- ja Teadussidemete Peavalitsuse poolt välja valitakse. Hea hispaania keele valdamine oli enesestmõistetav eeltingimus. Kuna käesoleva kirjatüki autor loeb Tartu Ülikooli lähiajaloo õppetooli juures Ladina-Ameerika XX sajandi ajaloo kursust ning kultuurilugu, meie iberoamerikanistika-alase õppematerjali osas on aga asjad enam kui kehvad, siis ei jäänud muud üle, kui ise asjade seisu muutma hakata. Seda enam, et olen mõnda aega perekondlikel põhjustel Peruu pealinnas Limas elanud ja Ladina-Ameerika arengutega viimased 30 aastat kursis. Nõnda seadsi eesmärgiks eesti lugeja väheseid eelteadmisi ja erinevat kultuuritausta arvestava ülevaatliku iseloomuga publikatsiooni väljaandmise. Kuna Eestis puudub vajalik andmebaas sellise projekti realiseerimiseks, siis esitasin oma taotluse eelpoolnimetatud konkursile, mis ka rahuldamist leidis. Olen sellise võimaluse saamise eest Hispaania riigile väga tänulik.

Otsustasin Hispaaniasse sõita sügisel, kui sealsetes kõrgkoolides õppetöö, mis muide algab alles 1. oktoobril, ja muu kultuurielu täie hoo sisse saab. Seadsin end sisse Madridis, mis koondab endasse kõik olulisemad mind huvitanud institutsioonid (Rahvus- ja erialaraamatukogu(d), teadusasutused, suurepärased raamatupoed ja muuseumid, mitmed fondid, saatkonnad, 125 000 üliõpilasega Complutense Ülikooli jpm).

Sügisene Madrid, vastupidiselt suvisele lämmatavale kuumusele, on eestlasele ülimalt meeldiva kliimaga, kus vihm on harv külaline ja tuult pole kunagi. Selle eest hoolitseb Kantaabria mäeahelik, mis Atlandilt tulevad tuuled kinni peab. Veel detsembrikuu keskel õitsevad linnaväljakuil lilled. Särvsinine taevas ja päikesepaiste meelitavad turiste oktoobri lõpuni T-särkides ja šortsides linnatänavaile patseerima, sellal kui asjalik ja moeteadlik pealinlane enam ammu lahtist kinga jalga ei pane ning muidu igati ontlik välja näeb. Ime siis, et esimesed aeg-ajalt kohalike kurikaelte ebatervet tähelepanu pälvivad, kes selliseid siia-tänna piidlevaid hajameelseid kaasnimisi jahivadki. Ei minul ega minu tutvusringkonnas olnud kellelgi mingeid sedasorti ebameeldivusi, kuigi ma liikusin alati üksi ka üsna hilisel tunnil. Suhteliselt hästi turvatud kesklinnas ei tulnud pähegi hirmu tunda. Kenas mundris politseinik oli alati nähtav. Silma hoiti peal eriti immigrantidel. Sealised asotsiaalid, keda oli omajagu, neid vist suurt ei huvitanud. Ilmselt olid nad kõik politsei vanad tuttavad. Kord valitses kõikjal, nii metroos, linnabussiliinidel kui ka kaugsõidubussides. Bussid olid uued, mugavad ja radiofitseeritud. Ei mingit trügimist kolmest uksest korraga. Peatustes ootasid sõitjad oma järjekorda ja sisenemisel näitasid juhile pildi ja koodiga varustatud kuukaarti või komposteerisid sealsamas ostetud pileti, mis oli kõige kallim variant. Kordagi ei juhtunud bussis nägema asotsiaali välimusega või purjus inimest. Algul üllatas ja isegi veidi häiris hispaanlaste omavaheline suhtlemisaktiivsus, hiljem harjusin sellega ega pannud enam tähelegi kui liinibuss sumises nagu mesipuu.

Minu projekt eeldas tõsist töötamist Hispaania teadusraamatukogudes, saamaks ülevaadet iberoamerikanistika-alasest teaduskirjandusest, mille tohutust hulgast polnud asjaosalisel esialgu ettekujutustki. Hispaanlased on sõna otseses mõttes dokumenteerinud, ja suures osas ka publitseerinud, kogu Uue Maailma avastamisloo, konkista ja koloniseerimise kuni Ladina-Ameerika riikide iseseisvumiseni välja. Lisame siia veel Portugali, 20 Ladina-Ameerika riigi, USA ja teiste maade teadusväljaanded, arvukate teaduskeskuste, fondide, ülikoolide perioodilised väljaanded, kogumikud, rikkalikud arhiivid... , siis tekkis paratamatult eestlase tuntud kompleks.

Peale rohkem kui kuuajalist ületunnitööd Rahvusraamatukogus, sealse valvemeeskonna pingsa pilgu all, tuli strateegiasse esimesi otsustavaid korrektiivse teha. Madridi Kolumbuse väljaku ääres asuva raamatutempli kord oli rangeim, mis ma oma eluajal näinud olen. Alates metalliotsijatest sissepääsude ees, numereeritud istekohtadest lugemissaalis, viimse kui paberi läbiotsimisest saabumisel ja lahkumisel ning lõpetades politseivormis saalivalvuriga, kelle varustuse hulka kuulusid nii moodsad sidevahendid kui ka käerauad. Lugejateks oli eranditult akadeemiline seltskond. Kõik lugejad kandsid iga päev eri värvi ning kuupäevaga varustatud kleepse rinnas. Korraga võis saali tellida ainult kolm raamatut. Mingit raamatute kojulaenutamist ei olnud. Ka suhtlemine raamatukogu töötajate ja lugejate vahel oli rangelt ametlik, isegi mornivõitu. Selle üle oma tuttavate õppejõududega mõtteid vahetades sain kuulda arvamusi, et niisuguse, juba laiemalt

tuntuks saanud veidi turtsaka käitumise põhjuseks võib olla raamatukogu töötajate rahulolematu oma suhteliselt madala palgaga. Õppejõudude palgad seevastu on küllalt kõrged. Oli kuidas oli, seda mul nii lühikese ajaga ei õnnestunudki selgeks teha. Väiksemates erialastes raamatukogudes leidsin aga eest väga meeldiva ja usaldusliku õhkkonna, mis Rahvusraamatukogu omast erines nagu päev ööst. (Sama võin öelda ka kõikide muude tööalaste kontaktide kohta, mis olid eranditult meeldivad ja asjalikud.)

Veendunud, et jõud olemasolevast teaduskirjandusest mingil moel üle ei käi, ja nähes kui kiiresti päevad ja nädalad käest kaovad, tuli keskenduda ainult kõige väärtuslikumale materjalile: viimane kas kohapeal läbi töötada või kaasaviimiseks kaubandusvõrgust leida. Selleks vajasin väga kompetentsete inimeste nõuandeid, eriti käis see uusima erialakirjanduse kohta. Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem, ütleb vanasõnagi. Väga olulisi soovitusi ja meetodilist abi sain Madridi Complutense Ülikooli Ameerika ajaloo eri perioodide professoritelt M. C. Bravo Guerreiralt, M. Cuesta Domingolt, P. Pérez Herrerolt, kõik oma valdkonna tipud, samuti Ajalooalaste Uurimuste Keskuse teadlastelt dr C. Naranjo Oroviolt jt. Viimati nimetatud institutsioon tegi Tartu Ülikooli lähiajaloo õppetoolile minu palvel ja valikul raamatuannetuse, mis koosnes Keskuse poolt kirjastatud teostest. Nõuandeid ja abi raamatute näol sain ka Hispaania ühe vanema – Valladolidi Ülikooli (asut. 1293) – professoritelt M. L. Martinez de Salinaselt, J. Varela Marcoselt ja J. M. Porro Gutiérrizelt. Meie sidemed said alguse juba aastaid tagasi, kui Tartusse tuli tööle noor hispaania keele õppejõud Arturo Dueñas, kes ka seekord oma kaasabi ei keelanud. Nõnda õnnestus mul tänu stipendiumile ja kingitustele komplekteerida üsna korralik käsiraamatukogu, et seal leiduv hiljem kodus läbi töötada ja mingil moel ka eesti lugejale kättesaadavaks teha.

Peale akadeemiliste sidemete sõlmimise Ameerika ajalugu uurivate teadusasutuste ja kõrgkoolide kolleegidega ning osalemise oma eriala seminaridel ja konverentsidel, kus esinejateks olid Ladina-Ameerika ülikoolide külalislektorid – mida enamat ma võisin soovida – oli veel palju võimalusi kultuurialaseks enesetäiendamiseks. Sealhulgas võimalus osaleda Ladina-Ameerikaga seotud kirjandus- ja kunstisündmustel ning suhelda vahetult sealse vaimse eliidiga, viies end nõnda kurssi loomingulise mõtte uusimate suundumustega. Üks kesksemaid kultuuriürituste korraldajaid oli Ameerika Maja, kus toimusid regulaarsed kohtumised juhtivate kirjanike, poetide, kirjandusteadlastega, kus mul õnnestus saada isiklik kontakt 1998. aasta Nobeli preemia laureaadi José Saramagoga (enne tuli k o l m tundi järjekorras seista), Tšiili kirjaniku Jorge Edwardsiga ja Peruu noorema põlvkonna juhtkuju Alfredo Bryce Echeniquega. Sealsamas asetleidnud Peruu suure poedi César Vallejo mälestuspäevadel 17.–18. novembril tutvustasin arvukale kuulajaskonnale eesti hispanistide tõlketegevust ja César Vallejo loomingut eesti lugejani 1972. aastal.

Oluline koht minu projektis kuulus ajaloomuuseumide ja näituste külastamisele, et paremini mõista euroopa ja indiaani tsivilisatsioonide kohtumisega kaasnenud kultuurišoki olemust ja tagajärgi ning sellele järgnevaid vastasmõju- ja integratsiooniprotsesse. Keskseks muuseumiks on selles valdkonnas kahtlemata Madridi Moncloa esinduslinnaosas asuv Ameerika Muuseum, mille kultuurantropoloogiline ülesehitusprintsip ja interaktiivne iseloom teevad ekspositsiooni laiale külastajaskonnale kergelt haaratavaks ja atraktiivseks. Julgen seda soovitada kõikidele eesti turismigruppidele. Väga suureks vedamiseks pean asjaolu, et minu sealviibimise ajal kulmineerusid Felipe II 400. surma-aastapäevaga seotud üritused, mis võimaldasid mul näha Felipe II ja tema ajastule pühendatud näituste seeriat Hispaania eri linnades, mis avasid valitseja elu eri tahke, võimaldades saada üsna hea pildi Uue Maailma koloniseerimise aegsest Hispaaniast, tema monarhiast, sõjalisest potentsiaalst, katoliku kirikust, vaimsest kultuurist jne. Eelnimetatud täiendas Escoriali, Toledo, Segovia, Salamanca, Avila, Cuenca, Valladolidi, Tordesillase muuseumides ja katedraalides nähtu. (Rohkemat ei võimaldanud mu pingeline ajakava ja materiaalsed võimalused.)

Last not least, väga oluline oli elada hispaania kultuuriruumis, olla üks nende hulgast, saada ettekujutus tänapäeva hispaanlase argielust, tema väärtushinnangutest, käitumismallidest, peresuhetest, ootustest ja hirmudest indiviidi ning ühiskonna tasandil, poliitilisest, religioosest, rahvuslikust ja rahvusülesest identiteedist, niipalju kui see kõrvaltvaataja pilgule avaneb. (Kuidas see sotsioloogide uurimustest paistab, võib lugeda Akadeemia nr 1 1997.) Minu jaoks oli see oluline ka sellepärast, et saaks tõmmata paralleele Ladina-Ameerikas kogetuga mõlema kultuuri

ühisosa ja erinevuste paremaks mõistmiseks. Loomulikult ei saanud ma jätta kasutamata võimalust külastada teatrietendusi ja kontserte, mida Madrid pakkus üsna ohtralt. Võrreldes raamatutega ei olnud teatripiletid eriti kallid. Teatrisaalid olid tulvil koolinoori, kes koos õpetajatega seal ühiskülastuste korras käisid. Mind üllatas veidi, et teatrisse tuldi mantlitega, mis etenduse ajaks lihtsalt sülle asetati. Praktiline madriidlanna ei muretse eriti ka enda ehtimise pärast. Enamasti kantakse päevast rõivastust ja tänavajalatsaid. Esietendustele ma ei sattunud. Vaimustav oli flamencoõhtu Madridi Uus Apollo teatris kuulsa Sara Barase trupi osalusel, millele ma hispaanlastega võidu kaasa elasin.

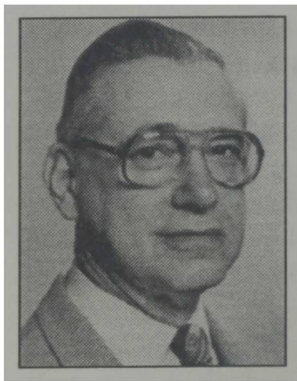
Väga palju uusi muljeid pakkusid sõidud Hispaania ajaloolistesse linnadesse, nagu eelpool nimetatud Toledo, Segovia, Cuenca, Valladolid, Salamanca, Avila, Murcia ja nende ümbrusesse, sh novembrikuine suplus Vahemeres Cabo de Palose kuurortlinnas. Páris põnev oli eestlase jaoks seenelkäik meie mõistes südasuvisesse kuiva mäestikumetsa 70 km Madridist. Ja imede ime – õhtul sõime maitsvat seenerooga, kuigi mina ise ei leidnud ühtegi söögiseent. Sellised lõogastavad hetked kuluvad pingsa töö juures marjaks ära.

Kõige rohkem võlgnen tänu kõige nähtu ja kuuldu eest oma hispaania sõpradele ja kolleegidele, eelkõige Madridi Autonoomse Ülikooli professorile Fernando Ruedale ja tema belglannast abikaasale Herminie Rueda Catryle, kelle külalislahkus saatis mind esimestest Hispaanias viibimise hetkedest ärasõiduni. *Muchas gracias!*

1. märts 1999

P. S. Kasutan siinkohas võimalust õnnitleda kogu maailmas tuntud iberookarjääri, meie suurt toetajat ja nõuandjat, Stockholmi Ülikooli emeriitprofessorit **dr Magnus Mörnerit**, kellel 31. märtsil täitub 75 eluaastat.

Prof em Magnus Mörner 75

Magnus Mörner sündis 31. märtsil 1924. aastal Mellösas Rootsis. Abiellus 1947. aastal tartlanna Aare Ruth Puhkiga. Perekonnas on kolm last.

Oma akadeemilise hariduse sai ja akadeemilist karjääri alustas Stockholmi Ülikooli juures. 1953. aastal kaitses doktoridissertatsiooni teemal "Jesuiidid La Plata regioonis". Oli Stockholmi Ülikooli Ladina-Ameerika Uuringute Instituudi esimene direktor aastail 1969–76. Oma uurimisreisidel on viibinud enamikes Ladina-Ameerika riikides. Uurinud peamiselt mestisatsiooni- ja immigratsiooniprotsesse.

Töötanud mitmete riikide ülikoolides (California, Los Angeles, Cornell, Columbia, Texas, Pittsburgh, Sevilla jt) külalisprofessorina. Paljude rahvusakadeemiate korrespondentliige.

Väga viljakas uurija, publitsist ja hea organisaator. Euroopa Ajaloolaste-Ladinaaamerikanistide Assotsiatsiooni president 1978–84.

B. G. FORSELIUSE SELTSI ÕPIREISIDE KORRALDAMISE JUHEND

1. Üldsätted

1.1. B. G. Forseliuse Selts korraldab põhikirjast lähtudes õpireise, reiskursusi ja matku. Selts võib lepingu alusel volitada turismifirmasid oma reise, matku ja reiskursusi korraldama.

1.2. Selts tegutseb:

1.2.1 reiskorraldajana, kui ta organiseerib õpireise, matku ja reiskursusi (täiendõpe, ümberõpe, tööalane koolitus, vabahariduskoolitus) kodu- ja välismaal;

1.2.2 vahendajana, kui ta osutab viisateenuseid ning muretseb laeva-, lennuki-, rongi- ja bussipileteid.

1.3. Reisi korraldamine hõlmab programmi ja eelarve koostamist, tellija konsulteerimist, tellimuse vormistamise ja tasumise korda, majutuse jm teenuste broneerimist, viisade taotlemist, lepingute sõlmimist reisija, reisi juhtide, kindlustus- ja bussifirmadega, reisija infolehe (lisainformatsiooni) koostamist, reisi annulleerimist ja osapoolte kahjude hüvitamise korda.

1.4. Õpireis, reiskursus ja õppematk on äriühingule tulumaksuvaba, kui ta tasub oma töötaja reiskulud (Tulumaksuseadus, § 13).

2. Reisi korraldamine

2.1. Reisi programm

2.1.1. Reisi programmis on näidatud: marsruut, hind, ekskursioonid, muuseumide külastamise võimalused, ööbimised, reiskorraldaja rekvisiidid jm. Reiskorraldaja võib rühmareisi tellija soovil programmi muuta või koostada täiesti uue programmi. Reisi juht-giid või giid on kohustatud käsitlema läbisõidetavaid riike ja sihtmaad vastavalt programmile ja ametijuhendile. Ta võib reisi ajal programmi muuta (lühendada, asendada samaväärse programmiga) ainult 100%lise konsensuse või vääramatu jõu juhtumitel (loodusõnnetus, streik, liiklusummik, tehniline rike vms). Reisi juhil ei ole õigust jätta programm käsitlemata hilinejate/mahajäänute tõttu. Viimastel tuleb omal kulul rühmaga liituda järgmistes ööbimis- või peatuskohtades. Programmi muutmist bussifirma süül käsitleb p 2.9.3.

2.1.2. Programmi täiendab reisija infoleht (lisainformatsioon), mille reisijad saavad pärast ettevalmistuste lõppu, s.o hiljemalt 14 päeva enne reisi algust.

2.2. Reisi läbiviijad. Reisirühma teenindavad kaks juriidilist isikut: reiskorraldaja peatöövõtjana ja transpordifirma alltöövõtjana, keda esindavad vastavalt 1–2 reisi juhti (reisi juht-giid, reisi juht-saatja, giid, saatja) ja 1–2 bussijuhti. Reiskorraldaja reguleerib oma esindajate tööd vastavalt ametijuhenditele. Reisi juhi ülesanne on reisi ladus ja rentaabel läbiviimine. Reisi juht-giid/giid tutvustab läbisõidetavaid riike ja sihtmaad vastavalt programmile ja ametijuhendile. Saatja või reisirühma komplekteerija abistab reisi juhti.

2.3. Reisi hind

Reisipaketi hind hõlmab transpordi- ja ööbimiskulud, maantee- ja ökoloogiamaksud, reisi juhi lähetuse jm kulud. Rahvusvaheline tervisekindlustus ja viisa maksumus võivad olla eraldi fikseeritud. Hinna muutumine võib olla tingitud viisa, välisriikide maksude, laeva-, bussi-, rongi- ja kindlustusfirmade ning hotelliteenuste hindade ja valuutakursside muutumisest. Hinna muutumisest teatab reiskorraldaja tellijale vähemalt 30 päeva enne reisi.

2.4. Reisi tellimine

Tellijaks võib olla kollektiiv (kool, asutus, ühing, ettevõtte...) või üksikisik. Kui tellija/reisija on reisi programmiga tutvunud, saanud konsultatsiooni ja otsustanud reisi tellida, siis sõlmib ta reiskorraldajaga reisilepingu, esitab vajalikud dokumendid ja fotod ning täidab vajadusel viisataotluse ankeedid. Tellija saab kaasa reisi programmi ja hiljemalt 14 päeva enne reisi algust infolehe (lisainformatsiooni), milles on andmeid ja soovitusi bussi, tolli, valuuta, majutuse, riituse, toitlustuse, ekskursioonide jm kohta. Tellija kustutatakse nimekirjast, kui ta ei ole lepingus märgitud ajaks esitanud vajalikke dokumente ega teinud sissemaksid.

2.5. Tasumine

Reisi maksumust võib tasuda kolme maksena panga kaudu või sularahas kviitungi vastu:

2.5.1. Esimene sissemakse on broneerimis- e tellimistasu, mille tellija maksab lepingu allakirjutamisel või hiljemalt kolme päeva jooksul. Üksiktellija esimese sissemakse suurus on **500 krooni**, rühmareisi tellija tasub rühma eest **2000 krooni**.

2.5.2. Tellija tasub teise sissemaksena 50 % reisi maksumusest (hotellikohtade ja viisade jaoks) reisilepingus märgitud tähtjaks.

2.5.3. Hiljemalt **14 päeva enne reisi** tasub tellija ülejäänud osa reisi maksumusest. Reisi tellimisel vähem kui 14 päeva enne reisi algust tasub tellija dokumentide sisseandmisel kogu reisi maksumuse.

2.6. Kindlustuslepingud

Reisikorraldaja sõlmib reisijale kindlustusfirmas rühmasoodustusega rahvusvahelise tervisekindlustuse ehk põhikindlustuse lepingu, kui reisijal ei ole kehtivat lepingut. On soovitatav sõlmida tervisekindlustuse leping ka siis, kui mõni riik seda ei nõua. Reisija võib sõlmida järgmisi täiendavaid kindlustuslepinguid ise või reisikorraldaja kaudu:

- a) pagasikindlustus;
- b) õnnetusjuhtumikindlustus (kindlustatu sureb aasta jooksul pärast reisil juhtunud õnnetust);
- c) reisi ärajäämise kindlustus (kindlustatu hilineb, ei alusta või katkestab reisi näiteks passikaotuse, riigipiirilt tagasisaatmise vm põhjusel).

Tellija tasub tervisekindlustuse eest reisipaketiga koos või eraldi. Bussifirmal on bussi rahvusvaheline liikluskindlustuse leping ("roheline kaart").

2.7. Reisist loobumine (tellimuse annulleerimine)

2.7.1. Reisikorraldaja lõpetab või katkestab menetlemise reisija kirjaliku avalduse alusel. Reisikorraldaja arvestab tasutud summast maha loobumise päevaks tehtud kulutused (ettemaksud hotellidele, bussi- ja kindlustusfirmadele, viisa...) ja broneerimis- e tellimistasu.

2.7.2. Tellimuse annulleerimisel **30–15 päeva enne reisi algust** arvestatakse maha tehtud kulutused, kuid mitte vähem kui 50 % reisi maksumusest ja broneerimis- e tellimistasu.

2.7.3. Tellimuse annulleerimisel **14–2 päeva enne reisi algust** peetakse kinni tehtud kulutused, kuid mitte vähem kui 75 % reisi maksumusest ja broneerimis- e tellimistasu.

2.7.4. Tellimuse annulleerimisel **vähem kui 48 tundi enne reisi algust** reisi maksumust ei tagastata.

2.7.5. Broneerimis- e tellimistasu tagastamine võib toimuda mõjuva dokumentaalselt tõestatud takistuse puhul: reisija või temale lähedase inimese (abikaasa, elukaaslane, vanemad, laps, õde- vend, lapselaps, vanavanemad) haigestumine või õnnetusjuhtum, lähedase inimese kaotus, tulekahju, suur varaline kaotus jms. Reisikorraldaja arvestab seejuures maha p 2.7.1 mainitud kulutused.

2.8. Reisi ärajäämine või edasilükkamine

2.8.1. Reisi ärajäämine või edasilükkamine võib olla tingitud viisade vormistamise lünklikkusest välisriigi konsulaadis, rühma mittetäielikust komplekteerumisest, vääramatust jõust (force majeure – loodusõnnetused, streigid vms siht- või transiitriigis). Reisikorraldaja teatab tellijale hiljemalt 14 päeva enne reisi algust (v.a force majeure juhtumid), kui reis jääb ära, lükkub edasi või asendatakse teise reisiga. Reisikorraldaja tagastab tellijale kogu sissemakstud raha, asendusreisist võib tellija loobuda.

2.8.2. Reisijapoolne reisi ärajätmine on seotud reisikorraldaja poolt tehtud kulutuste kandmisega, p 2.7. Vt ka p 2.6c.

2.9. Reisil tekkinud kahjude korvamine

2.9.1. Reisija. Reisile hilinemise või riigipiirilt antud riigile ebasoovitava isiku tagasisaatmise tõttu katkenud reisi maksumust reisikorraldaja ei tagasta (hüvitamist käsitleb p 2.6c). Reisija isiklike asjade, raha ja passi kaotamise korvamist käsitleb p 2.6a, kui politseis on koostatud juhtunu kohta protokoll. Reisija korvab sel puhul tekkinud lisakulutused reisikorraldajale ja bussifirmale (telefon, bussikütus, majutus...).

2.9.2. Reisikorraldaja hüvitab varalised kahjud, mis on tekkinud tema süü läbi. Isiklike asjade, raha ja passi röövimise, varguse või kaotamise kahjusid reisikorraldaja ei kannab. Passi kaotanud reisija suunatakse lähimasse Eesti Vabariigi saatkonda.

2.9.3. Bussifirma hüvitab vastavalt lepingule bussi tehnilise rikke pärast tekkinud kahju või korraldab kordusreisi.

2.9.4. Reiskorraldaja lahendab suuliselt või kirjalikult esitatud pretensioone, mis on laekunud hiljemalt kaks nädalat pärast reisi.

2.10. Reisi lõpetamine

2.10.1. Reisi viimasel päeval teeb reisijuht reisist kokkuvõtte, andes reisijaile võimaluse oma arvamust avaldada kas suuliselt (mikrofonitsi) või kirjalikult (anonüümne küsimustik) ja soovib korraldada reisirühma kokkutuleku, et vahetada reisimuljeid ja fotosid/videolinte ning koostada uute meelepäraste reise marsruute.

2.10.2. Reisijuht esitab reiskorraldajale kolme päeva jooksul aruande reisi tulemuste ja ettekirjutuste täitmise kohta (arved, kviitungid, järelejäänud välisrahad ja nende liikumise arvestus...) ning tagastab metoodilised materjalid ja varustuse.

2.11. Hinnang. Selts ootab reise mugavuse ja kvaliteedi tõstmise huvides hinnangut/tagasisidet reisi(de) kohta.

3. Reiskursus

3.1. Reiskursuse liigid on täiendõpe, ümberõpe, tööalane koolitus, vabahariduskoolitus (kultuuri- ja looduslugu, keskkonnakaitse, aiandus, talumajandus jne). Reiskursuse programmis fikseeritakse loengute, praktiliste tööde, kogemusvisiitide, muuseumikülastuste jm kestus, koht, aeg ja läbiviijad. Osa loenguid võib pidada enne või pärast reisi.

3.2. Selts registreerib reiskursuse kehtestatud korras ja annab reisijale pärast reiskursust EV Valitsuse määrusega kehtestatud vormi kohase tõendi.

3.3. Reiskursuse teenuste osutamine toimub nagu õpireiside puhul p 2 järgi.

4. Matk

Selts korraldab mägi-, jalgratta-, paadi- ja jalgsimatku nii kodu- kui välismaal. Matkateenuste osutamine toimub nagu õpireiside puhul p 2 järgi. Matkad võivad toimuda inimtühjades piirkondades ja ekstreemsetes oludes, seepärast peab matkaja omama sportlikku elukindlustust, täitma tingimata matkajuhi korraldusi ja mitte eemalduma rühmast ilma matkajuhi teadmata.

5. Tegevus vahendajana

5.1. Viisateenused

Selts vormistab reisijatele sissesõiduviiasid välisriikidesse. Välisriigi konsulaat võib esitatud dokumentide põhjal sissesõiduviiasa andmisest keelduda. Keeldumise põhjuseid konsulaat ei avalda ja viisa vormistamise tasu ei tagasta, seetõttu selts materiaalselt vastutust viisa mittesaamise eest ei kannata.

5.2. Teiste firmade teenuste müük

Teiste firmade toodete, reisipakettide või piletite müümisel kehtivad nende firmade poolt kehtestatud eeskirjad, millest informeeritakse klienti tellimise ajal. Selts ei võta laeva-, lennuki-, rongi- ja bussipiletite vahendamise eest lisatasu. Kui tellija ei saa reisile minna, sõltub tagastatava summa suurus konkreetse firma poolt kehtestatud eeskirjadest.

- Lisad:**
1. Reisdokumentide standardid.
 2. Reisijuht-giidi ametijuhend.
 3. Reisijuht-saatja ametijuhend.
 4. Giidi ametijuhend.
 5. Reisi saatja ametijuhend.
 6. Reisirühma komplekteerija ametijuhend.

Kinnitatud B. G. Forseliuse Seltsi juhatuse istungil 1. novembril 1995 ja täiendatud 13. novembril 1998

B. G. FORSELIUSE SELTSI REISILEPING

1. Reisikorraldaja B. G. Forseliuse Selts, keda esindab põhikirja alusel .. , ja reisija (üksikisik, reisirühma esindaja) .. sõlmisid lepingu alljärgneva reisi kohta:

Reisi nimetus. Toimumise aeg .. 199... a.

Hind .. , rahvusvaheline tervisekindlustus .. , viisa ..

2. Reisikorraldaja teostab ülaltoodud ajal autobussiga rühmareisi "B. G. Forseliuse Seltsi õpireiside korraldamise juhendi" järgi (väljavõtte pöördel), edastades reisijale lepingu allakirjutamisel programmi ja hiljemalt 14 päeva enne reisi algust infolehe (lisainformatsiooni) täiendavate andmete ja soovitustega (buss, toll, valuuta, krediitkaart/reisitšekk, riietus, toitlustus, majutus, ekskursionid, muuseumid...).

3. Reisija/Tellija (üksikisik, rühma esindaja), tutvunud programmi ja "B. G. Forseliuse Seltsi õpireiside korraldamise juhendiga", kohustub:

3.1 maksuma broneerimis- e tellimistasu (üksikisik – 500 kr, reisirühm – 2000 kr) lepingu allakirjutamisel või hiljemalt kolme päeva jooksul;

3.2 tasuma teise sissemaksena 50 % reisi maksumusest .. 199.... a ja esitama ristiga märgitud dokumendid:

passi koopia (foto- ja sissekirjutuslehekülg), foto(t), töötõend (pensionitunnistuse koopia), vaksineerimistõend, notariaalselt kinnitatud mõlema vanema luba alaealise reisile lubamise kohta, .. , ..

3.3 tasuma ülejäänud summa reisi maksumusest hiljemalt 14 päeva enne reisi algust.

4. Reisija/rühma esindaja perekonnanimi .. ,
endine nimi .. eesnimi .. , sünniaeg .. ,
sünnikoht .. , perekonnaseis .. , kodakondsus ..

Pass nr .. , välja antud .. 199. a, väljaandja .. , kehtiv .. a.

Töökoht .. elukutse .. , telefon tööl .. ,
Elukoht .. , telefon kodus ..

5. Reisikorraldaja:

B. G. Forseliuse Selts, Riia 37. 50 410 Tartu;
tel/fax (27) 420 277; mobiil (250) 98 647; jaak@forsel.tartu.ee;
konto nr 11 2021 2463, Hansapank, kood 767 või:
konto nr 10 1520 0152 9004, Eesti Ühispank, kood 401.

6. Leping on kahes eksemplaris, üks jääb reisikorraldajale, teine tellijale.

"... "..... 199... a.

Reisikorraldaja esindaja: .. Reisija/Tellija: ..

NB! Panka tasumisel on vaja maksekorraldusele märkida reisija nimi, reisi nimetus ja toimumise aeg.

RAHVUSARHIIVI AJALOO-OSAKONNA (EESTI AJALOOARHIIVI) VÄLJAANDED

Tellimused: Leino Pahtma, J. Liivi 4, 50409 Tartu; Telefon (27) 439 547

Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944. I–III. Tartu 1994. 1614 lk; 250 kr

Artiklite kogumik. Tartu 1997. 167 lk; 40 kr

Eesti Ajalooarhiivi fondide loend. Tartu 1992. 224 lk; 25 kr

Eestimaa 1725.–1726. a adramaarevisjon. Läänemaa. Allikpublikatsioon. Tallinn 1990. 260 lk; 15 kr

Eestimaa 1725.–1726. a adramaarevisjon. Virumaa. Allikpublikatsioon. Tallinn 1988. 300 lk; 15 kr

Festschrift für Vello Helk zum 75. Geburtstag. Beiträge zur Verwaltungs-, Kirchen- und Bildungsgeschichte des Ostseeraumes. Tartu 1998. 471 lk; 221 kr

K. Konsa, Arhivaalide säilitamine. Õppevahend. Tartu 1998. 158 lk; 100 kr

M. Laidre, Schwedische Garnisonen in Est- und Livland 1654–1699.

Tallinn 1990. 211 lk; 10 kr

Põhja-Tartumaa talud 1582–1858. Teatmik. I–IV. Tallinn 1992. 829 lk; 40 kr

Rahvusväeosade loomisest Eestis. Mälestusi ja kirju aastatest 1917–1918. Tartu 1998. 262 lk; 70 kr

L. Raid, Tartu Ülikooli usuteaduskond 1632–1940. Teatmik. Tartu 1995. 181 lk; 41 kr

Rannarootslaste võitlus oma õiguste eest 18.–19. sajandil. Dokumentide kogumik. Tallinn 1978. 463 lk; 15 kr

Rootsi suurriigist Vene impeeriumisse. Artiklid. Tartu 1998. 212 lk; 40 kr

Saaremaa Maasilinna foogtkonna maaraamatud 1569–1571.

Allikpublikatsioon. Tartu 1992. 152 lk; 10 kr

A. Soom, Mälestusi. Artikleid. Tartu 1996. 352 lk; 50 kr

Talurahva liikumine Eestis aastail 1845–1848. Dokumentide kogumik. I–II. Tallinn 1991. 361 lk; 30 kr

T. Tannberg, Maakaitseväekohustus Balti kubermangudes 19. sajandi 1. poolel (1806–1856). Tartu 1996. 312 lk; 100 kr

Tarto Maa Rahwa Näddali-Leht. Uurimusi ja allikmaterjale. Tartu 1998. 373 lk; 130 kr

Tartu Ülikooli üliõpilaskonna teatmik: Album Academicum Universitatis Tartuensis 1889–1918. I–III. Tartu 1986–1988. 782 lk; 45 kr

Valik käsikirjalisi tekste 14.–19. sajandist. Õppevahend. Tartu 1996. 82 lk; 30 kr

Õpireisid ja -rännakud on enesetäienduse oluline vorm.
Ka B. G. Forseliuse ja tema kasvandike reis Stockholm
1686. aastal oli nende eesti poiste jaoks õpireis.
Professor Helmut Piirimäe

Forseliuse Seltsi Reisid

Korraldame põhikirjast lähtudes turismi- ja õpireise, reiskursusi, matku ja suvelaagreid kodu- ja välismaal. Tellija soovil külastame sihtmaa koole jm institutsioone. Täiendõppe ja vabahariduskoolituse reiskursuse kuulajatele anname EV Valitsuse poolt kehtestatud vormi kohase tõendi, mida arvestatakse kutsekvalifikatsiooni tõstmisel ja Maksuametis. Sellist tõendit turismifirma anda ei saa. Meil on üheksa-aastane professionaalne reiskorralduskogemus, haritud ja asjatundlikud reisijuhid ja giidid: dots **Peep Miidla** (Itaalia), prof **Helmut Piirimäe** (Euroopa riikide ajalugu), **Sirje ja Ricardo Mateo** (Hispaania, Portugal), **Madis Linnamägi** (Euroopa, Egiptus), **Mairi Kõrvel** (Tšehhi, Poola), **Bruno O'Ya** (Poola), **Triinu Borga** (Taani) ...

REISI NIMETUS	KESTUS	HIND ALATES	LISAINFO
AUSTRIA	9	3000.-	Viin, Salzburg, Alpid, Krimmli kosed, Linz
"AKVALANDIJA"	1	230.-/290.-	Veelõbustuspark ja linnaekskursioon Riias
BAIER-AUSTRIA	11	4400.-	München, Nürnberg, Krimmli kosed, Salzburg...
BAIER-TŠEHHI	8	3000.-	Baden Baden, München, Nürnberg, Plzeň, Praha...
BENELUXI MAAD	12	4850.-	Lilleparaad (aprillikuus), juustumuseum, tuulikud
HISPAANIA- PORTUGAL	19	6960.-	Andorra, Barcelona, Montserrat, Sevilla...
HOLLAND	9	3940.-	Brügge, Amsterdam, Rotterdam, tuulikuteväli...
IDA-EUROOPA LOODUSMÄ- LESTISED	9	2200.-	Tšehhi Paradiis, Moraavia karstikoopad, Wieliczka soolakaevandus (UNESCO kultuuripärand)
IIRIMAA	15	8665.-	Chester, Newcastle, Londonderry, Dublin, Cork...
INGLISMAA-ŠOTIMAA	15	7400.-	Stonehenge, Bath, Chester, Loch Nessi järv...
ITAALIA-VATIKAN	10/13	3350.-/4850.-	San Marino Vabariik, Capri saar, Pompeji, Vesuuv
KREEKA-ITAALIA	18	5970.-	Vatikan, San Marino Vabariik, laevasõit...
MUUMIMAA (Soomes)	2	580.-/1350.-	lastepärane tegevus
NORRA	11	4780.-/ 3780.-	Kämpingumajad/telgid; Bergen, Geirangeri fjord...
PARIIS JA BRÜSSEL	10	4000.-	Eiffeli torn, Ladina kvartal, Montmartre, la Defense
POOLA	5	1270.-	Kraków, Wieliczka, Częstochowa pühamu...
POOLA	7	1690.-	Kraków, Wieliczka, Częstochowa, Oświęcim...
PRAHA	5	1350.-	Karlštejni loss, Hrad, purskkaevu-värvusmuusika
PRANTSUSMAA	9	3470.-	Pariis, Loire'i oru lossid...
RUMEENIA	7	1900.-	Must meri, Galati, Bukarest, Cluj-Napoca, folkloor
ST. PETERBURG	3/5	820.-/1200.-	Ermitaaž, Iisaku katedraal, Vene muuseum...
SLOVAKKIA MÄED JA KOOPAD	7	1850.-	Dobšinska jää- ja Demänovska karstikoopad
TAANI	9	3950.-	Christiania hipivabariik, linnad, lossid, Legoland...
TŠEHHI	7	2190.-	Moraavia karstikoopad, purskkaevu-värvusmuusika
TŠEHHI	9	2790.-	Vanad linnad ja lossid
TÜRGI	18	5550.-	Trooja, Göreme koopalinn, Pamukkale allikalubjad
UNGARI	6	1900.-	Budapest, Balatoni järv, folklooriõhtu...
UNGARI	7	2150.-	Budapest, Veszprem, Balatoni järv, folklooriõhtu...
VAHEMERE RANNIK	16	6600.-	Milano, Alpid, Monaco, Marseille, Lion...

Hind on arvestatud rühmale suurusega 44 reisijat + 2 komplekteerijat (ehk **2 rühmale** a 22 reisijat + 1 komplekteerija). Komplekteerijad sõidavad **tasuta**. Reisi kestust, marsruuti ja rühma suurust saab muuta – järelikult ka hinda. Hinnale lisandub tervisekindlustus. Sõlmime reisilepinguid nii reisijate kui rühmade volinikega. Koolide huvijuhid on meie parimad reisirühmade komplekteerijad.

Vahendame teiste firmade pakette nominaalhinnaga: Stockholm kruisi ja lennureise: Egiptus, Iisrael, India, Kanaari saared, Kreeka (sh Kreeta, Rhodos), Tuneesia, Türgi...

INFO JA MENETLUS: Forseliuse Seltsi Reisid, Riia 37, 50 410 TARTU
tel/fax (27) 420 277; mobiil (250) 98 647; jaak@forsel.tartu.ee
TALLINN (22) 585 367 õhtuti kella 19–22